

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit. The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
<https://kksu.co.in/>

Digitization was executed by NMM

<https://www.namami.gov.in/>

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhed
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
<https://egangotri.wordpress.com/>

कविकुलबुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क. M2403 विषय चंपूपाव्य

नाव चंपूभास्कर

लेखक/लिपीकार अनांत भस्कर

पृष्ठ 56 काळ पूर्ण/अपूर्ण

G-2403

अथ चंपुरामायणप्रारंभः

चं० रा०

२

मानीय भ्रातृभिः सह निजचरितं गातुमन्वयुक्तं ॥ ततश्च ॥ पद्य ॥ छंदो मयीनां निलयस्य वाचा मंते वसंतौ मुनिस
त्तमस्य ॥ एतौ कुमारौ रघुवीरवृत्तं यथाक्रमं गातुमुपक्रमेतां ॥ १० ॥ अस्ति प्रशस्ता जनलोचना नामानंदसंदायिषु को
सलेषु ॥ आज्ञासमुत्सारितदानवानां राज्ञा मयो ध्येति पुरीरघूणां ॥ ११ ॥ तामावसदृशरथः सुरवंदितेन संक्रंदनेन वि
हितासनसंविभागः ॥ छंदारकारिविजये सुरलोकलब्धमंदारमाल्यमधुवासितवासभूमिः ॥ १२ ॥ ग० ॥ अथास्मि
न्ननपत्यतया दूयमानमानसे पुत्रार्थं क्रतुमश्वमेधं विधातुं मंत्रिभिः सह मंत्रयमाणे दशरथे ॥ सुमंत्रः प्रहृष्टम-
ना महर्षेरंगदेशसंगता वग्रहनिग्रहशौंडस्य विभांडकसूनोरवश्यमृष्यशृंगस्य प्रभावात्प्रभवो भविता कुमारो
णामिति सनत्कुमारोक्तं पुरावृत्तमस्मै दशरथाय कथयामास ॥ सोऽपि सुमंत्रवचनाच्छांताधिः शांताकुटुंबिनं संबं-
धिनं मुनिमानीय वसिष्ठादिष्टमश्वमेधाध्वरं सरयूरोधसिविधाय तत्र पुत्रीयामिष्टं विधिवत्कर्तुमारभत ॥ तदनु
हविराहरणाय धरण्यां कृतावतरणाः सर्वे गीर्वाणाः शक्रप्रमुखाश्चतुर्मुखा यदशमुखप्रतापानलग्नीष्मोष्मसं

बा० कां० १

२

शोषणमावेद्यतेन सह शरणमिति शार्ङ्गधन्वानं मन्वानाः कृतनानाविधप्रस्तुतस्तुतयः क्षीरांबुराशिमासेदुः॥ प०
संतापघ्नं सकलजगतां शार्ङ्गचापाभिरामं लक्ष्मीविद्युल्लसितमतसीगुच्छसच्छायकायं ॥ वैकुण्ठारख्यं मुनिजनम
नश्वातकानां शरण्यं कारुण्यापं विदशपरिषत्कालमेघंददर्श ॥ १३ ॥ क्षीरांबोधेर्जठरमभितो देहभासां प्ररोहैः
कालोन्मीलकुवलयदलाद्वैतमापादयंतं ॥ आतन्वानं भुजगशयने कामपिक्षौमगौरे निद्रामुद्रां निखिलजग
तीरक्षणे जागरूकां ॥ १४ ॥ प्रल्हादस्य व्यसनममितं दैत्यवर्गस्य दंभस्तंभं वक्षस्थलमपिरिपौर्योगपद्येन भेत्तुं
॥ बद्धश्रद्धं पुरुषवपुषामिश्रिते विश्वदृष्टे दंष्ट्रारोचिर्विशदभुवने रंहसा सिंहवेषे ॥ १५ ॥ नारायणाय नलिनाय
तलोचनाय नामावशेषितमहाबलिबैभवाय ॥ नानाचराचरविधायकजन्मदेशनाभीपुटाय पुरुषाय नमः
परस्मै ॥ १६ ॥ गंगा इति प्रणम्योत्थिताने तान्स्तुतिरवमुखरितहरिन्मुखान्हरिहयप्रमुखान्खिलानमरगणानरु
णतामरसविलासचोरैर्लोचनमरीचिवीचिसंचारैरानंदयन्तरविंदलोचनः स्फुटमभाषत ॥ प० ॥ अपिकुशल

चं० रा० ममर्थास्वागतं सांप्रतं वः शमितदनुजदं भा किं नुदं भोलिकेलिः ॥ अपि धिषणमनीषा निर्मितानीति मार्गस्त्रिदशन
 ३ गरयोगक्षेमकृत्यैक्षमंते ॥ १७ ॥ ग० ॥ एवं भगवतः कुशलानुयोगपुरःसरीममृतासारसरसां सरस्वती माकर्ण्य सं
 पूर्णमनोरथा सुमनसां संसत्पुंसे परस्मै विज्ञापयामास ॥ देवकथमकुशलमाविर्भवेद्भवता कृतावलंबानाम
 स्माकं ॥ किंतु ॥ प० ॥ अस्ति प्रशस्तविभवैर्विबुधैरलंघ्यालंकेति नामरजनीचरराजधानी ॥ माणिक्यमंदिरभु
 वां महसां प्ररोहे स्तेजस्त्रयाय दिनदीपदशां दिशंती ॥ १८ ॥ एनां पुराणनगरीं नगरीतिसालां सालाभिरामभु
 जनिर्जितयक्षराजः ॥ हेलामिभूतजगतां रजनीचराणां राजा चिरादवतिरावणनामधेयः ॥ १९ ॥ यद्वाङ्मुरा
 डुरसनायितशस्त्रधारादिक्यालकीर्तिमयचंद्रमसंग्रसंते ॥ तद्दैरिणां रणमुखेशरणप्रदायी नैवास्तिकश्चिदमुमं
 तकमंतरेण ॥ २० ॥ अं भोजसंभवममुंबहुभिस्तपोभिराराधयन्वरमवाप परैर्दुरापं ॥ तस्मात्समस्तभुवनं निज-
 टिप्पणं ॥ ॥ बृहस्पतिः १ ॥ ॥ अलब्धस्य प्राप्तिः योगः ॥ लब्धस्य परिपालनं क्षेमः ॥

वा० कां० १

३

शासनस्य लक्ष्मीकरोति रजनीचरचक्रवर्ती ॥ २१ ॥ ग० ॥ तेन वयं पराधीना इव भवामः ॥ तथा हि ॥ सोयं कदाचन क्री-
डाधराधरमधिरुद्यसावरोधवधूजनश्रवणाभ्यां तत इतः संचरेच्चेदागमिष्यत्यागइत्यनाविष्कृता तपोभयेन भ-
गवान्सहस्रभानुरपि संकुचितभानुरेव तत्सानूनि नूनं समाश्रयंते ॥ एष मृगां कोपि मृगयायाः परिश्रान्तिवि-
श्रान्त्यैः संभ्रमं न मज्जनपरिवृते मज्जनगृहाभिमुखे निर्जितशतमखे दशमुखे तत्रत्यविचित्रतरशातकुंभ-
स्तंभाग्रप्रत्यग्रप्रत्युसस्फटिकशिलाशालभंजिकापुंजकरतलकलितनिजोपलमयकलशामुरवाहच्छाच्छाम-
विच्छिन्नपातांबुधारां निजकराभिमर्शादापादयन् तस्य प्रसादपिशुनानां श्रुनासीरचिरकांक्षितानां विंशतिवीक्ष-
णानां क्षणमात्रं पात्रं भवति ॥ तेन पुलस्त्यनंदनेन संक्रंदनं नवनवनात्स्वमंदिरोद्यानमानीतस्य मंदारप्रमुखस्य चं-
दारकतरुवृंदस्य बंदीकृतसुरसुंदरीनयनेंदीवरद्वंद्वात्तत्करारविंदकनककलशाच्च मंदोष्णं स्यंदमानैरंबुभिर्जंबा-
लितालवालस्य पचेलिमानामपि कुसुमानां पतनभयमाशंकमानाः पवमानाः संततं परिस्पंदितुमपि प्रभवो न भ-

चं० रा०

४

वन्ति ॥ एते पिपावकारूटिशंकांकुतवहारव्यावहंतस्तद्गृहे गार्हपत्यपुरःसराः पौरोगवीं धुरंदधति ॥ किंबहुना ॥
स एष मानवादेव मान आगमिष्यतीत्यमन्वानस्तदितरे रवध्यत्वं चतुराननवरा ल्वा समुद्रतः संप्रतिसंप्रहा
र समाकांतदिगंतदंतावलदंतकुंतव्रणकिणस्थपुटितवक्षस्तुलः स्थलकमलिनीवनवारणइव रावणस्त्रि
लोकीमभिभवन्भवदीयानित्यस्मान्नजातुकिंचिदपि जानातीति ॥ अथ भगवानाकर्ण्यगीर्वाणगणवाणीं ॥ प० ॥
इंद्रनीलाचलोदं च चंद्रिकाधवलस्मितः ॥ वाचमूचे सुधाधारा मधुरां मधुसूदनः ॥ २२ ॥ ग० ॥ भवतामपराधवि
धायिनस्तस्य यातुधानस्य निधनमधुनेव विधातुं शक्यं ॥ किंतु सरसि जासनशासनमप्यमोघी कुर्वन्नुवशितलेपु
त्रीयतः सुत्राममित्रस्य दशरथस्य मनोरथमपि पूरयितुमादृतमानुषवेषः सन्नहमेव तं वधिष्यामीत्युत्कांतर
धात् ॥ ततः सापरिषदनिमिषाणामुन्मिषितहर्षाणां लक्ष्मीकेशादेशात्प्रशमितदुर्दशानि निर्दशानानि चतुर्दश
टिप्पणं ॥ ॥ पुरोगाः १ ॥

बा० कां० १

४

भुवनानिबुध्वा दुग्धसागरान्निरगात् ॥ ततस्तानमरान् प्राहस्म पितामहः ॥ भवंतस्तावदवतरिष्यतो लक्ष्मी सहाय
 स्य सहाय्यार्थमप्सरः प्रभृतिषु युवतिषु वानरभल्लगोपुच्छवेषभृतः प्रथितप्रभावाः प्रजाः प्रजनयेयुरिति ॥ पुरा खलु
 मम जृम्भारंभे संभूतो जांबुवानिति ॥ ततस्ते गीर्वाणास्तथा कुर्वन् ॥ अथ वैताना द्वैश्वानरान्नरः प्राजापत्यः सहेमपात्रः कश्चि
 दुत्थाय दशरथाय पुत्रीयते पायसममृतप्रायं प्रायच्छत् ॥ ततः ॥ प० ॥ कौसल्यायै प्रथममदिशद्रूपतिः पायसा धीं प्रा
 दादर्दं प्रणयमधुरं कैकयेन्द्रस्य पुत्र्यै ॥ एते देव्यो तरलमनसः पत्युरालोच्य भावं स्वार्द्धांशाभ्यां स्वयमकुरुतां पूर्णकामां
 सुमित्रां ॥ २३ ॥ अवभृथे वसिते सरयू तटादथ यथा यथ मुच्चलिते जने ॥ दशरथः परिपूर्णमनोरथः पुरमगात् पुरुहूत
 पुरोपमां ॥ २४ ॥ अपाटवात्केवलमंगकानां मनोज्ञकांतेर्महिषीजनस्य ॥ शनैः शनैः प्रौषितभूषणानि च काशिरे दौह
 दलक्षणानि ॥ २५ ॥ मंदमंदमपयाद्दलित्रयीगाधताविषयनाभिगङ्गरा ॥ कौसलेंद्रदुहितुः शनैरभून्मध्ययष्टिरपि द
 ॥ टिप्पणं ॥ ॥ असामर्थ्यात् ॥ ॥ प्रोक्षितानि ॥

चं० रा०

५

ष्टि गोचरा ॥ २६ ॥ न्यग्रोधपत्रसमतांक्रमशः प्रयाता मंगीचकारपुनरप्युदरं कृशांग्याः ॥ जीवातवेदशमुखोर
गपीडितानां गर्भच्छलेन वसता परमेण पुंसा ॥ २७ ॥ अपिच ॥ मध्यंतनुत्वादविभाव्यमानमाकाशमासीदसि
तायताक्ष्याः ॥ गर्भोदये विष्णुपदापदेशात्काश्यं विहायापि विहाय एव ॥ २८ ॥ उच्चस्थेग्रहपंचके सुरगुरौ सेंदो
नवम्यां तिथौ लग्ने कर्कटके पुनर्वसुयुते मेषंगते पूषणि ॥ निर्दग्धं निखिलाः पलाशसमिधो मेध्यादयो ध्यारणे रा
विर्भूतमभूतपूर्वमभवद्यत्किंचिदेकं महः ॥ २९ ॥ अपिच ॥ अथ रामाभिधानेन कवेः सुरभयनिरः ॥ अलंचकारका
रकारुण्याद्रघूणामन्वयं हरिः ॥ ३० ॥ तमेव मन्वजायंतत्रयस्त्रेताग्नितेजसः ॥ अग्रजं तेनु कुर्वंतस्तैस्तैर्लोकोत्तरै
र्गुणैः ॥ ३१ ॥ भरतस्तेषु केकेय्यास्तनयो विनयोज्वलः ॥ अन्यौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्रायां कृतोदयो ॥ ३२ ॥ एते वष्ट
धिरे वीराः प्रजाक्षेमाय दीक्षिताः ॥ लोकानंदा मुकुंदस्य चत्वार इव बाहवः ॥ ३३ ॥ ग० ॥ अथ कदाचिदपरिमेयमायाभ
टिप्पणं ॥ ॥ वटः गरुडश्च १ ॥ ॥ जीवनरक्षणाय २ ॥ ॥ आकाशं ३ ॥

बा० कां० १

५

यानक युद्ध समुद्धत दैत्य बलावस्कंदकां दिशी क वृंदारकानीक प्रतिपाल्यमान महारथः पैक्तिरथस्तपश्चर्याजाता
 नामाश्चर्याणां मायतनं त्रिशंकुयाजिनं भगवंतं पद्यप्रबंधमिव दर्शितसर्गभेदं प्राकृतव्याकरणमिव प्रकटितवर्ण
 व्यत्यासंबुधमिव सौमसुतं कुशिकसुतमशक्षीत् ॥ तदनुयथाविधिपरिगृहीतसपर्येण मर्यादातीतमहिम्ना गौ
 धेतरहृदयेन गाधिनेन सत्रपरित्राणार्थमित्यमभ्यर्थितः पार्थिवो भूत् ॥ राजनूतवकुमारेण विनयाभिरामे
 ण रामेण शरासनमित्रेण सौमित्रिमात्रपरिजनेन क्रियमाणक्रतुरक्षोरक्षोदुरितमुत्तीर्य कृतावभृथो भवितु
 मभिलषामीति ॥ एवंविधमाकर्ण्य कर्णपरुषं महर्षिभाषितं ॥ अतिमात्रपुत्रवात्सल्या लोसत्याजानिः सशल्यांतः
 करणो भूत् ॥ ततस्तस्मिन्बहुप्रकारैरपरिहार्यनिश्चये भगवति विश्वामित्रे दशरथस्तपनकुलहितेन पुरोहितेनैव
 मभिहितो भूत् ॥ प० ॥ पर्याप्तिकामायं भवानमुष्मे कुर्यात्स पर्यांकुशिकात्मजाय ॥ निर्यातु धानां वसुधां विधातुं निर्या
 ॥ टिप्पणं ॥ भयद्रुतः १ ॥ दश २ ॥ चंद्रः वल्ली च ३ ॥ विश्वामित्रं ४ ॥ आगाधं ५ ॥ दीक्षांतस्नानं ६ ॥ रक्षोहीनां ७ ॥

चं० रा०

६

तुरामः सहलक्ष्मणेन ॥ ३४ ॥ ग० ॥ एवं वसिष्ठेन प्रतिष्ठापितधृतिर्दशरथः सुतप्रदानेन कुशिकसुतमनोरथमेव पू
रयामास ॥ प० ॥ योगेन लभ्योयः पुंसां संसारापेतचेतसां ॥ नियोगेन पितुः सोयं रामः कौशिकमन्वगात् ॥ ३५ ॥ तत्र
सत्रं परित्रातुं विश्वामित्रो महामुनिः ॥ सौमित्रिसहितं रामं नयन्नयमवोचत ॥ ३६ ॥ बलेन तपसां लब्धे बलेत्यति
बलेति च ॥ विद्येते मयिकाकुत्स्थविद्येते वितरामिते ॥ ३७ ॥ ग० ॥ ततः परिगृहीतविद्यस्य दाशरथेः प्रदेशमेकं
प्रदर्श्य भगवानित्यमकथयत् ॥ प० ॥ अस्मिन्पुरापुरभिदः परमेश्वरस्य फौलांतरालनयनज्वलने मनोभूः ॥ स
द्यः प्रपद्यशैलभत्वममुंचदंगंतस्मादमुं जनपदं विदुरंगसंज्ञं ॥ ३८ ॥ ग० ॥ तदनुमानससरः प्रसृतां सरयूमतिक्रम्य
वृत्रवधप्रवृद्धवृद्धश्रवः पंकक्षालनलब्धमलदकरूशकनाम्नोर्जनपदयोः सीम्निकृतपदयोर्दशरथ्योः पुनरप्ये
वमब्रवीत् ॥ प० ॥ यक्षः सुकेतुर्दुर्हिणप्रसादाल्लेभे सुतां कामपिताटकार्यां ॥ सुंदः किलेनां परिणीयतस्यां मारीच
टिप्पणं ॥ आज्ञया योगाभावेन च १ ॥ कपालमध्ये २ ॥ पतंगत्वं ३ ॥ ब्रह्मदेवस्य ४ ॥ विवाद्य ५ ॥

बा० का० १

६

नीचं जनयां बभूव ॥ ३९ ॥ ग० ॥ एकदा तु सुंदे निहते मारीचः कुंभसंभव मुनिमभिभूय तस्य शापादवाप कौणपतां ताट
काप्यासीत्युरुषादिनी ॥ सेयमाजन्म सिद्धसिंधुरसहस्रप्राणाजनपदविपदं विदधाना व्यापादनीया त्वयेति ॥ किंच ॥
वैरोचनीं मंथरां वसुंधरापराधधुरंधरां पुरंदरेण निहतां जनार्दनकृतार्दनां च भार्गवजननीं प्रदर्श्य दाशरथेरमंदां
सुंदवधूवधचिकित्सा मुत्सादयामास ॥ प० ॥ आश्रुतः श्रुतवृत्तेन तेन सुंदप्रियावधः ॥ तमेवान्ववदत्तस्य चापः सिं
जारक्छलात् ॥ ४० ॥ तत्काले पिशिताशनाशपिशुना संध्यं वकाचिन्मुनेरध्वानंतरसारुरोधरुधिरक्षोदारुणादा
रुणा ॥ स्वार्धनेहनेपुरीं विदधतीमृत्योः स्वकृत्यात्यया क्रीडत्किंकरसंघसंकटमहाभ्रं गाटकां ताटका ॥ ४१ ॥
यथा दाशरथेः कर्णमविशत्ताटकागुणः ॥ तथा धनुर्गुणस्तूर्णमविशत्तज्जिघांसया ॥ ४२ ॥ ततो भाविनिमंया मेव
दुश्श्रद्धस्य ताटका ॥ स्वप्राणो रामबाणस्य वीरयानमकल्पयत् ॥ ४३ ॥ मुनिः कृशाश्वोपज्ञानिताटकामाथिनं ददौ ॥
टिप्पणं ॥ ॥ राक्षसतां १ ॥ ॥ राक्षसी २ ॥ ॥ गजः ३ ॥ ॥ मोर्वी ४ ॥ ॥ चतुष्पथः ५ ॥ ॥ आद्यं ज्ञानं ६ ॥

चं० रा०

७

अस्त्राणि जृम्भकादीनि जंभशासनशासनात् ॥ ४४ ॥ ग० ॥ तत्र कंचन विरिंचिलोक प्रत्यादेशं प्रदेशमेकं प्रदर्शयित्वा
दुपचीयमानपरमहर्षो महर्षिः ॥ प० ॥ प्रतिदिनमवैदाते ब्रह्मभिर्ब्रह्मनिष्ठैः प्रशमितभवस्वेदैः सादरं सेव्यमानः ॥
बैलिनियमनहेतोर्वा मनः काननेस्मिन्बलिनियमपरः सन्ब्रह्मचारी च चार ॥ ४५ ॥ अपि च ॥ अपहृतविबुधांते
वामनव्याजमूर्तेरखिलभुवनभिक्षोराश्रमानो कंहानां ॥ ततिरियमतिनीलाव्यासदिग्व्योमसीमास्वयमपि परिमातुं लो
कमभ्युद्यतेव ॥ ४६ ॥ इति विविधरसाभिः कौशिकव्याहताभिः श्रुतिपथमधुराभिः पावनीभिः कथाभिः ॥ गलितग
हनलुङ्गच्छतो दशरथ्योः समकुचदिवसद्यस्तादृशं मार्गद्वैर्घ्यं ॥ ४७ ॥ ग० ॥ ततः सिद्धाश्रमं प्रविश्य विश्वामित्रः स
त्रमारभत ॥ तदनंतरं मंतरिक्षांतरालादापतंतमंतकानीकभयानकं पलाशगणमवलोक्य पलायमानाः करत
लगलितपलाशसमिलकुशाः कुशिकनंदनांतेवासिनः ससंभ्रममभिलषिता हवायराधवायन्यवेदयन् ॥ प० ॥ त
टिप्पणं ॥ निराकृतिः १ ॥ विश्वदैः २ ॥ दैत्यः ३ ॥ वृक्षाः ४ ॥ राक्षससमूहः ५ ॥ विश्वामित्रः ६ ॥

वा० कां० ९

७

त्वादेः शिरवराणि तानि परितः क्षिप्त्वा हसित्वा कुधा कृत्वा हस्तविघट्टनं तत इतः स्थित्वा नटित्वा मुहुः ॥ सिक्त्वा स्मामस्त-
 जास्त्रजां च कृतया बध्वा कचानुरवे चरानूदग्ध्याग्नेः सदृशा दृशा निशि चरारुंधंति रंध्रं दिवः ॥ ४८ ॥ तत्र ॥ संक्रांतवर्णांति
 रगाधिसूनोः संपर्कपुण्यादिवरामभद्रः ॥ क्षात्रक्रमापि प्ललदंडयोग्यः पलाशदंडादृतपागिरासीत् ॥ ४९ ॥ मारीचनी
 चमतिराहवमाचरय्य क्षिप्तः क्षणेन रघुनायकसायकेन ॥ मध्ये पयोनिधिभयेन निमग्नमूर्तिर्वेषंपुपोषजलमा-
 नुषनिर्विशेषं ॥ ५० ॥ सुबाहु राहवो न्यतः कृतः काकुत्स्थपत्निणा ॥ मुनीनामनभिप्रेतः प्रेतनाथातिथीकृतः ॥ ५१ ॥ वं-
 शसृशाहृदयहारि फलान्वितेन रामेरितेन रघुनायकसायकेन ॥ स्नेहान्वितेन निरगादनुरागिणीव प्राणावलीहृ-
 दयतः पिशिताशनानां ॥ ५२ ॥ अथ निशि चरघाताच्छांतवैतानविघ्नो मुनिरवभृथकृत्यं विश्वहृद्यं समाप्य ॥ अमनु-
 तजयलक्ष्म्या राममाजौ समेतं यजनजनितमूर्त्योक्तुमव्याजलक्ष्म्या ॥ ५३ ॥ ग० ॥ अथ मिथिलां प्रतिप्रस्थितो
 दिप्यणं ॥ राक्षसः किंशुकश्च १ ॥ तैलं प्रेमच २ ॥

चं० रा०

८

विश्वा मित्रः काकुत्स्थयोरित्थमकथयत् ॥ पुरा खलु कुशोरायासनजन्मा कुशिकाभिधानो राजर्षिः कुशनाभकुशा
बप्रमुखेश्वतुर्भिः कौशांबीमहोदयधर्माण्यगिरिब्रजारव्यानां पुरीणां कर्तृभिः पुत्री बभूव ॥ कुशनाभस्तुकन्याशतं
घृताच्यामजनयत् ॥ कन्यास्ताः सन्नद्धयोवनाः कामयमानः पवमानः प्रत्यारव्यानात्प्रत्यापन्नमन्युरासामवयवे
ष्वनार्जवमतनुत ॥ अथ विदितवृत्तांतेन कुशनाभेन तेन क्षमा मेव प्रतिक्रियां मन्वानेन नचूलिसूनवे सोमतेयाय
राज्ञे ब्रह्मदत्ताय प्रदत्तास्ताः प्रकृतिस्थाः बभूवुः ॥ पुनरपि कुशनाभस्तु पुत्रीयन् पितृप्रसादादगाधसत्वानूगाधि
संज्ञानस्मत्तातपादानुदपादयत् ॥ इत्थं दाशरथिः कौशिकोत्पत्तिकथानिशमनेन निरायामां यामिनीमनुभूय बं
धूकस्तबकबेधुरेण संध्यारागेण प्राचीमुखेशोणीकृतेशोणाभिधानंदधानेन देप्रवर्तितप्रत्यूषः कृत्यः कृतनिय
मेन मुनिना सह गंगामुपतिष्ठमानेन पथा प्रातिष्ठत् ॥ प० ॥ अजानपावनक्षीरांष्टौषानंदविधायिनी ॥ श्रुतिप्रणयि
टिप्पणं ॥ ॥ वक्रतां १ ॥ ॥ सरलाः २ ॥ ॥ उन्नतेन ३ ॥ ॥ जन्मपर्यंतं वत्सोच्छिष्टं च ४ ॥ ॥ धर्मः बलीवर्दश्च ५ ॥ ॥ वेदः कर्णश्च ६ ॥

बा० कां० १

८

नीं सोय मा पगा मा पगा मि व ॥ ५४ ॥ ग० ॥ अथ भागीरथी कथां श्रोतु कामाय रामाय भगवानित्यमभाषत ॥ ५० ॥
 पुरा तु मे न कानामसु मे रो र भवत्सु ता ॥ गृहमे धी तये वा सी च क व त्ति धरा भृतां ॥ ५५ ॥ कन्या दय ममुष्या सी दे का मंदा कि
 नी तयोः ॥ अन्या भगवती साक्षा च्चंद्र चूड कुटुं बिनी ॥ ५६ ॥ तां नदीं विबु धा लब्ध्वा ना क लो क मनी न यन् ॥ तपस्यंतीं नि
 रि गौ रीं दे वा य म ह ते द दो ॥ ५७ ॥ शिव यो र्युं ज तो वी र्यं धृत्वा धा त्वा स मर्पितं ॥ पावकः प्रतिजग्राह देव तै रनु मो दितः ॥ ५८ ॥
 अनपत्या नथामर्त्या न्विदु भा र्या च मे दिनीं ॥ अकरो दं बिका कोपः पुत्रा लाभ स मुद्र वः ॥ ५९ ॥ अथ सेना न्य मिच्छ द्धि रुक्तः
 स ब्रह्मभिः सुरैः ॥ वक्रि रे द्वा य जा द्गव्यां न्य पिं च दी र्यं मे श्वरं ॥ ६० ॥ सापि स सार्चिषा क्षिप्तं ते जस्तत्सो दु मक्ष मा ॥ हिम
 वत्प्रांत कां ता रे श्रां ता श वरणे ज हो ॥ ६१ ॥ तत्रा भू त्कृत्तिका प्री त्यै पो दा रूढ मुरवां बुजं ॥ तार क ध्वां त वि ध्वं सि सद्यः पा
 ण्मातुरं महः ॥ ६२ ॥ त्रै वि ध्यं श्रूय तां वत्स स रित स्त्रि दिवों क सां ॥ यथोक्तं हव्य मभं त्या दे व ता या इ वा ध्वरे ॥ ६३ ॥ पुरी म
 टिप्पणं ॥ गंगां १ ॥ झटिति २ ॥ वीर्यं ३ ॥

चं० रा०

९

यो ध्यामध्यास्तसावित्रः स गरो नृपः ॥ केशिनी सुमतिभ्यां च लघितप्रथमाश्रमः ॥ ६४ ॥ सपुत्रीयन्सपत्नीकस्तपस्तेपे
हिमालये ॥ भृगुः प्रीतमनास्तस्मै ददौ दौयादसंपदं ॥ ६५ ॥ असमंजसु तं लेभे वेदभी केशिनीतयोः ॥ षष्टिं पुत्रसहस्रा
णां सुमतिश्च यवीयसी ॥ ६६ ॥ असमंजसचारित्रमसमंजसपास्यसः ॥ आरब्धहयमेधसन्नमुंचततुरंगमं ॥ ६७
क्रव्यादवपुषा सोयमहारिहरिणा हयः ॥ ततस्तन्नष्टमन्वेष्टुं सोमतेयाः प्रतस्थिरे ॥ ६८ ॥ सर्वसपर्वतामुर्वीख-
नंतः सगरात्मजाः ॥ चक्रुर्द्दृष्टिरितध्वांतं नागलोकं नखांशुभिः ॥ ६९ ॥ तएते तपसा दीप्ते तमस्तोमप्रमाथिनि ॥ का-
पिले ज्वलने वीरालेभिरेकालभोपमां ॥ ७० ॥ असमंजसु तं पौत्रमंशुमंतमथाब्रवीत् ॥ सैमिंदत्वा समाधत्तां स-
ततंतुं भवानिति ॥ ७१ ॥ सोपि गत्वा बिलंतत्र दृष्ट्वा भस्मीकृतान् पितृन् ॥ साश्रुस्तेभ्योजलं दिक्षुश्चिराल्लेभेतुरंग-
मं ॥ ७२ ॥ मातुलोगरुडस्तेषामेनंतत्रैवमब्रवीत् ॥ गंगामिहानयायुष्मन्नैषामेषा गतिः परा ॥ ७३ ॥ ततस्तन-
टिप्पणं ॥ ॥ पुत्रः १ ॥ ॥ निरस्तः २ ॥ ॥ अश्वः ३ ॥ ॥ यज्ञः ४ ॥ दातुमिच्छुः ५ ॥

वा० का० ९

९

यवृत्तांतं श्रुत्वा लब्धतुरंगमः ॥ समाप्य सगरः सत्रं पुत्रशोका दिवंगतः ॥ ७४ ॥ अथांशुमानयं राज्यं विराय परि
 पालयन् ॥ दिलीपेन्यस्तभूभास्तपस्तेपे हिमालये ॥ ७५ ॥ दिलीपेपि दिवं याते श्रुत्वा वृत्तं भगीरथः ॥ पितृन्विधा
 तुं सुगतीं निदधे मतिमान्मतिं ॥ ७६ ॥ अमर्त्यसरितं कर्तुं मेने मर्त्यतरंगिणीं ॥ ततो गोकर्णमासाद्य तपस्यति भगी
 रथे ॥ ७७ ॥ देवो देवापगां वोढुमन्वमंस्तदयानिधिः ॥ अथ वीचीचयच्छन्नदिगंतगगनांतरा ॥ ७८ ॥ शशांकशंख-
 संभिन्नतारामोक्तिकदंतुरा ॥ तरंगाकृष्टमार्तदितुरंगायासितारुणा ॥ ७९ ॥ फेनच्छन्नस्वमातंगमार्गणव्यग्रवास
 वा ॥ आविःशारिवशिरवोन्नेयनंदनद्रुमकर्षणा ॥ ८० ॥ एकोदकनभोमार्गदिङ्मूढदिवसेश्वरा ॥ औवर्तगर्तसं
 भ्रांतविमानप्लवविप्लवा ॥ ८१ ॥ नीलजीमूतशैवालकृतलेखाहरितटा ॥ अवलेपभराक्रांतासुरलोकतरंगिणी
 ॥ ८२ ॥ पपातपार्वतीकांतजटामंडलगङ्गरे ॥ अलब्धनिर्गमाशंभोः कैपर्दादमरापगा ॥ ८३ ॥ दधौदूर्वाशिरवा
 टिप्पणं ॥ ॥ जलभ्रमः १ ॥ गर्वः २ ॥ जटाजूटः ३ ॥

चं० रा०

१०

लग्नतुषारकणिकोपमां ॥ अदृष्टातान्मदीं तत्र तुष्टावपरमेश्वरं ॥ ८४ ॥ भगीरथो विधेः क्रौर्यात्परिक्षीणमनो
रथः ॥ गंगासप्ताकृतिर्जातान्यपतद्धरमूर्द्धतः ॥ ८५ ॥ तेन स्तुत्या प्रसन्नेन क्षिता बिंदुसरस्यपि ॥ तासु प्राचीं गता
स्ति स्तस्ति स्तः प्रोचेतसीं दिशं ॥ ८६ ॥ अन्यापितृक्रियोद्युक्तभगीरथरथानुगा ॥ सैषा भागीरथी जङ्गोः सत्रक्षेत्रं स
मावृणोत् ॥ ८७ ॥ तां सपीत्वा ततः शांतो जहो श्रोत्रेण कर्त्तृना ॥ तया तटिन्या जाङ्गव्या प्रापय्य त्रिदिवं पितृन् ॥ ८८ ॥
भगीरथः पुरं प्राप परिपूर्णमनोरथः ॥ ८९ ॥ ग० ॥ अथ दाशरथिराकर्णितभागीरथी कथस्तां सरितं विलंघ्य वि
शालांपुरीं विलोकयन् कस्येयमिति गाधि नंदनमष्टच्छत् ॥ सोऽप्येवमवोचत् ॥ पुरा खलु सुरासुराणां सुधानिमित्तं
मिथो विरोधे प्रवृत्ते मायां विश्वमोहिनीं विश्वरूपः प्रदर्श्य देतेयनिधनं शतधारपाणिना कारयामास ॥ तेषां तु ज
ननीदितिरतिबेलमभ्युपगतमन्युः शतमन्युशासनं कमपि पुत्रं लब्धुं कामापत्युर्मरीचेर्वचनात्कुशप्लवने सुचि
टिप्पणं ॥ वारुणी १ ॥ विष्णुः २ ॥ इंद्रः ३ ॥

वा० कां० १

१०

रंतयश्चचार ॥ तांकेतवेनशुश्रूषमाणःशक्रःशतधारपाणिःपादकलितकेशकलापामापन्ननिद्रामपवित्रेतिनिर्व
 र्ण्यवगाहिततदीयजठरःसप्तधागर्भनिर्भिद्यनिर्जगाम ॥ दितिरपिविदिततनयकदनातान्यपिरवंडान्याखंडलेन
 सप्तमरुतःकारयित्वात्रिविष्टपंप्रविष्टा ॥ ततः ॥ प० ॥ अलंबुसायामिश्वाकोर्जातःकश्चिन्महीपतिः ॥ विशालः
 स्वेननाम्नात्रविशालांविदधेपुरीं ॥ ९० ॥ तदनु ॥ ग० ॥ तद्दासव्येनसुमतिनाम्नानृपतिनाकृतातिथ्यःसराजपु-
 त्रोविश्वामित्रस्तत्रनिशीथिनींनीलामिथिलांप्रतिप्रस्थितःप्रतपसामुत्तमस्यगौतमस्याश्रमंप्रदर्श्यतदारानुषक्तां
 कथामित्थमकथयत् ॥ प० ॥ अत्रागमद्गौतमधर्मद्वारा ननार्यजुष्टेनपथामहेन्द्रः ॥ कुडस्ततोर्निर्दृषणंवृषाणंभार्यामै-
 दृश्यांचमुनिश्चकार ॥ ९१ ॥ वनमेतद्गतेरामेशापान्मुक्ताभविष्यसि ॥ इत्युक्तागौतमःपत्नींहिमाद्रिंतपसेययौ ॥ ९२ ॥ त-
 तोविदितवृत्तांतेदेवतानांगणेतदा ॥ पितृणांप्राभवालेभेर्मेघस्यवृषणंवृषा ॥ ९३ ॥ तदेनामेनसोमुक्तांप्रतिगृह्णातुगौत-
 मः ॥ ॥ संबद्धां १ ॥ ॥ निरुद्धं २ ॥ ॥ इदं ३ ॥ ॥ शिलां ४ ॥ ॥ अवेः ५ ॥

चं० रा०

११

मः॥ इति तस्याश्रमं भेजे साकं रामेण कोशिकः ॥ १४ ॥ ततः ॥ दुःखे सुखे च रज एव बभूव हेतुस्तादृग्विधे महति गौतम
धर्मपत्न्याः ॥ यस्माद्गुणे न रजसा विहृतिं गता सारामस्य पादरजसा प्रकृतिं प्रपेदे ॥ १५ ॥ ग० ॥ तस्मिन् न हल्यया कृतमा
तिथ्यं विश्वामित्रः सराजपुत्रः प्रतिगृह्य मिथिलोपकंठ भुवि जातं जनकयजन भवनमभजत ॥ तदनुजनकेन वि-
धिवदभ्यर्थिते तस्मिन्कुशिकसुते निमिकुलपुरोधाः शतानंदोरघुनंदनमेवमभाषत ॥ प० ॥ तिष्ठन्क्षेत्रार्हवृत्तो मु-
निरगमदसावाश्रमं ब्रह्मसूत्रोरातिथ्यं तत्र लब्ध्वा निरवधिसुरभिप्राभवादित्यवेत्य ॥ सोनेन प्रार्थितो भूत्तदनुमुनि-
वरेणाभ्युपेतं च कर्षन्कोशं तीतांतयैव प्रचुरबलजुषाकांदिशीको बभूव ॥ १६ ॥ ग० ॥ बहुशस्तद्वलचकितस्य तपो
बलाधिगतविविधायुधनिर्गमस्य सुरभिनिमित्तं भूयोपि समारब्धसमरस्य दिव्यास्त्रपरंपरां ब्रह्मदंडेन निरुंधनं
रुंधती जानिरवतस्थे ॥ ततो यं जातव्यं लीकः क्षात्रतेजसः परंब्राह्ममेवमहोमहीयइति निश्चित्य तत्सिद्धये दक्षिण
टिप्पणं ॥ पूर्वरूपं १ ॥ अंतिक २ ॥ मृगया व्यापारः ३ ॥ वेदस्य ४ ॥ वसिष्ठः ५ ॥ दुःखं ६ ॥

बा० कां० १

११

स्याद्विशितीव्रतरंतपश्चचार॥ अथ सावित्रः क्षत्रियस्त्रिशंकुः सशरीरः स्वर्गसिद्धिं प्रार्थयमानो वसिष्ठेन प्रत्या
 ख्यातस्तस्य पुत्रैर्महोदयादिभिर्निबंधकुपितैर्दत्तचंडालभावस्तमेन शरणमभजत॥ असावपि तन्मनोरथपूर्त
 ये क्रतुमेकं कर्तुं प्राक्रमत॥ तत्र समागतेषु ब्राह्मणेषु जिगृक्षया त्रिशंकुयजने नागतान्वसिष्ठपुत्रानयं शापेन
 श्वभक्षकानकरोत्॥ तत्र क्रतुभुजां वर्गेऽपि स्वर्गादनवतीर्णः॥ प०॥ अयं महात्मा तपसः प्रभावादारोपयामास दि
 वं त्रिशंकुं॥ नीलांबरं निद्रुतराजवेषं वर्षा निशीथादविशेषवेषं॥ १७॥ ततः॥ अपातयत् स्वर्गमुपाश्रयंतं संजात
 मन्युः शतमन्युरेनं॥ ततो बलंब्यास्यनियोगशंकुलेभे त्रिशंकुर्गगने प्रतिष्ठां॥ १८॥ ग०॥ ततः सर्वगीर्वाणगणप्रार्थ
 नया परित्यक्तभुवनांतरनिर्माणकर्मणं तत्र तपः प्रत्यूहः प्रत्युद्धत इति पश्चिमायां दिशि पुष्करे पुष्कलं तपश्चरंत
 ममुमंबरीषयज्ञपशुविनाशप्रायश्चित्तार्थं बह्वीभिर्गोभिः क्रीत्वा नरपशुतां नीयमानस्तावदृचीकस्य मध्यमपुत्रः
 टिप्पणं॥ कुत्सया १ ॥ त्यक्तः २ ॥

चं० रा०

१२

शुनः शेषः शरणमयाचत ॥ अयं भगवान्निजतनयविनिमयेनरक्षितुमेनमुन्मुखः पराङ्मुखेभ्यस्तेभ्यो ह
विष्यंदादिभ्यः शापेनवसिष्ठपुत्रदशां दत्वा गाथाद्वयप्रीताभ्यामिंद्रोपेंद्राभ्यामंबरीषं शुनः शेषं च परिपूर्णमनोर
थोकारयामास ॥ ततः तपस्यंतमेनं मेनकासंगतस्तपोभंगश्चिरमंगीचकार ॥ ततः पश्वात्तापाभिभूतोयमुत्त
रेभूभृतिकोशिकीतीरेघोरंतपश्चचार ॥ तत्रजंभारिप्रहितांरंभांदौलीभवेतिशस्त्रापूर्वस्यांदिशि निरस्तनिश्वा
संतपश्चरत्यमुष्मिन्नुष्मणातपोग्नेरुद्दिग्गमानसस्तामरसासनः सन्निधायजितेन्द्रियत्वात्ब्रह्मर्षिरसिवसि
ष्ठोप्येवं व्याहरतु भवंतमित्यभाषत ॥ ५० ॥ असौ वसिष्ठनिर्देशाद्ब्रह्मर्षित्वमविंदत ॥ यथौपनयसंस्काराद्विज-
न्मा ब्रह्मवर्चसं ॥ ९९ ॥ इतिजनकपुंरोधःश्लाघितोगाधिसूनुः सहनृपतनयाभ्यांशर्वरीतत्रनीत्वा ॥ विधिवददि
शदर्घ्यपुष्पदर्भापिगर्भसरसिजदयितायज्योतिषेच्छां दसाय ॥ १०० ॥ ग० ॥ तदनुजनकराजधानीरामलक्ष्मणनिरी
टिप्पणं ॥ ॥ ब्रह्मदेवः १ ॥ ॥ व्रतबंधः २ ॥ ॥ पुरोहितः ३ ॥ ॥ सूर्याय ४ ॥

बा० कां० ९

१२

क्षणकौतुकादनवरतपातितेन विकचकुवलय निचयोपचीयमानमैचक मरीचिवीचिमलिम्बुचनपौरनारीजन
 विलोचनरोचिषाकवचितनरपतिपथां विश्वामित्रः प्रविश्यदशरथतनयाविस्थमभाषत ॥ अस्यांखलुनगर्यामा
 रब्धयज्ञस्यराज्ञोजनकस्यभागधेयासीतानामधेयभाजनमजीजनत्कन्यारत्नरैलगर्भाभगवती ॥ तस्याः पुनः
 किंपरंकिमपिमाहात्म्यं ॥ यतः ॥ प० ॥ यस्याः पृथ्व्यावसनमुदधिः पीटिकाहोटकाद्रिहरिः सिंधुः सगरतनयस्व-
 र्गमार्गेकबंधुः ॥ क्रीडाशैलः परमपुरुषक्रौडदंष्ट्राचतस्याः सीतामातुर्जगतिमिथिलांसूतिकागेहमाङ्गुः ॥ १०१ ॥ अ-
 त्रसीताविवाहार्थममरैरपिदुष्करं ॥ जनकः कल्पयामासधनुरारोपणंयणं ॥ १०२ ॥ ततोमहर्षिर्जनकस्यराज्ञः सभां
 सुधर्मासदृशींप्रपेदे ॥ तौचापतुश्चापविलोकलोलौ सचापलोकोसलराजपुत्रौ ॥ १०३ ॥ तत्रविधिवदभ्यर्चितः क-
 थितदशरथतनयवृत्तांतः कौशिकप्रमुखैरमरैरस्मत्कुलेमहत्तरेदेवरातेनिक्षिप्तंविशेषतः सीताशुल्कार्थमया
 टिप्पणं ॥ ॥ नीलाः १ ॥ पृथ्वी २ ॥ हेमाद्रिः ३ ॥ गंगा ४ ॥ वराहः ५ ॥ अरिष्टं ६ ॥ सत्पुण्यौ ७ ॥

चं० रा०

१३

रक्षितमिदमिति जनकेन प्रदर्शितस्य चापस्यारोपणे राममादिदेश ॥ प० ॥ रामेवाङ्गुलं विवृण्वति धनुर्वंशे गुणा
रोपणं नाभूत्केवलमात्मना तिलकिते वंशेपि वै कर्तने ॥ आकृष्टं नितरां तदेवनपरं सीतामनोपि द्रुतं भंगस्त
स्य न केवलं क्षितिभुजां दोस्तं भदं भस्य च ॥ १०४ ॥ रामाकर्षणभग्नकार्मुकभुवाध्वानेन रौदो रुधादृष्टक्षत्रयशः सि
तच्छ्रुदकुले जीमूतनादायितं ॥ वीरश्रीप्रथमप्रवेशसमये पुण्याहघोषायितं मेथिल्याः किलमानसे परिणये मां
गल्यत्तूर्यायितं ॥ १०५ ॥ रवः कठिणकर्षणचुटितचापजन्मा क्षणादिशां द्विरदफोल्कितैः कृतहरित्पतिस्वागतः ॥
जगद्भ्रमणकोतुकोच्चलितरामकीर्त्यगनाप्रयाणपटहध्वनिं प्रथयति स्म ताराध्वनि ॥ १०६ ॥ ग० ॥ तत्र सीतापरि
णयकृतनियमजनकप्रहितदूतादूतः पुरोहिताभ्युपगमान्मिथिला मुपागमदृशरथः ॥ प० ॥ यत्कीर्तिस्तिलकाय
ते सुरवधू संगीतगोष्ठीमुखे ये नाद्यः पितृमान्पुमान्वसुमती ये नैव राजन्वती ॥ इन्द्रः संगरसंकटेषु विजहो वीरस्य
टिप्पणं ॥ ॥ द्यावापृथिवी १ ॥ राजहंसः २ ॥ मेषः ३ ॥ तज्जातिशब्दैः ४ ॥

बा० कां०

१३

यस्यो न्मुख प्रेख तस्य दन केतनांबर दशा संदर्शना दुर्दशां ॥ १०७ ॥ ततः ॥ जनकः स्वक नीयां समा जु हा वकुश ध्वजं ॥
 हत्वा युधि सुधन्वानं सांकाशे स्थापितं पुरे ॥ १०८ ॥ तदनु ताभ्यामभ्यर्चितः स पुरो हिता दशरथस्तत्र पुत्राणां गोदा
 नमंगलं निर्वर्तयामास ॥ १०९ ॥ जग्राह जनकात्सीतां तातादेशेन राघवः ॥ ११० ॥ आम्नायशासनेनार्चयजमाना दिवा
 नलः ॥ १११ ॥ ग० ॥ आश्चर्यमेतत् ॥ ११२ ॥ गुणमनिमिषत्वापेकं चिदारोप्यसीतां कुशिकतनयवाक्यादग्रहीदाम
 भद्रः ॥ तदनु तदनु जन्मा मे धिलेन्द्रस्य चित्ते निहित बहु गुणः स नूर्मिलां लक्ष्मणोऽपि ॥ ११३ ॥ ततो भरतश्चात्रुघ्नो कु
 शाध्वज नियोगतः ॥ मांडवी श्रुति कीर्तिभ्यामभूतां ग्रहमेधि नौ ॥ ११४ ॥ ग० ॥ अथ दशरथः स्वतनयैः सह कृत वि
 वाहे विदेहेभ्यः प्रति निवर्तमानो दुर्निमित्तदूयमानांतरंगः संवर्त समय समुज्जृम्भित द्रुत वहदुः सहरोष भीषणं दु
 वारि पराक्रमं क्षत्रवर्गगर्व सर्वे कषपरश्वध धारा धीन रुधिर धारा परि कल्पित पितृ तर्पणं दर्पिता मये सरं समुदय प्र
 टिपणं ॥ ॥ कनिष्ठं १ ॥ केशांतकर्म २ ॥ वेदः ३ ॥

चं० रा०

१४

तापंतपःसमुचितवल्कलमयवसनंवसानमपिवासनावशादनतिपरिसुषितयुद्धश्रद्धंमध्येमार्गंभार्गवंमुनि
मन्विष्टरामभद्रमद्राक्षीदप्राक्षीच्च॥तन्निरीक्षणादेवप्रक्षीणहर्षोपिमहर्षिभिःसहविधायसपर्यामार्यशीलः
कुशलमन्वयुक्त॥प०॥अथदशरथवाणींतामशृण्वन्प्रसन्नांभृगुपतिरिदमूचेप्रस्थितंरामभद्रं॥अवजिगमिषु
रासंजीर्णचापान्तकीर्तेरविदितपरशोस्तेहोर्मदंकार्मुकेस्मिन्॥११२॥आदायतत्सगुणमाशुविधायतत्रसंधा
यबाणमवधार्यतपोधनत्वं॥तज्जीवितायदयमानमनामनीषीसंभूतघोरसमरादिररामरामः॥११३॥तावु
भौचभृगुवंशसंभवौचापदंडजमदग्निसंभवौ॥प्रह्वभावमवलंब्यकेवलंराघवार्पितगुणोबभूवतुः॥११४॥युग
पत्प्राप्तगुणयोश्चापभार्गवयोस्तयोः॥ऋजुतावक्रतांप्रापवक्रतापितथार्जवं॥११५॥ग०॥ततस्तत्क्षणममोघेनरा
घवःशरेणभार्गवस्यस्वर्गगतिरुरोध॥स्थानेहितत्॥प०॥नूनंजनेनपुरुषेमहतिप्रयुक्तमौगःपरंतदनुरूप-
टिप्पणं॥ ॥नम्रत्वं १॥ विनयः मौर्वीचि २॥ अपराधः ३॥

वा० कां० १

१४

फलं प्रसूते ॥ कृत्वा रघू दह गतेः क्षणमंतरायं यद्गार्गवः परगतेर्विहतिं प्रपेदे ॥ ११५ ॥ अथ संक्रान्तया जामदग्न्यश-
 क्ति संपदा संपन्नं पन्नगपैरिवृढभोगभुजाभिराममविरलपुलकमालिङ्ग्यमूर्ध्नुपाघ्रायदशरथःपरिखयेवपरि-
 सरंत्यासरयूसरितानुविद्वामयोध्यांदारकानूसदारानूसादरमवलोकयंतीनांपौरपुरंधीणांनीरंध्रिनगवाक्षैः क-
 राक्षैः सौंदर्यवंचिततापिच्छैःपित्सातपत्रायमाणधवलातपत्रःप्रविवेश ॥ प० ॥ तत्र ॥ लज्जावशाद्विशदस्मरवि-
 क्रियाभिस्ताभिर्वधूभिरतिवेलमवाससौरव्यान् ॥ इक्ष्वाकुनाथतनयान्प्रथमोरसानां तारुण्ययोगचतुरश्रैतुरःसिषे-
 वे ॥ ११७ ॥ विद्ययेवत्रयीदृष्ट्यादर्भपत्राग्रधीःसुधीः ॥ राजपुत्र्यातयारामःप्रपेदेप्रीतिमुत्तमां ॥ ११८ ॥ ॥ इति श्री
 विदर्भराजविरचितेचंपूरामायणेबालकांडःसमाप्तः ॥ ॥ अथद्वितीयकांडप्रारंभः ॥ ॥ प० ॥ गच्छतादशर-
 थेननिर्वृतिंभूभुजामैसुलभांभुजाबलात् ॥ मातुलस्यनगरेयुधाजितःस्थापितोभरतलक्ष्मणानुजौ ॥ १ ॥ अथद-
 रिष्यणं ॥ ॥ वियातं १ ॥ ॥ श्रेष्ठः २ ॥ ॥ चतुःसंख्याकान् ३ ॥ सुखं ४ ॥ दुर्लभां ५ ॥

चं० रा०

१५

शरथः पुत्रं रामं स्वतस्त्रिजगत्पतिं स्वविषयमहीमात्रे कर्तुं पतिं विदधेमतिं ॥ भुवनभरणे कैल्यंकल्याणभूधरमादरा
स्वगृहपटलीधुर्यस्तंभं विधातुमना इव ॥ २ ॥ ग० ॥ तदनंतरमसौ संमंत्र्य मंत्रिभिः सह पौरवृद्धान् वृद्धश्रवः पुरोध
सः समान्पुरोहितान्समाहूय समादिदेश ॥ विदितमेव हि भवतां शैवतातिमेव मतिं दधानाः सुपथासु संचरमाणाः प्रा
णिनां दयमानमानसाः मानधनाः अयशः संसरणि संमार्जनजागरूकाः जनोपतापमार्जनपराः परां निर्वृत्तिमुपे
त्यदैवभूयंगताः सर्वे नः पूर्वपुरुषा इति ॥ तस्मादस्माभिरप्यैतेषां सरणिमनुसरमाणैरेतावंतं कालं परिपालिताः
किल सकलाः प्रजाः प्रमाणमत्र परिपालनक्रियामनुभवन्तो ननु भवंतः ॥ एवं भवतामभ्युपगतानां निगमानां वा
प्रतीपगामिनीं पदवीं न प्रैत्येति खलु लोकस्तदस्ति किं चिदभ्यर्थनीयं ॥ प० ॥ मम सुरनरगीतरव्यातिभिर्हृतिभिर्वा
दिविभुवि च समानप्रक्रमैर्विक्रमैर्वा ॥ नियतमपरिहार्या जरासामदंगे विकचकमलखंडे चंद्रिके वा विरासीत् ॥
टिप्पणं ॥ ॥ धारणे १ ॥ समर्थ २ ॥ कल्याण करी ३ ॥ मार्ग ४ ॥ देवतं ५ ॥ पूर्वपुरुषाणां ६ ॥ विश्वसिति ७ ॥ शस्त्रैः ८ ॥ आरंभः ९ ॥

अ० कां० २

१५

॥ ३ ॥ ग० ॥ तस्मात्समस्तक्षत्रवर्गगर्वपाटनपटुधारापरैश्वधभरणभीषणवेषभार्गवभंगादैपरिच्छिन्नतरशो-
र्यशालिनिसौजन्यभाजनेजनानुरागनिलयेनिर्मलरेमत्समेवत्सेस्मिन्निश्वंभराभारंचिरकालधार्यमाणमा-
र्यैरमात्यैरनुमतः सन्नवतार्यविश्रांतिसुखमनुभवितुमभिलषामीति ॥ ततः प्रावृषेण्यपयोवाहव्यूहस्तनि-
तनादौकर्णनसमुदीर्णनिरतिशयाल्हादनिसर्गनिरर्गलनिर्गलत्केकालापिनः कलापिन इवजनाः प्रेमदभव
कलकलरवमुखरितहरिन्मुखवभूवुः ॥ प० ॥ आनंदबाध्यविसरोनयनेप्रजानामाविर्बभूवमकरंदद्वारविं-
दे ॥ रामस्यकांतिमभिषेकदिनेभवित्रीप्रक्षाल्यचक्षुरिववीक्षितुमादरेण ॥ ४ ॥ ग० ॥ राजापितेषांसंपत्स्यमान-
महोत्सवोत्सुकजनसंमर्दजनिष्यमाणरजोराजिप्रातपरिजिहीर्षयेवरोमांचप्रपंचेनकंचुकितांगानांप्रमाणा-
तीतांप्रीतिंप्रपन्नानांहर्षप्रकर्षेणद्विगुणीकृतमानंदमंतर्नियम्यसुमंत्रप्रमुखान्मंत्रिमुख्यानेवमाचरव्यो ॥ प०
टिप्पणं ॥ ॥ नाशनं १ ॥ कुठारः २ ॥ अपरिमितं ३ ॥ श्रवणं ४ ॥ अपरिमितः ५ ॥ निष्प्रतिबंधं ६ ॥ हर्षः ७ ॥

चं० रा०

१६

अस्माननाश्रिततपोवनभूमिभागानुन्मुच्यमार्गपरियालनजागरूकान्॥ अम्लानभागध्यमचिरादवलंब्यरा
ममेवंविधः कथमुदेतिजनानुरागः॥ ५॥ ग०॥ तेषि नित्यमितनिजमनोरथायदशरथायसविनयमेवंव्यजिज्ञा
पन्॥ प०॥ देवेस्थितेपितनयंतवराभभद्रंलोकस्वयंभजतुनामकिमत्रचित्रं॥ चंद्रंविनातदुपलंभनहेतुभूतं-
क्षीरोदमाश्रयतिकिंतृषितश्वकोरः॥ ६॥ ग०॥ तदनंतरंतत्त्वरेतत्त्वविदांवरस्यवसिष्ठस्यशासनादभिषेकोपक
रणाहरणायसामात्यः पौरवर्गः॥ प०॥ आङ्गयराभंविनयाभिराममाविः प्रमोदप्रभुरेवमूचे॥ तवोत्तमांगेमुकु
टंविधातुमद्गायतिष्येदिवसेयतिष्ये॥ ७॥ ग०॥ अथदशरथमनोरथंकोसल्यायेनिवेद्यस्वभवनमुपगतस्यराम
स्यभगवान्वसिष्ठः संजातकोतुकः कोतुकमंगलंनिर्वर्तयामास॥ प०॥ आपूरयन्मंगलतूर्यघोषैरौशावशावल्ल
भकर्णतालान्॥ उज्जृम्भितः कोपिगिरामभूमिरुन्मस्तकः पौरजनातिमोदः॥ ८॥ तत्र॥ यामेवाङ्गुर्निशिचरकुलो
टिप्पणं॥ ॥ मस्तके १॥ ॥ पुष्पे २॥ ॥ दिग्गजाः ३॥

अ० कां० २

१६

मूलने मूल हेतुं यस्याश्चित्तं प्रकृतिकुटिलं गात्रमित्रं वभूव ॥ अंभोजिन्याः शिशिरसरितः कौसरीवाच्छमंभः केकेय्याः सा-
 त्दयमदयं मंथरानिर्ममथ ॥ ९ ॥ अलघुचलितझंझावातनिष्पेषदोषादशानिरिव कठोरः शीतलांभोदपंतौ ॥ अपह-
 तजनसोरव्यान्मंथराभेदवाक्यादपि भरतजनन्यां हंतदौर्जन्यमासीत् ॥ १० ॥ ग० ॥ सैषामंथराभिधानपिशानिकावेशप-
 रवशानिजाशयापूर्वेदंडकेवैजयंतपुरवास्तव्यशंबरासुरसंगरसंगतवेदनापनोदनवेतनार्थमात्मनेवितीर्णवराय-
 दशरथायवरद्वयं न्यवेदयत् ॥ ५० ॥ तयोरेकस्य संरंभो भरतस्याभिषेचनं ॥ अन्यस्य वन्यवृत्तैव वने रामस्य
 वर्तनं ॥ ११ ॥ तस्मिन्क्षणे वरयुगं क्षणतस्तस्मिन्नौराचवेधयरुषं श्रवसीविदार्य ॥ सत्यप्रहाणचकितस्य नृपस्य काम-
 मूर्तीचकारुत्तदयेषु टपाकरीतिं ॥ १२ ॥ तदनुतनयवार्तामात्रसंतप्यमानादथ दशरथचित्ताच्चेतनानिर्जगाम ॥ दव-
 क्तवहरोचिर्जालियालित्यमाना झटिति गहनगुल्मादुज्जिहाना मृगीव ॥ १३ ॥ अथ दशरथः कथमपिलब्धसंज्ञः
 टिप्पणं ॥ ॥ महिषी १ ॥ ॥ सृष्टिकवायुः २ ॥ ॥ वाणः ३ ॥ ॥ कर्णो ४ ॥ ॥ अंगीचकार ५ ॥

चं० रा०

१७

कैकेयी मभाषत ॥ प० ॥ रामः काममुपाश्रयिष्यति वनं त्यक्त्वा धृतं कौतुकं लोकस्य क्षति कौतुकं चिरधृतं तस्याभिषे
के कथं ॥ धर्मापायभयेन वत्सविरहं दृष्ट्या मि वक्ष्यामि किं यावत्कल्पमकीर्तिरार्तिजननी जायेत जायेत व ॥ १४ ॥ च
त्संकठोरहृदये नयनाभिरामं रामं विना नखं लुतिष्ठति जीवितं मे ॥ धातुर्बलादुपयमस्त्वयि जात पूर्वः कैकेयि मां मुपय
मं नयतीति मन्ये ॥ १५ ॥ ग० ॥ तदनु निजमनोरथे कपूरणे कृतादरा कैकेयी सोपहासमवादीत् ॥ प० ॥ सत्यविप्लवमप
त्यसंगतः संगतं भृशमपश्यतस्तव ॥ आश्रुतस्य विफलत्वमस्ति चेदाश्रुतस्य रचितो यमं जलिः ॥ १६ ॥ किं नागतस्ते
श्रैव सोः सकाशमरिंदमः सत्यगिरां पुरोगः ॥ श्येनामिषी भूतकपोतपोतजीवातवेशस्त्रनिहत्तगात्रः ॥ १७ ॥ किंच ॥
अभ्यर्च्य कस्मैचिदुपाश्रिताय वितीर्य विप्राय विलोचने स्वे ॥ आपूरयत्कश्चिदलर्कसंज्ञः प्राज्ञः प्रतिज्ञां प्रथितप्रभावः
॥ १८ ॥ असुरसमरवेला जातबाधा वसाने वरयुगमदिशस्त्वं प्रीतिपूर्वं यथामे ॥ अशिथिलगुणबंधाः सत्यसंधानरेंद्रा-
टिप्पणं ॥ ॥ विवाहः १ ॥ ॥ यमसमीपं २ ॥ ॥ कर्णयोः ३ ॥ ॥ जीवनार्थं ४ ॥

अ० कां० १

१७

जललिपिरितिका मंसंगिरंतां गिरंतां ॥ १९ ॥ किंबहुना ॥ सत्योद्यां गिरमिहनिर्वहस्व मावासन्मानं भुविनसहेयराममातु
 ॥ संस्थास्ये विषमुपभुज्य पश्यतस्ते सन्नाहंत्यजसिनचेत्प्रवर्तमानं ॥ २० ॥ ग० ॥ एवंवादिनीमेनां भूयोपि भूपतिरवदत् ॥ अयि
 कठिनहृदये किमुक्तं मुक्तलोकमर्यादया दयापेतया त्वयेति ॥ प० ॥ नैवाभवस्त्वमिहशीलवतीषु गण्या नैवागमयितुमतां ग-
 णनां सरामः ॥ नैवापमात्मजसुखान्यहमप्यनार्ये नैवापमंबु भरते न न मे प्रदेयं ॥ २१ ॥ किंच ॥ वासस्त्वचां भवतु किंच न तौर
 वीणां छायाद्दुमाश्च भवनानि भवंतु वन्याः ॥ कैकेयितस्य शयनानि कथं भवेयु स्त्वच्चेतसोपि कठिनानि शिलातलानि ॥ २२ ॥ ए
 वं भर्त्रा भर्त्सिताप्यार्द्रचित्ताना भूदेषा मंथराकांतवृत्तिः ॥ राकाचंद्रे राजमाने निशायां वीरुच्छन्ना चंद्रकांतस्थलीव ॥ २३ ॥ ग० ॥
 तदनुमुहूर्तमात्रमपिरामसुखावलोकनसुखमनुबुभूषुर्दशरथः कुमारमानयेति सुमंत्रमादिदेश ॥ तेन सत्वरं राजभवनं
 प्रवेशितस्ततो रामः कृतप्रणामः पितरमयथाभूतमुखविकासमारादालक्ष्य च किं तमितिः किमिदमिति कैकेयीमन्वयुंक्त ॥ सा
 टिप्पणं ॥ ॥ तरुसंबंधिनीनां १ ॥ ॥ पूर्णिमा २ ॥ ॥ लला ३ ॥

चं० रा०

१८

पिपापाशयाप्रत्यवादीत् ॥ वत्सप्रतिश्रुतवरद्वयनिर्वहणे निपुणेतरस्ता तस्मे संप्रतिसौनुशयस्तनयवात्सल्यात्सत्यव्यत्या
सत्रासाच्चगाढमगाधशोकसागरे निमज्जतीति ॥ वरद्वयं तावन्नववन्यष्टैव वने वर्तनमवने रवनं भरतस्य चेति ॥ राम
स्तदाकर्ण्य प्रमुदित हृदयः कृतांजलिरेनांथ जिज्ञपत् ॥ प० ॥ भीतो भू भरतः किमंब भरतः किं वा वनात्तावनाच्च स्तोहं सग
रान्ववाय कंकुदस्तातः कुतः शोचति ॥ दिव्यायाः सरितो निर्वोपकरणा लुब्धीं प्रतिज्ञामि मा मा वाभ्यामिह पूरयिष्यति न चेत्पुत्री
कथं स्यादयं ॥ २५ ॥ वनभुवितनुमात्रत्राणमाज्ञापितं मे सकलभुवनभारः स्थापितो वत्समूर्ध्नि ॥ तदिह सुकरताया मा वयोस्त-
कितायां मयि पतति गरीयानं वते पक्षयातः ॥ २५ ॥ किंच ॥ तात स्ववाचा व्यवहृत्य हृदयं वत्साभिषेकोत्सवमंगलं मे ॥ प्रणा
मसंज्ञस्य मयार्पितस्य किं पूर्णपात्रस्य न पात्रमासीत् ॥ २६ ॥ ग० ॥ तक्ष्ण भूशनिहत इव पर्वतः सर्वतः परीत इव दहन इव
वनस्पतिर्दिवस्पतिपदभ्रंशविधुर इव नक्षत्रः पपात निःसंज्ञः पंक्तिरथः ॥ ततः सापितृनिदेशविचारमचिरमाचरेति राम
ठिप्पणं ॥ ॥ असमर्थः १ ॥ ॥ पश्चात्तापसहितः २ ॥ ॥ पृथ्वीसंरक्षणं ३ ॥ ॥ श्रेष्ठः ४ ॥ ॥ पितृदानं ५ ॥ ॥ बज्रं ६ ॥ ॥ दशरथः ७ ॥

अ० कां० २

१८

रावग्रहादाग्रहात् ॥ पुराखलु ब्रह्मणो वरप्रसादादवगतसकलप्राणिभाषणतयापर्यंकपर्यंतपरिसरत्विपीलिकालापेक्षसहा
 संतवपितरंहसनकारणंपृष्टातद्विवरणंपत्युर्मरणहेतुरित्येवेत्यापिभूयसोनिर्बधात्कुपितेनराज्ञावज्ञातायाः मातुस्तेमार्गं
 माकुर्वीथादिति ॥ ततः ॥ प० ॥ कृतासमंजनिर्यासंसगरंकेकयात्मजा ॥ निदर्शनेननिर्दिश्यनिरबध्नान्निजंपतिं ॥ ३५ ॥ तत्र ॥
 सिद्धार्थकोमहामात्यस्तत्परित्यागमब्रवीत् ॥ सरयूपतितानेकप्रजामरणकारणात् ॥ ३६ ॥ ग० ॥ अथदशरथेनरामः स
 परिच्छुदएवगच्छेतिनिर्दिष्टः केवलंरवनित्रपिटकेवलंकलयुगुलंचप्रार्थयत् ॥ प० ॥ सुरवोचितानांसुव्यक्तदिव्यलावण्यसंप-
 दां ॥ त्रयाणामपिकैकेयीवलंकलादीन्युपाहरत् ॥ ३७ ॥ अथरघुकुलनाथोमध्यमांबानियोगाद्गुणवतिपरिधानेमंगलोर्हेनि
 राशः ॥ अधिकुचतटवल्गाज्जानकीबाष्पसेकादपगतस्वरभावंवलंकलंपर्यधत् ॥ ३८ ॥ ग० ॥ तत्रयेचित्रीयंतःसर्वेनिर्विकार
 वदनलक्ष्मीकमिष्टाकुकुलाध्यक्षमध्यक्षयंतस्तेषामेवशोकशंकुसंकीलितमानसानामाननेषुपारंपर्येणास्फुरद्विका
 टिप्पणं ॥ ॥ अवर्षणं १ ॥ दृष्टान्तेन २ ॥ बह्वं ३ ॥

चं० रा० रः॥ प०॥ सवल्कले दशरथो विषादादामीलिता क्षोयदभूदसिष्ठः॥ तदेवजातं करणं महर्षेः काकुत्स्थयाथार्थ्यविलोकनस्य
 २१ ॥ ३९ ॥ अस्य पीतांबरत्यागे किं जाता विक्रियापुरा॥ इति प्रत्यक् दृशां श्रेष्ठो वसिष्ठो नातिविव्यथे॥ ४० ॥ ग०॥ सोयं मैथि
 लीवल्कलधारणमरुणदरुणसारथि कुलगुरुः॥ तत्र॥ प्रयाणाय प्रणिपतंतीं स्नुषामाश्लिष्य कौसल्या गद्गदमवदत्॥
 प०॥ घर्मे निर्दाघकिरणस्य करैः कठोरैः कांतारमध्यपदबीषु नखं पचासु॥ त्वां वीक्ष्य निस्तुलपदां वनदेवताभिर्निर्दिष्यते
 नियतमेव निमेषहानिः॥ ४१ ॥ ग०॥ अथ मैथिलीनाथः सलक्ष्मणः सप्रदक्षिणं राजानं जननीजनं च प्रणम्य प्रतिषिद्धप्रतिहार
 चक्रो निश्चक्राम॥ रथो दशरथाज्ञापरतंत्रेण सुमंत्रेण हारि समानीतः॥ प०॥ प्रारब्धयात्रस्य रघूदहस्य प्रागेव सीतारथमा
 रुरोह॥ औनीलरथं रथमारुरुक्षोरङ्गां प्रभोरग्रसरीं प्रभेव॥ ४२ ॥ ग०॥ दशरथी च रथमारुरुह तुः॥ प०॥ यथा यथा राप
 वराजधनीं विहाय सीता विपिनोत्सुका भूत्॥ तथा तथा जायत या तु का मालंकां विनाराक्षसराजलक्ष्मीः॥ ४३ ॥ आबालवृद्ध
 टिप्पणं॥ सूर्यस्य १॥ अनुपमे २॥ हरितहयं ३॥

अ० कां० २

मनुगच्छतिरामभद्रमेषापुरीतदिहमाखलुनिर्गुणास्यात् ॥ इत्यादरादिवधराबहुधाविधायधूलिच्छलानिजतनुंतमनुप्रत
स्थे ॥ ४४ ॥ नृपसुखविमुखेनस्वेनकांतेनसाकंदुहितरिविधिपाकात्काननायब्रजंत्यां ॥ अकुशलमितिमत्वानूनमङ्गोयधात्री
परिजनमुखबाष्पं पांसुभिः पर्यहाषत् ॥ ४५ ॥ रामानुसारसहनिर्गतपौरवर्गसंस्थानमात्रगृहचत्वरराजमार्गा ॥ निर्मुक्तभो
गभुजगत्वगिवक्षणेनलघ्वीबभूवरघुपुंगवराजधानी ॥ ४६ ॥ ग० ॥ अथदशरथः सांतः पुरजनः पुरान्निर्गत्यगत्यंतराभावा
त्तमेवरासंसुचिरमवलोकयन्नालोकपथमतिक्रांतेसुमंत्राक्रांतस्यंदनेरघुनंदनेस्यंदमानवाप्यप्रवाहोमोहमुपगम्यभूम्यं
पपात ॥ ततः परिजनकृताश्वासाल्लब्धसंज्ञायराज्ञेकोसल्यासदनमरोचत ॥ दशरथिरप्यहमहमिकयासंमूर्च्छन्महाज
नौघदुरवगाहतयामंदायमानस्यंदनवेगः सकलजनकिवेककोकनदंमुकुलयन्मोहतमसातमसातटमुपागमत्
॥ चरमगिरिशिखरमपिसहस्रदीधितिः ॥ प० ॥ आविः प्रलापमटवींभजतोजनस्यकाकुत्स्थपादविरहासहमानसस्य
टिप्यणं ॥ देवं १ ॥ झटिति २ ॥

चं० रा०

२२

॥ आस्तीर्णपणशायनान्यभवन्मृहाणिमूलस्तूलानितमसातटभूरुहाणां ॥ ४७ ॥ ग० ॥ अथनिशीथेदाशरथिःसुमंत्रेणसंमंत्र्य
बन्धितजनसंहतिरतिविनतानंदनेनस्यंदनेनवेदश्रुतिगोमतिनिष्पन्दिनीनामनदीत्रयपरिष्कृतामिष्वाकवेमनुनादत्तां
वसुमतीमतीत्यविविधवनगहनवीरुच्छृणपटलपिहितरथतुरगरुखुरमुद्रयापदव्यागंगातरंगसंगतमूलंगगनगंगालिंगित
भृंगंभृंगवेरपुरालंकारमिंगुदीपादपमुपागमत् ॥ तत्र ॥ प० ॥ दृष्ट्वाराममनेकजन्मरचितैर्दृश्यंशुभैःकर्मभिःश्रुत्वामातृव
रद्वयादुपगतांवृत्तिंचवैखानसीं ॥ अत्युज्ज्वलितहर्षशोकजनितैर्बर्ष्यैर्निषाधाधिपःशीताशीतगुणान्वितैरविरलैःसंष्टै-
क्तवक्त्रोभवत् ॥ ४८ ॥ ग० ॥ सोयंसुहृत्समासाद्यगुहःकृतांजलिरंजसारघुनाथमनुनाथितवान् ॥ देवपितृनियोगप्र-
वणांतःकरणमपिभवंतंविज्ञापितुमज्ञातजानपदरीतिर्भौरितीमांमुखवरयति ॥ अस्त्येतदनिवार्यवीर्योद्भिदभटव
र्गदुर्गयुक्तमनुषक्तभोज्यजातमंथरंमंथराहृदयतोदावैहमस्मदीयंराज्यं ॥ तदिदमनिशंप्रथमप्रवृत्तंपरिगृह्यकिंचि
टिप्पणं ॥ तामसीं १ ॥ वृद्धिगतः २ ॥ सिक्तं ३ ॥ वाणी ४ ॥ व्यथाकरं ५ ॥

अ० कां० २

२२

दनुगृत्थपरिजनयोग्यभाजनममुंजनममुंचनेवतातादेशेनदेशेस्मिन्विस्मयनीयानुभावमुनिवृंदमंदाकिनीसंदर्शने
 नमंदायमानजननीजनदुर्दशश्चतुर्दशदशरथकथिताःसैमाःसमापयतुभवानिति॥प०॥तस्मिन्निस्थंप्रार्थनाभाजिस
 ख्योप्रत्याचरख्यौरामभद्रःप्रियोक्त्या॥मातुर्वाक्याद्वल्कलेनावृतंमेगौत्रंक्षात्रप्रक्रियांनार्हतीति॥४९॥ग०॥ततस्तुतद-
 नुरोधेनरोधस्तरोरधस्तात्सुमंत्रनियंत्रितरथ्ययोर्दशरथ्योरातिथ्यंसमधुपर्ककर्तुमिवमंदमंदमरविंदवृंदस्यंदमान
 मकरंदविंदुसंदोहवाहिनिवाहिनीतरंगमरुतिवातिकाननगमनावस्थांकाकुत्स्थस्यप्रेक्षितुमक्षमायामिवक्ष्मौष्ठतिच
 रमेतिरोहितायामक्रामधिदेवतायांसंध्यांवरमांशमःसमाप्यतस्यांतरुमूलभुविलक्ष्मणकल्पितंपर्णतल्पमभजत॥प०॥
 रामेविदेहसुतयातरुमूलसंज्ञमंतःपुरंविशतिलक्ष्मणसौविदल्लम्॥निध्यायतंनियमितामितच्चाप्यवृष्टिर्निद्रांनिरस्य
 निषसादनिषादनाथः॥५०॥ग०॥व्यतीतायांविभावयामिर्यममरीचिवीचिमालाहौरिणिपूर्वेर्वैधरमूर्ध्निविरचितजटा
 टिप्पणं॥ संवत्सरान् १॥ वपुः २॥ अस्ताचले ३॥ मनोहारिणि ४॥ उदयाचलमस्तके ५॥

चं० रा०

२३

बंधौ सहसीतयादाशरथी भागीरथी केच्छ मागच्छतां ॥ तत्ररामः प्रलष्टचेताः सीतामाचष्ट ॥ प० ॥ मेध्याश्वमार्गपरिमार्गण
दुर्नयस्यदिव्यौषधिं कपिलकोपमहाज्वरस्य ॥ तातानुतर्पणपचेलिमभागधेयां भागीरथीं भगवतीं शरणं भजामः ॥
॥ ५१ ॥ ग० ॥ तदनंतरं रामः सांख्यवचननिवारितसुमंत्रः ससौमित्रिर्मंगलानि प्रार्थयमानया तयामैथिल्या सहगुहेनानीतां
नावमारुरोह ॥ स एष निषिध्य निषादाधिपतेरनुगमनमपितूर्णमेवावतीर्णसुरसरिपुरः संपूर्णसस्ये मत्स्याभिधाने जनप
देकृतपदश्चललक्ष्यवेधनचतुरश्वैतुरोमृगानि हत्यकुत्रचिद्वनस्पतिमूले निशामनेषीत् ॥ अन्येद्युर्वन्येनपथाप्रयाता
स्ते प्रभाते प्रतीयमान होमधूमप्राग्द्वारं भारद्वाजाश्रममाश्रयंतश्चाभिवंद्य तममंदहर्षं महर्षिजनेनादिष्टवर्त्मनावैकर्तनी
पूरोपप्लवं प्लवेन वैणवेन निस्तीर्य शोमधनजनसंनिधानशमितशात्रवसत्त्वचारित्रं विचित्रं चित्रकूटमचलमभजंत ॥ प० ॥
अनुजरचितपणांगारहृद्यासुमाद्यत्परभृतकुलचंचलं चमैरंजितासु ॥ जनकदुहितृयोगाज्जातसौकेतसौरव्यश्चिरमरसतरा
टिप्यणं ॥ जलप्रायं १ ॥ चतुःसंख्याकान् २ ॥ यमुना ३ ॥ मुनिः ४ ॥ अयोध्या ५ ॥

अ० कां० २

२३

मश्वित्रकूटस्थलीषु ॥ ५२ ॥ ग० ॥ अथमांवनवासवैरस्यादपिरामः समाकृयेदिति प्रत्याशया परतंत्रः सुमंत्रः कानिचिदहानिगु
हसकाशेनीत्वा निराशस्ततः प्रतिनिवृत्तो निवृत्तोस्त्वामयो ध्यामासाद्य निदर्शयतिः सारथिरिति शोकातिरेकात् पौरजनजनि
तदीनां कंदमंदीभूतनेमीयोषादवरुत्थरथाद्दशरथं प्रयाणोन्मुखप्राणं प्राणंसीत् ॥ एतद्दर्शनेन विसंज्ञोदशरथः कौसल्यासु
मित्राभ्यां समाश्वासितः कथं प्रयातं रामेण कथं कथितं मैथिल्या किंवृत्तः सौमित्रिरिति मुकुर्मुकुरश्रुकुंठितकंठः सुमंत्रमन्त्रयुं
क्त ॥ सोपिराज्ञेयजिज्ञपत् ॥ देवकथं ब्रवीमि कठिनहृदयो हं ॥ प० ॥ सेवारसानुगतपौरमनोरथस्य पारे रथस्य च सुतौ तव
वर्तमानौ ॥ भूत्वा विदेहदुहितुर्न वसौ विदल्लो भार्गीरथी तटवने पथिकावभूतां ॥ ५३ ॥ किंतु ॥ देवत्वत्तनयस्य कुंतलभरंक्षी
रैः स्वधेनूद्भवैः सेक्तुं नालमरुंधतीपतिरभूत्तस्याभिषेकोत्सवे ॥ सितो हंत स एष मैथिलसुता बाष्पोदकोत्पादकैर्न्यग्रोधक्षरि
तैर्जटांश्च यितुं क्षीरैर्निषादादृतैः ॥ ५४ ॥ तस्या विदेहदुहितुः पदयोर्नखेषु लाक्षां विनाप्यरुणिमास हसा बभूव ॥ वन्ये पथि
टिप्पणं ॥ प्रणनाम १ ॥

चं० रा०

२४

प्रियतमेन सह ब्रजं त्या वैवर्ण्यमा विरभवन्न कदापि वक्त्रे ॥ ५५ ॥ सीतापतेः किं स लयैः परिकल्प्य तल्पं संचार्य सत्वदमना
यनिशा सुदृष्टिं ॥ धन्वी तदंघ्रिभजनादिव पुण्यलभ्या दस्वप्न एव वनवर्त्मनिलक्ष्मणो भूत् ॥ ५६ ॥ ग० ॥ एवं सुमंत्रनिवेदित
पुत्रचरित्रश्चरमगिरिशिखरजुषिर्निगमवपुषि ज्योतिषि हृदयलग्नशोकशल्यां कौसल्यामाश्वस्य नरपतिरित्यमकथ
यत् ॥ पुरा खलु सरयूरोधसि विविधतरुनिबहपिहितविवस्वतिवेतस्वतिमृगयासृष्ट्या कमपि समयमगमं ॥ तत्र ॥ प० ॥
तोयादाननिदानपुष्करगजभ्रांत्या तपस्वीमया विद्धः कश्चन शब्दवेधनविदापौथः सरय्वाहरन् ॥ तत्पित्रोर्जरदंधयोरनुमृ
तंकर्तुं चित्तांचिन्वतोः शापो मय्यपतद्भवानपि सुतप्रेम्णा प्रणश्येदिति ॥ ५७ ॥ अहं वैश्यस्य शूद्रायां जातस्तस्मान्न संभवेत् ॥
ब्रह्म हत्येति मामुक्त्वा स्वर्गतो दुर्गतो मुनिः ॥ ५८ ॥ ग० ॥ तदवश्यं वश्य एवास्मि मृत्योरिति नरपतिः श्रुतिमार्गगतं राम एव वि
रराम ॥ प० ॥ मुनिशापकृतोत्पत्तिर्विपत्तिर्निष्प्रतिक्रिया ॥ यतो दशरथायाश्चुदिदेश दशमीं दशां ॥ ५९ ॥ किं बहुना ॥ नाकां
ठिप्पणं ॥ ॥ वेदः १ ॥ करिभुंडाय २ ॥ जलं ३ ॥ दरिद्रः ४ ॥ कर्णमार्गः ५ ॥ अंत्यां ६ ॥

अ० कां० २

२४

तं त्रिदिवं परैः सुमनसां कांता न बंदी कृतानां कीर्णपुरुदूतशासनधरैः साकेतवात्यांगणं ॥ नादिष्टाः सचिवाश्च भूतलप-
रित्राणां ययद्यसौ नाकं शोकवशाद्गाह्यशरथो नास्थां वहन्वाहने ॥ ६० ॥ ग० ॥ अथ दशरथप्रशंसा मांसलैः कैकेयी
निंदा कंदलितैरामगुणकीर्तनद्विगुणितैरवरोधवधूजनपरिदेवनारवैर्मुखरितेषु दिङ्मुखेषु ॥ प० ॥ अभूदराजकम्ला
नसद्गणंगगनांगणं ॥ आलोक्येव तथा शांतमशेषं च महीतलं ॥ ६१ ॥ ग० ॥ ततः प्रभाते वसिष्ठवचसा तैलद्रौण्यां नरपतिं नि-
क्षिप्य क्षिप्रमेव भरतमकथितदशरथकथमेव आनयतेति दूतान्के कयेषु प्रेषयामासुः ॥ तेषां जितपवनजवनयव
नहयसंकोचितपथास्तुरगपतिपुरे दुःस्वप्नदर्शनदूयमानमानसं भरतमभिवंद्य गुरुनिदेशं व्यजिज्ञपन् ॥ सोयं माताम
हे न युधाजिता चानुज्ञातः कतिपयैरेव दिने रतिनिमित्तं संभूतसातंकः साकेतमाससाद ॥ प० ॥ अतिचकितमतिः पुरैव पश्य
न्युरमयथा पुरचारपोरवर्गं ॥ न्यविशत भरतः परीतदूतः पितृभवने पितृकाननादनूने ॥ ६२ ॥ सपितरमनवेक्ष्य तत्र मातुः
रिष्यणं ॥ अयोध्या १ ॥ कदाहे २ ॥ स्मशानं ३ ॥

च० रा०

२५

सदनगतः प्रणिपत्यतामष्टच्छत् ॥ कनुममगतवान्पितेति सैषा परुषतरं भरतायवाचमूचे ॥ ६३ ॥ वनचर इव साकं मेथिलीलक्ष्म
णाभ्यां पितृविधिमभिरोद्धुं प्रस्थितो रामभद्रः ॥ तदनु तव पिता भूत्कालधर्मानुकूलस्त्वमनुभवयथेच्छं निःसपत्नां धरित्रीं ॥ ६४ ॥
मयूरीव महानागं केकया केकयात्मजा ॥ भारत्या भरतं च केपरिक्षुभितमानसं ॥ ६५ ॥ ग० ॥ तदनु भरतश्चिरतरं विलप्य विलु
प्यमानविवेकः केकेयीमकथयत् ॥ प० ॥ परिणतिपरुषाणां पापानां सन्निपातान्न हि भवसि चतुर्णां सात्वमस्माकमंबा ॥ तदि
हतनयवत्यः संलपिष्यंतिकामं श्रुतिपुटरचितार्तेस्त्वांसवित्रीमकीर्तेः ॥ ६६ ॥ ग० ॥ तदनु तन्मुखवादाकृष्टदृष्टिरनुजमिदम
वादीत् ॥ प० ॥ अविकलमिनवंशं दग्धुमाश्रित्य तापं जनमनसि किरंत्यां हंत सत्यां भवत्यां ॥ अनुसवनमपापैर्देवतापूज्यमा
नावहतिकथमिदानीमाश्रयाशाभिधानं ॥ ६६ ॥ अविरततृषितार्ते वत्समालोक्य धेनोरपितनुजशतानां मातुरस्त्रं बभूव ॥ त
दि हतनयशोकं संतरेदेकपुत्राकथय कथमिदानीं कोसलेंद्रस्य पुत्री ॥ ६८ ॥ अपिबदियममंत्रे कालयोगान्नैरेंद्रे वरयुग
टिप्पणं ॥ पंचता १ ॥ राज्ञि विषवैद्ये च २ ॥

अ० कां० २

२५

रसनाभ्यां प्राणवायुं तदीयं ॥ अपनगरममुष्यावर्तनं युक्तरूपं पितृवनवसुमत्यां कापिवल्मीकवत्यां ॥ ६९ ॥ एषानिष्कृष्टमतिरात्म
 गुणोचितेषु वंशेषु सत्सु बहुधा पिशिताशनानां ॥ मौकंदशालिनिर्वने विषवल्लरीवहा हंतके कयकुले कथमाविरासीत् ॥ ७० ॥
 जननीतिविहीना मे जननीति सधर्मवित् ॥ निरयान् निरयादीरो निरयादिवसानुजः ॥ ७१ ॥ ग० ॥ ततः सामात्यः पत्युश्चित्तारोह
 णमभिलषंतीं कोसल्यां भरतः शपथशतैर्निवार्य वसिष्ठाधिष्ठितेन पथा दशरथाय ययौ यजूकाभिप्रेतं प्रेतकृत्यमशेषमक-
 रोत् ॥ ७२ ॥ प० ॥ ताते पितृवनं याते यातुं भ्रातृवनं तथा ॥ भरतः प्रार्थयामास प्रांजलिः प्रकृतीः कृती ॥ ७३ ॥ ग० ॥ ताभ्यां सुमि
 त्रा कोसल्याभ्यामंतः पुरजनेन च सह भरतो भवनमभजत ॥ अथ यथाविधिविहितोर्ध्वदैहिकं गमित्वा चतुर्दशदिवसं
 दिवैः स करकुलहितकरैर्नगरवृद्धैः सार्द्धममात्याः समुपेत्य मुकुटाभरणाय भरतं प्रार्थयामासुः ॥ ततस्तानिर्बभूवुः सोयं
 प्रत्यवादीत् ॥ ७४ ॥ प० ॥ बहुभिरिह किमुक्तैस्त्यक्तसौ मित्रिहृत्तिर्मुकुटमथ वहेयं युष्मदाज्ञा हि पूज्या ॥ मम परमवकाशः पण्शि
 टिप्पणं ॥ राक्षसानां १ ॥ आम्रः २ ॥ इज्याशीलः ३ ॥ स्मशानं ४ ॥ सूर्यः ५ ॥

चं० रा०

२६

लानुकूलः क्वचिदपिविपुलायां नास्ति चेदंडकायां ॥ ७३ ॥ ग० ॥ इत्युत्कारामसेवोत्सुकमनानिश्चक्राम ॥ प० ॥ अनेवधिरचयि
त्वाससथेपांसुललंभुवननयनसोरख्यप्रातिकूल्यंचकृत्वा ॥ नरपतिगृहमध्याच्छूर्णमुद्धूर्णमानाकुटिलगतिरुदशान्मंथराना
मवात्स्या ॥ ७४ ॥ ततः ॥ केशहस्तं सहस्तेन गृहीत्वा तद्वधोद्यतं ॥ कोसल्यावारयामासकुड्मं रामानुजानुजं ॥ ७५ ॥ ग० ॥ ततः ॥
सांतःपुरएवपुरान्निर्गत्यशिल्पिवर्गसमीकृतसैरणिर्भरतः पुरतः प्रसृतनरगजरथतुरगचरणक्षुण्णक्षोणीतलसमुत्कीर्ण
नरेणुनिकुरं चैनजंबालयन्मंवरगंगांगंगांचसुमंत्रभणितगुणनिबहगुहानुमत्यानिस्तीर्य दूरादेवाश्रमद्वारिनिवेशितबल
भारोभरद्वाजाभिवंदनमकरोत् ॥ सोयंप्रीतमनामुनिर्भरतंतज्जननीजनमपिप्रत्येकमालोक्यसेनामप्याहूययथोचित
मातिथ्यमकुरुत् ॥ प० ॥ तथातिथ्यंचक्रेभरतबलभाजांतनुभृतांभरद्वाजः सोयंभृकुटिभटकल्पाखिलसुरः ॥ तपस्तप्त्वाघो
रंदिविसुमनसस्तत्फलभुजोयथातेषांतेषांक्षणमभिलषेयुर्मुनिवृत्तं ॥ ७६ ॥ ग० ॥ इतिदिनंदिनशतकल्पंतत्रनीत्वामुनेर्नि
॥ टिप्पणं ॥ अमर्यादं १ ॥ सदोषलंभरजस्कलंच २ ॥ वक्रगतिः ३ ॥ केशकलापं ४ ॥ रात्रुघ्नं ५ ॥ मार्गः ६ ॥ चूर्णितं ७ ॥

अ० का० २

२६

देशेन सर्वेपि चित्रकूटवनोद्देशमविशन् ॥ तत्र सन्यस्तसैन्यस्तत इतो गुहेन सह राममन्विष्यन् हव्यगंधिना गंधवहेन होमधूमे-
न च दूरादेव विभाव्यमानमचपलमृगगणमदृश्यरूपाभिर्वनदेवताभिरवकीर्यमाणबलिकुसुममशेषितपिशिताशनपिश-
चोच्चाटनमंत्रायमाणलक्ष्मणचापघोषश्रवणसमुचितसामीप्यप्रदेशं नूतनपरिकल्पितपर्णशालावास्तव्यवैखानसकुटुंबिनीभि-
विडितभूभागमनोकहशाखावलंबमानवलकलाजिनममुंतरुशाखारचितैरंबरचरपतिसेनागणकरकिसलयविमुक्तैरभि-
नवपल्लवभंगशबलैः कुसुमनिकरैरभ्यर्च्यमानजानकीनिवासतरुमूलवेदिकमालक्ष्यमाणरवङ्गकार्मुकनिषंगमतिथिजनस-
पर्यापयितुं सुकसौमित्रिसमाहृतकंदमूलफलकल्पितैकदेशमैविनाभूतजनकदुहितृचरणनलिनविन्यासमपहसितसाके-
तरामणीयकरामाश्रमं भरतः ससंभ्रममभजत ॥ ५० ॥ अथावासंशांतेरकृतसुकृतानामसुलभं नवांभोदश्यामं नलिननयनं व-
ल्कलधरं ॥ जटाजूटापीडंभुजगपतिभोगोपमभुजंददर्शश्रीभंतं विपिनभुवि सीता सहचरं ॥ ५१ ॥ ततस्तस्योपांतेजनकयज-
टिप्यणं ॥ तापसः १ ॥ अविरहितः २ ॥

चं० रा०

२७

नाधीनजननांववंदेवैदेहीरजनिकररेखामिवनवां॥ अरण्यानांपुण्यात्पदकमलमुद्रापरिचयादयोध्यासंधीचीमविकलमवि
कलमवस्थांविदधतीं॥ ७८॥ स्वतःसिद्धंयस्मिन्नितरदुरवापंविजयतेसुमित्रापुत्रत्वादपिजगतिरामानुजपदं॥ यदीया
क्षिद्धं द्वप्रतिनिधिभवेदंबुजयुगंनिशीथेनैर्निद्रंयदितमपिसाक्षादकृतसः॥ ७९॥ ग०॥ तदनंतरंमरुपथेप्रथिततरंगीष्मो
ष्मणिदैवाल्लतोपलंभमंभोरुहृतटाकंसुधाधारापूरितापंभूरितापःसतृष्णाद्रवकृष्णसारःसरभसमुपेत्यनिपत्यपादयोश्चि
रतरंरुदन्द्दशरथकथामपिकथित्वामैथिलीसहितायसलक्ष्मणायरामायशोकमूर्च्छंप्रायच्छत्॥ जननीजनोपितत्रनिपत्य
सुचिरमरोदीत्॥ ८०॥ वेलोल्लंघनमेतेषांशोकोदन्वतितन्वति॥ अगस्त्यायितमेतस्मिन्वसिष्ठेनात्मवेदिना॥ ८१॥ ग०॥ ततःप्र
पद्यसंज्ञामनुज्ञयागुरोरमरसरितिविरचितसमुचितनिवापकृत्यंप्रणिपत्यराममसकृत्प्रवर्तयितुंभरतःप्रार्थयत्॥ विकर्त
नकुलस्ययदनुकूलं गुणगणस्ययदनुगुणंयशोरूपस्ययदनुरूपं समाचारस्ययत्समुचितं प्राचीनभाग्यस्ययद्योग्यं लोकगर्हणी
टिप्पणं॥ सदृशीं १॥ विकसितं २॥ अगस्त्यवदाचरितं ३॥

अ० कां० २

२७

याययदनर्हं श्रुतस्य वायस्य दशं तादृशमाशयं प्रकाशयंती भरतोपज्ञा विज्ञापना ॥ तत्क्षणं क्षेणप्रभाभंगुरलक्ष्मीसमावेश
 लक्ष्मणि क्षोणीपतिशत धृतोद्भिस्ते मुकुटे विघटिताशंरामं प्रणिपत्य सादरं मां पादुकाभ्यां परिष्कुरुतं युवामिति रघुवरचरणद्वयं
 स्वयमेव प्रार्थ्य परिरचयितुं स्थंडिलशायिचरितमिव बभार भरतस्योत्तैमांगं ॥ तथा हि ॥ प० ॥ त्वयामयाच कर्तव्यं सत्यवाचः
 पितुर्वचः ॥ इति प्रत्यादिशद्रामो भारतीमपि भारतीं ॥ ८० ॥ ग० ॥ जाबालिप्रार्थनायामपि व्यर्थायाम् ॥ प० ॥ भरतस्तदनु प्रार्थ्य
 लेभे लाभविदां वरः ॥ काकुत्स्थपादुकाकारं महर्घं मुकुटद्वयं ॥ ८१ ॥ स एष सानुजः प्रायादयोध्यां भ्रातृशासनात् ॥ अटवीं पि
 तृसंदेशाद्ययोरामः सलक्ष्मणः ॥ ८२ ॥ विलंघ्य विविधान्देशान् भरतो धृतवल्कलः ॥ विषेयं समुपाश्रित्य विषये विमुखो भवतु
 ॥ ८३ ॥ ग० ॥ ततश्चायं यावदार्यस्य प्रत्यागमनं तावदयोध्यां नाध्यास्ते ॥ तस्मिन् न वधिमतिक्रम्य चिरायतिसद्य एवाश्रयांश
 माश्रित्य प्राणानपि निंदिष्यामीति नंदिग्रामसंज्ञमाश्रममशिश्नयत् ॥ दाशरथिरपि शर्मधनजनकथितनिशिचरगणरचित
 टिप्पणं ॥ शास्त्रश्रवणस्य १ ॥ विद्युलता २ ॥ मस्तकं ३ ॥ महामूल्यं ४ ॥ देशं ५ ॥ इन्द्रियार्थं ६ ॥ अग्निं ७ ॥ मुनिजनः ८ ॥

चं० रा०

२८

कदनपरिहरणाय गहनजठरमवजगाहे ॥ प० ॥ विस्तीर्णा स्नेर्विपिनहरिणे वीर्यतभीतिप्ररोहैर्दभ्यासेष्यकृत रुचिभिः सस्पृहं
वीक्ष्यमाणः ॥ रामः प्राप्य प्रकृतिमहितं स्थानमत्रेर्महर्षेर्जग्राहास्य प्रनुदितधियः प्रेमपैर्यसैपर्या ॥ ८४ ॥ ग० ॥ सीतामप्यनसू
याभिधानास्य पत्नीस्वभूषणे रतोषयत् ॥ प० ॥ खंडनाय वसुधावधूमनः पुंडरीकतुहिनत्विषां द्विषां ॥ दंडकावनमवापरा
घवश्चंडभानुरिव मेघमंडलं ॥ ८५ ॥ ॥ इति विदर्भराजविरचिते चंपूरा मायणे श्रीमदयोध्याकांडः समाप्तः ॥ ७ ॥
अथारण्यकांडः ॥ ॥ प० ॥ प्रविश्य विपिनं महत्तदनुमैथिलीवल्लभो महाबलसमन्वितश्चलितनीलशैलच्छविः ॥ निशाचरद
वानलप्रशमनं विधातुं शौरैश्चचारसशरासनः सुरपथेतदित्वानिव ॥ १ ॥ ग० ॥ ततः ॥ कंडूलापनयनपटुशुंडालकपोलक
षणविषमितानमितविकटविटपसालखंडनिर्यातनिर्यासगंधानप्यात्तगंधानूविदधानैश्चाद्रुतिगंधैर्धूमस्तोमैरनुमीयमाना
विनाभूतजलाशयानाश्रमभागानमितश्चरतो रातिथ्यशमितमार्गश्रमयोर्दाशरथ्योरध्वानंतरसारुरोधविराधाभिधानोया
टिप्पणं ॥ पूजितं १ ॥ युक्तां २ ॥ पूजां ३ ॥ सूर्यः ४ ॥ बाणैः जलैश्च ५ ॥

अ० कां० २

२८

तु धानः॥ स एष रोषभीषणस्त्रि शिखशिखरावतंसितविविधमृगशवशतः शतश्रुशतनयः सीतामपजहार व्याजहार च दाशर
 थी॥ कौयुवां युवानौ कुतस्त्यौ वामाचारवत्प्रतिभातिमेवामाचारः॥ श्रीरं वपुषिजटा शिरसिकरे च चंडकोदंडः कायमाकल्पः
 कचनकल्पलताकल्पेयमनल्पाभरणातरुणीति॥ दाशरथिरपि कथितनिजान्वयो विराधांके वेपमानां विदेहराजदुहित
 रं विलोक्य सकोपः सोमित्रिणा साकं रक्षोवक्षसिशिलीमुखान्निजघान॥ ततः॥ पद्यं॥ विशिखे विशिखे तत्र विधातृवरवर्मणि
 ॥ सीतां निक्षिप्य चिक्षेप शूलं रक्षोरघूदहे॥ २॥ तदनु शूलमखंडय दंजसा शितशिखं रघुनायकसायकः॥ नियतमेव विरा
 धविरोधिनां हृदयशूलमपि त्रिदिवौ कसां॥ ३॥ ग०॥ विराधोपि क्रुधा सरभसमभिपत्य स्कंधे निधाय रामलक्ष्मणौ गतिनिरोधा
 पराधपरिहरणायैव मिहि रहिमकरो प्रस्थे बहन्विध्य इव प्रतस्थे॥ रामस्तत्र विराधवधोद्युक्तं सोमित्रिमेवमभिदधे॥ प०॥ यातुनः
 पदवीसेयं यातुनश्चास्य लक्ष्मण॥ यातुकामं तयैवेदं यातुकामं न हन्यतां॥ ४॥ अधिकवलयमाममूविमूचेत्यतिकरुणं रुदती
 तिष्यणं॥ सूर्याचंद्रमसौ १॥ सानौ २॥

चं०श०

२९

मवेक्ष्यसीतां ॥ अरमरचयतामुभावसिभ्यां पिशितभुजं भुजभारहीनमेनं ॥ ५ ॥ ग० ॥ ततस्तीक्ष्णतरक्षुरप्रहरणगवाक्षितवक्ष
सारक्षसानपरित्यक्तेषु प्राणेषु ॥ पराक्रमाविषयपराक्रमौ प्राक्रमेतामेतौ तदंगगलितरुधिर धारासेकेन खननक्षमायांकानन
क्षमायां राक्षसशबोचितं विकटमवटमुत्पादयितुं ॥ तत्क्षणमेव क्षणदानचरोपि संजातप्रत्यभिज्ञः सनूरा मं व्यजिज्ञपत् आ
त्मनो गंधर्वकुलसंभवं रंभापरिरंभं तच्छ्रवणकुपितवैश्रवणदत्तरक्षोरूपिणीं शापव्यापदं तस्यास्तथाविधमवसानं च ॥ प० ॥
रक्षोवधः प्रकृतइत्ययमेव शांसेस्वर्गाय गायकपदंगमितो विराधः ॥ नागालयायवपुरस्य वदेद्वितीव श्वैभ्रेतदक्षिपदि
षु प्रहृतं सरामः ॥ ६ ॥ ग० ॥ तदनुनाकलोकभजनाय पुरुङ्गतेन समाहूतस्य भगवतः शरभंगस्याश्रमपदं रघुपतिरभजत
॥ तत्र ॥ प० ॥ दशशतनयनेपिवीक्ष्यमाणे दशरथपुत्रसिषे विषे वजाता ॥ मनसि जशरभंगकारि हृतेर्मनसि मुनेः शरभं
गनामभाजः ॥ ७ ॥ ग० ॥ समुनिराश्रमस्थं काकुत्स्थमातिथ्येन समाराध्य तत्सान्निध्याच्छुद्धां मंत्रपूतामाहूतिमिव आत्मनस्त
टिप्पणं ॥ आलिंगनं १ ॥ आरब्धः २ ॥ गर्ते ३ ॥

अर०कां०३

२९

नुंतेनूनपातिपातयित्वाशाश्वतंपदंसमाश्रितवान्॥ ततः सुतीक्ष्णतपसः सुतीक्ष्णस्य तस्य निदेशाद्देशात्तस्मादुच्चलितः स
 लिल निधिपानसंभावितजीवनाभावशंकयाशरणाश्रयणायलंबमाननीलांबुदकुटुंबसंदेहावहेन नानानोकहनिवेहेन
 पिहिताभोगमगस्त्याश्रममाससाद॥ अकथयच्चमैथिलीं॥ प०॥ तस्येदमाश्रमपदंसरसीरुहाक्षिसंख्याविहीनमहिमे
 कनिकेतनस्य॥ भर्तासमस्तसरितांकुपितस्य यस्य हस्तारविंदमकरंददशामवाप॥ ८॥ इह समदगजेन्द्रन्यस्तहस्ताति
 भाररूपधिविनमितशारवः सल्लकीवृक्षएषः॥ अभिनयति निकामंसंगतो ह्यायहानिर्मुनिवरकरपाताडुग्नविंध्यादि
 मुद्रां॥ ९॥ अस्मिन्महापथधियावदनं विगाद्य निर्गंतुमक्षमतयाजठरेलुठङ्गिः॥ वन्यैर्गजैरजगराः पिशिताशनेभ्यो
 वातापिदानवदशामुपदेशयन्ति॥ १०॥ तत्र॥ चुलकगतसमुद्रास्वादनेकुंभयोनेरितरकरनिरस्तामक्षिकोत्साररीत्या॥
 गगनगतिविहीनायेघनाः पल्वलांते विपिनमहिषवेषैः केवलं ते वलंते॥ ११॥ ग०॥ एवं विपिनविलोकनविस्मि-
 टिष्णं॥ जातवेदसि १॥ लृणमेयः २॥ समूहेन ३॥

चं० रा०

३०

तमतिस्तदुदज निकटमासाद्यरामः शिष्यैः प्रवेशितः सकललोकबंधमानचरणारविंदमरविंदभवमिव वृंदारक वृंदैः परि
वृतं कोपकुंकारनिरहंकारायनदुषायभुजंगभावदूषिताय दत्तभुजंगभावं खगगतिनिरोधकल्पवैपुल्ययोर्दुरवगाह
महावनयोर्विध्यशैलसिंधुराजयोगाधितागाधतानस्करकरोदरमुदरजातजातवेदोजितवातापिदानवावैलेपलो
पासुद्रावल्लभंसकलसरिद्वल्लभनिःशेषीकरणवौडवं ब्राह्मणश्रेष्ठमपास्तसमस्ताशमं प्युपगतदक्षिणाशं वृषेकतान
जन्मानमपिकुंभजन्मानं भगवंतमगस्त्यमपश्यत् ॥ प० ॥ प्रभामिवाकंश्च तमसां निहं त्रीं ब्राह्मीं दधानं नियमेन लक्ष्मीं ॥
तपोनिधिं शौर्यनिधिः प्रपन्नः स्वनामसंकीर्त्य निनामरामः ॥ १२ ॥ ग० ॥ ततः परमहर्षेण महर्षिणा प्रणीताभिराशीर्भिः सह मु
रशासनं शरासनं सरसिजासनास्त्रं सौत्रामणं तूणीरयुग्मं रुक्ममयकोशं खड्गं च प्रगृह्य तदाज्ञया गोदावरीतटप्रकटितां पंचवटी
मसेवत ॥ तत्र विस्तृतपक्षद्वंद्वमप्यप्रतिद्वंद्वशौर्यशौर्याविस्थाप्रत्ययाय कृतापरोक्षमिव ताक्ष्यं महामहीध्रकल्पं गृध्रराजम
टिप्पणं ॥ पर्णशाला १ ॥ गर्व २ ॥ वडवाग्नि ३ ॥

अर० कां० ३

३०

द्राक्षीत् ॥ प० ॥ पानेन हीनजलमब्धिमपास्य नूनं मे नाक एष मुनिमाश्रयतीति जातां ॥ शंका मिमांरघुपतेः कथितात्मवंश-
 स्त्वत्तातमित्रमहमित्यहरज्जटायुः ॥ १३ ॥ ग० ॥ रामस्तु दशरथमिव तं पश्यन् काश्यपकुलसंभूतं संपातेरनुजमनुजरचि-
 तपर्णशालः पंचवट्यां कंचित्कालं गमयामास ॥ अथ कदाचिदुपचीयमानमनोभववैभवः पाककपिशकलममंजुमं-
 जरीपुंजपिंजरीभूतकेदारप्रपंचः पंचबाणप्रयाणोचितवीरपाणवत्पत्रपुटपात्रदृश्यावश्यायबिंदुसंदोहश्चंद्रातपे-
 निरानंदतां चंदनानुलेपने निर्लेपतां चंद्रशालायां निराशतां चंद्रकांतस्थले निरास्थतां वातायनसेवने निरुत्सुक-
 तां वापीकूपोपकंठे निरुत्कंठतां वासरावसाने निरादरतां वारिविहारे निराकांक्षतामुत्पलमालायामुपेक्षतामुपवन-
 भजनेषु हिंसां जनानां जनयन् गंभीराभोगगर्भगृहस्य च घनेष्टिकारचितमिति श्लक्ष्णतिरस्करिणीपटलस्य च शशोद-
 रलोममृदुकंबलस्य च कालागरुधूमस्य च काश्मीरांगरागस्य च निर्धूमांगारभरितहसंतिकायं वस्य च सुभगंकरः करे-
 णुकरनिकरवर्त्मकणायमानतुषारधूलिधूसरवासरः सरसीरुहगहनदावपावकस्तुहिनव्रणितलासिकाधरदूरीकृतव-

चं० रा०

३१

शक्त्यः ॥ प्रक्षीणतारुण्यपण्यांगनांगवत्प्रयातसौभाग्यप्रपासन्निवेशस्तालवृत्तविश्रांतिकरः ॥ कामिनीस्तनभरगिरिदुर्ग
सीम्निनिर्भयनिलीननिदाघभावो दिवाभीतव्रातस्याप्यनतिभयंकरदिवाकरश्चकोरनिकरस्याप्यनतिक्षेमंकरनिशाकरः ॥
कादंबकदंबस्याप्यनतिप्रीतिकरकमलाकरः ॥ करयुगकृतस्वस्तिकाबंधनतयानीहारांतकशंकयाहृदयकमलमिवगो
पायंतमश्रांतदंतवीणाव्यापारवेपमानाधरपुटतयाशीतिकापिशचिकानिर्हरणायनिपुणंमंत्रजपमिवकुर्वंतमविरल
पुलकपालीककंबलितकलेवरतयासकरुणविधिवितीर्णरोमकंबलकृतांगरक्षमिवभिक्षामटंतंदुर्गतैवर्गनिर्घृणाक
दाचिदपिकमलानालोकयतीतितस्यैसासूयइवतदीयावासतामरसकोशंनाशयन्नंगजमतंगजकरपुष्करोत्थितशीकर
निकराकारैरतिपुरुषस्मरशरजाततापप्रतप्तगगनांगनांगस्त्रवत्स्वेदबिंदुसदृक्षैरक्षीणमहिमहिमप्रसारैरध्वगांतःकरणानि
सीमंतयनूहेमंतसमयः समुद्रजृम्भत ॥ प० ॥ यत्रकांतानपश्यंतिक्लांताविरहवक्त्रिणा ॥ निशावसानवेलांचवेलांचव्यमनांबुधेः ॥
टिप्पणं ॥ हरिद्रसमूहं १ ॥

अर० का० ३

३१

॥१४॥ ग०॥ तत्र पर्णशालामध्यमध्यासीनं लक्ष्मणाग्रजमुपससर्पशूर्पणखा ॥ प०॥ तस्मिन्नुज्जुं भितोष्णस्तनतटदयिताही
नसंहारकालेकालेप्रालेयधाराकवचितगगनाभोगदिकचक्रवाले ॥ कामांधाराक्षसीसापतिमतिमतनोन्मोथिलीप्राणना
थेलक्ष्मीलीलारविंदेनवपिशितधियंतन्वतीश्येनिकेव ॥१५॥ ग०॥ ततस्तेनजानिकीजानिरितिजानीहिजनममुंममानु
जमतिमनुजबलमबलावियुक्तंयुक्तमाश्रयितुंतवेतिरामेणप्रत्याख्यातासौमित्रिमुपेत्ययथामनीषितमभाषत ॥ तेनापिभ
देतस्यार्यस्यदासोहंदासभार्यापदमनार्यमार्यायाःकुलसंभूतायास्तस्मात्तमेवभजेथाः ॥ किंच ॥ कुरसत्वभयानककाननसंचारा
चतुरांविहायवैदेहीतत्रभवतीमेवासौपरियहीष्यतीतिलक्ष्मणेनाभिहिताविहितंहितमितितदीयंवचनममनुत ॥ प०॥ दशरथा
त्मजयुग्मनिरीक्षणक्षणसमाकुलबुद्धिरियंदधौ ॥ उभयकूलसमुत्थितशाडूलभ्रमगतागतखिन्नगवीदशां ॥ १६॥ वृषस्यं
तीवृषस्कंधंराघवंरावणानुजा ॥ भूयःशूर्पणखाभेजेशूर्पकारातिबाधिता ॥ १७॥ ग०॥ तदनुजनकदुहितुरनितरयुवति
दृष्यणं ॥ कामपीडिता १ ॥

चं० रा०

३२

योग्यं भाग्यं रामस्य रामणीयकं निरूप्य पुनरेवमचिंतयत् ॥ प० ॥ लावण्यांबुनिधेरमुष्यदयितामेनामिवैनंजनं कस्मान्नासृ
जदस्मदन्वयगुरोरुत्पत्तिभूः पद्मभूः ॥ आस्तामेतदरण्यवासरसिके हाकष्टमस्मिन् जने कांतिकाननचंद्रिकासमदशां
किंनिर्ममेनिर्ममे ॥ १८ ॥ सीतामाहर्तुकामा मसुलभविषयप्रार्थनोद्दामकामांसौमित्रिः शस्त्रपाणिर्दशमुखभगिनींतामना
र्यंनिवार्य ॥ कामक्रोधाधिकानामहमहमिकयाप्रेरवतामायतानांतस्याः श्वासानिलानामकुरुततरसामार्गविस्तारकृ
त्यं ॥ १९ ॥ ग० ॥ ततस्तस्या निवृत्तकर्णनासिकायाः कनीयस्याः परिभवं वदनेवचनेचदृष्ट्वा श्रुत्वा च जनस्थानवतश्च समर
मुखमुखरः खरश्चतुर्दशसहस्रसंख्यश्चतुर्दशाध्यक्षरक्षितंरक्षोबलंरामलक्ष्मणौ जिघृक्षुः प्रेषयामास ॥ अथदाशरथि
निरीक्ष्यदिक्षुरक्षोगणमुपसर्पंतमपसर्पभूतयातयाशूर्पणखयानिदर्शितसरणिमरणिमिवमंथनात्प्रागनाविष्कृततेजः
प्रसरंसीतारक्षणे लक्ष्मणमादिश्ययातुधानवधंतथाविधमतनुत ॥ तपोधननिधनकरकरनिकुरंबमिदं परुषभाषण
टिप्पणं ॥ ममताभूत्ये १ ॥

अरु० कां० ३

३२

सृहयालु तालु जाल मिदं परदार निरीक्षण निरपत्र पनेत्र वृंद मिदमिति निशिततर शरशतश कलित निशिचरा वयवानाह
 त्याहृत्य प्रत्युठजं दर्शयिद्विस्तपोधना ध्वशुद्धिं विधध्वमिति गृध्रराज निदेशा दिवदेशांतरा दापतद्भिः पतद्भिः कंक प्राची
 कप्रायैरनवकाशमभूदाकाशं ॥ तत्र निवृत्तशिरसि त्रिशिरसि विस्त्रगंधिना शरीरसुतं वसास्त्रोतसाप्रेत्यापि क्रियमाणाश्च
 मद्दूषणे दूषणे रोषभीषणवीक्षणखरः खरः राघवमाहवायाङ्कयत ॥ तत्र विपश्चिद्विरप्यनिश्चीयमानजयापजयमनि
 मिषैरप्यननुसंधीयमानशरसंधानमोक्षमभूद्भूतपूर्वं द्वंद्वयुद्धं ॥ तत्र खरोगृहीतकोदंडस्त्वसकृदनुभूयमाननमनोन्ममना
 यासः समरसमापनचतुरश्वतुराननास्त्रसंधानार्हं दाशाहं शरासनं ग्राहयितुं कामद्ववरा महस्तात्प्राक्तनं चापं शरैरपजहा
 र ॥ सोपिकोपपावकपावकिताननः कुंभसंभवदत्तं धनुराधत्त ॥ प० ॥ खरपरुषिशरासने गृहीते खरकिरणान्वयशेख
 रेण तेन ॥ खररघुवरयोरणं समासं खरनैखरायुधयोरिव क्षणेन ॥ २० ॥ खरवधपरिश्रुद्धे दंडकारण्यभागे मुनिभिरभिहि
 टिष्यणं ॥ दुर्गंधिना १ ॥ भयंकरः २ ॥ व्याघ्रः ३ ॥

चं० रा०

३३

तांना माशिषां तादृशीनां ॥ स्वयमेचरमपात्रं स्वैर्गुणैर्मथराभूतदनुमनुकुलेंदुः सानुजः शौर्यराशिः ॥ २१ ॥ तथाहि ॥ प्राग्मंथ
रेति महिषीति वरद्वयीति धर्मव्ययव्यथितभूपतिभारतीति ॥ काकुत्स्थकाननकथेति च संतिसंज्ञाः पौलस्त्यभीतभुवनत्र
यभाग्यपंक्तेः ॥ २२ ॥ ग० ॥ अथ शूर्पणखा लं कामपि जनस्थानमिव विजनस्थानं काकुत्स्थेन कारयितुं दशकंठोपकंठे हृत्ते
वनिपत्य रामलक्ष्मणयोर्याथातथ्यं वैदेत्यादेहसौंदर्यं खरप्रमुखैः साकमनीकस्य चतुर्दशसहस्रसंख्यस्य पंचताकरण
कारणभूतामात्मावज्ञां च विज्ञापयामास ॥ प० ॥ स दंडकायां हृत दंडकायां स्वसारमेनां प्रथितस्वसारः ॥ निशाम्य राम
स्य निशाम्य हृतं च केरुपंराक्षसचक्रवर्ति ॥ २३ ॥ ग० ॥ ततः प्रस्थाप्य जनस्थाने राक्षसानष्टौ नष्टमतिरयं ताटकेयं हाट
कमृगं पुरस्कृत्य सीताङ्गयां हरिणीं गृहीतुं तस्यावसथमास साह ॥ मारीचोप्याकर्णितरावणमतिः प्रयत्नशतैरप्यनिवा
र्यमाणे तस्मिन् रावणे सुबाहुमेव बाहुमन्यमानो गत्यंतराभावात्तदभ्यर्थनामभ्युपेत्य जौतरूपमयमृगरूपं गृहीत्वा सी
टिप्पणं ॥ प्रथमभाजनं १ ॥ दृष्ट्वा २ ॥ सुवर्णमयं ३ ॥

अर० कां० ३

३३

तां वंचयितुं पंचवटीमगाहत ॥ दशमुखोपि जलधरपथस्थापितरथो दाशरथिविघट्टने कृतास्थस्तस्थौ ॥ २० ॥ विपिनमव
 गाहे राक्षसानां करोटीरसकृदसकृदा विवर्ष्य मालोक्य शोचन् ॥ कृतरुचिरिव वर्त्मन्यंकुशानां कुशानां पथिकचरणला
 विन्यंकुरे न्यंकुरेषः ॥ २४ ॥ तदनुजनकपुत्रीयांचया तज्जिघृक्षुर्हरिणमनुजगाहे चापमादाय रामः ॥ समय इति च भेजे
 पाशमातल्यमृत्युः कुशिकसुतमखाजौ भ्रष्टमेनं जिघांसुः ॥ २५ ॥ आकृष्य दूरमुटजादथ दर्शितांगः क्रव्यादेष रघुना
 थशरेण विद्धः ॥ कौर्तस्वरेण तनुतां विजहौ हतो स्मीत्यार्तस्वरेण सह रामवचो निभेन ॥ २६ ॥ ग० ॥ एतदाकर्ण्य विदी
 र्णहृदयाहृदयदयितमेम्णा कर्तव्या कर्तव्यमजानानाजानकीजानीहि भ्रातरमिति सौमित्रिमादिदेश ॥ ततश्चार्थे
 न कार्यमिदमादिष्टं दिष्टदोषान्मिथ्याप्रतीतिः पराभवति भवतीं परं त्रिभुवनैकधनुर्धरस्य शौर्यराशेः रामार्यस्य कः श्र
 द्धीतकोणपघुणनिमित्तां विपत्तिमिति प्रणिपत्य प्रत्याचक्षाणं हृदयतोदकारिण्यावाण्यामोहविक्कलासाबद्धनर्जयत् ॥

टिप्पणं ॥ भृगुः १ ॥ सुवर्णं २ ॥

चं० रा०
३४

भूयोपिलक्ष्मणः परुषभाषणभाषिणीं प्रजावतीमेवमभाषत ॥ प० ॥ सुमुखिममसु मित्रासत्यमंबायदासीत्तदभजम
वितर्कमातृसंपर्कसोरथं ॥ अहहविधिविपाकाद्याहरंतीदुरुक्तिं त्वमसिविपिनमध्ये मध्यमांवाहिजाता ॥ २७ ॥ ग० ॥ इत्यु-
क्ताभ्रातृजायां भ्रातृसमीपगामिनिलक्ष्मणे तत्क्षणमेवरंध्रान्वेषीदशकंधरः स्यंदनंविहायविहायस्थलादवतीर्यनि-
जांतःकरणेष्यमांतंरागंबहिः प्रकटयन्निवधृतकाषायपटसन्यासिवेषः पर्णशालामाससाद ॥ प० ॥ रामाश्रमादिग-
तलक्ष्मणसन्निधानात्सीतांजहारचपलः पिशिताशनेंद्रः ॥ मालांमहोत्पलमयीं पललभ्रमेण देवालयोदिवनिरस्तजना-
दलर्कः ॥ २८ ॥ हानाथक्कचिरायसीति बहुशो व्याकुश्य बाष्पाबिलंचक्षुर्दिक्षु विमुंचतीं दशरथस्याद्यामवेक्ष्य स्नुषां ॥ रे-
रेरावणमावधूं प्रतिरुधामुंचेति गृध्राधिपोरुध्वा ध्वानमनल्पकोपमकरोदग्रेवणं रावणं ॥ २९ ॥ समभूत्समये तस्मिन्स-
मरंसमरं हसोः ॥ मिथोमथनसंकुद्धगृध्राक्षसराजयोः ॥ ३० ॥ दशमुखरथमाभुध्वस्तरथ्यं विसूतं शिथिलतरवरूथं
टिप्पणं ॥ सारमेयः १ ॥ पराक्रमः २ ॥

अर० कां० ३

३४

शीर्णचक्रं सचक्रं ॥ गरुदभिहतशक्तिप्रासबाणासिखद्गत्रिशिरवविशिरवतूणीपाशकुंतः शकुंतः ॥ ३१ ॥ राक्षसासि
 क्षतः क्षिप्रं पपात पततां वरः ॥ मैथिलीपक्षपातेन पक्षपातमवाप सः ॥ ३२ ॥ ग० ॥ लक्षणमन्यरथाधिरूढेन रावणेन
 भूयोपिनीयमानाजानकी ऋष्यमूकशृंगसंगतप्लवंगपंचके पंचचूडाधर इव क्षमाधरकुमारे कस्मिंश्चित्सुग्रीवसा
 ल्लतदशग्रीवप्रतापानलसदृशं बालिविनाशपिशुनं महोल्कापातप्रतिमं रामसाहाय्यप्रोत्साहनाय पुत्रमभिपतत्पैतं
 गबिंबशंकावहं कनककपिशकौशेयमयोत्तरीयांतरितमाभरणभारमपातयत् ॥ तत्पतनमपि स्वतेजःपतनमिव
 नपश्यन् लंकारभूतामशोकवनिकां मैथिलीमनयदनयज्ञोदशग्रीवः ॥ प० ॥ अशोकवनिकाले भेराक्षसीपरि
 वेष्टितां ॥ सीतां मारुतिवालाग्निस्तंभनाह्मिबोषधिं ॥ ३३ ॥ काकुत्स्थोप्यथ रक्षसामधिपतेर्वाग्वागुरावेष्टिते कृत्वा हा
 टकताटके यद्वहिरिणेशादूलविक्रीडितं ॥ आगच्छन्नुजेन तत्र गदितामाकर्ण्य वातं तितः सीतासंगमलालसस्तदुदजं
 टिप्पणं ॥ विच्छिन्न १ ॥ पक्षिणां २ ॥ सूर्यः ३ ॥

चं० रा०

३५

रामः प्रतस्थे द्रुतं ॥ ३४ ॥ अयं कथं स्यादिति बाष्पगर्भमालोक्य मानो वनदेवताभिः ॥ विलोकयन्केवलपर्णशालां विली-
नचेता विललापरामः ॥ ३५ ॥ हा कष्टमत्र न हि सा किमिदं प्रवृत्तमालोकयामि च तदुलामि ह पादमुद्रां ॥ मां वीक्ष्य नूनमगृही-
तमृगं मुद्रुतमंतर्हि तातरु पुरोषवती वसीता ॥ ३६ ॥ त्वदभिलषितपूर्त्येवं चितः पंचवट्यामचरमैचरमोहं मोहभाजां प्रजानां ॥
तदिह सरलबुद्धे नैष रोषस्य कालः सुमुखि मम मुखं किं सोढ सीता वियोगं ॥ ३७ ॥ यद्यस्ति को तु कम पूर्वमृगे मृगाक्षि चांद्र-
हरामि हरिणं मम संनिधेहि ॥ या वनमुंचसि मया हतमेण मेनं तावद् दधातु तव वक्त्रतुलां मृगांकः ॥ ३८ ॥ स प्राणाचेज्जनक-
तनया किन तिष्ठे तमख्यं हिंस्त्रैः सत्त्वेन किल विहतारक्तसिक्ता नभूमिः ॥ गोदावर्याः पुलिनविरुतिं रामभून्या न कुर्याद्युक्तं
नक्तं चरकवलनात्संस्थिता सर्वथा सा ॥ ३९ ॥ लोकांतरप्रणयिनं श्वशुरं प्रणंतु माज्ञसकालमतिलंघ्य यदि प्रयासि ॥ विज्ञा-
प्य मामपि समाह्वयसाध्वितस्मै सोमित्रिरेव भरते निदधालुराज्यं ॥ ४० ॥ इत्थं विलप्य दयितां विपिने विचिन्वन्नामोनतत्र

टिप्पणं ॥ सुंदरां १ ॥ प्रथमः २ ॥

अर० कां० ३

३५

धृतिमान्नवलक्ष्मणोपि॥ तादृग्विधामपि दशांकथयन् स्ववाचा बल्मीकजन्ममुनिरेव कठोरचेताः॥ ४१॥ ग०॥ तत्र प्रारम्भ
माणप्रयाणान्प्राणानवष्टभ्यजटायुः क्रियमाणसीतान्वेषणं सलक्ष्मणं राममालक्षयन् नवोचत॥ आयुष्मन्मां खड्गविक्षत
पक्षतिं क्षितितले निक्षिप्य क्षिप्रतरं जहार मेथिलीं रावण इति॥ प०॥ स्वयमपि शरभंगस्वीकृतां भंगहीनां सपदि गतिम
वाप्तः संवृतायुर्जटायुः॥ नयनसलिलमिश्रं रामहस्तेन दत्तं दशरथदुरवापं प्रापनेवापमंभः॥ ४२॥ ग०॥ अथ दक्षिणा
रण्यानीं प्रस्थिते काकुत्स्ते राक्षसीकाचिदयोमुखीनामसौ मित्रिमभिभूयत दीयेन शस्त्रेण शूर्पणखासिद्धिमभजत॥
तदनु कौंचारण्यसरण्या प्रयाता वेतौ महर्षेः स्थूलशिरसः शपात्कौणपतां प्रपन्नः पन्नगपतिभोगभीषणाभ्यां भुजाभ्यां
बबन्ध यथार्थनामा कबन्धः॥ तदनंतरमनश्रुपात्रेषु राक्षसीनेत्रेषु सदोत्पादितवारिभ्यां तरवारिभ्यां रामलक्ष्मणयोः
कबन्धबाहुयुगलं कदलीलौघमिवालूयत॥ प०॥ तदनु दनुकबन्धेनादरादर्थितौ तौ गिरितटभूविदेहं देहतुस्तस्य भीमं॥
टिप्पणं॥ शरीर १॥ छेदनं २॥

चं० रा०

३६

अकथयदथशापापायतुष्टः सरामंतपनतनयमैत्र्यामैथिलीं प्राप्नुहीति ॥ ४३ ॥ ग० ॥ तस्मिन् नृश्यमूकमार्गमुपदिश्यस्व
गंगतेभतंगाश्रमवासिन्याशवर्याकृतांसपर्यारामः परिगृह्यतदनुज्ञायामनोज्ञकूजितविहंगमृगगणविहारमनोहरं
गहनपदमवगात्थव्याकोशकुशेशयपरिचयकषायैर्वनदेवतालतादोलानुकूलैः कूलायतलीलापरवशावशावल्लभ
मदांबुचुंबिभिः शंबरातिशरधिसदृशतटसहकारशिखरविसरदासवासरसीकरशेखरैर्विविधलतालासिकाला
स्योपदेशदेशिकायमानैः कायमानसमानाभोगलतागृहकेलिलुब्धलुब्धकपुरंध्रीशिथिलधम्मिल्लमल्लिकागंधमां
सलैर्मल्लिकाक्षपक्षविक्षोभक्षोदीभूतपाथैः पाथैर्यैस्तटवनपवनैरनुकंष्यमानः पंपामभजत् ॥ ॥ इति श्रीमदि
दर्भराजविरचिते चंपूरा मायणे श्रीमदरण्यकांडः समाप्तः ॥ ॥ अथ किष्किंधाकांडः ॥ ॥ प० ॥ सतांसैतांबुद्धिमिव
प्रसन्नांपंपां वियोगज्वरजातकंपः ॥ विलोकयन्नलोकनिविष्टकीर्तिरार्तिरघूणांप्रवरः प्रपेदे ॥ १ ॥ ग० ॥ ततस्तस्यास्तटवने
टिप्पणं ॥ उदकं १ ॥ शंबलैः २ ॥ साधूनां ३ ॥

अर० कां० ३

३६

नानानोकह निवह परिहृते निभृते तर परिभ्रमण परभृत तत्रा तचंचू मय विपंची समुदं वित पंचमां चिता संतता कुंचित पंचश
 रशरासनशरासार वंचित संचार पथिक प्रपंचा प्रमद चंचल चंचरी ककुल कंचुकित माधवी माधवी भूतिरुदजृंभत ॥ ५० ॥ य
 त्रकांतैर्वियुक्तानां युक्तानामपि सुभ्रुवां ॥ दोलाकर्म वितन्वंति मनां सिचवपूंषिच ॥ २ ॥ करतले रूपचायमथेक्षणे रपचयंच
 वनेषु जनेषु च ॥ सुमनसां मनसाभपियद्दिने विरचयंति विलोल विलोचनाः ॥ ३ ॥ ग० ॥ तस्मिन्न समशर समर समये पंयां
 समंतात्पर्यट न्ययकुल हृदयो हृदयदयिता हृदिलक्षयन्लक्ष्मणमिदमभाषत ॥ ५० ॥ आधौ सिद्धौ षधि रिवहिता केलिकाले
 वयस्यापत्नी त्रेतायजन समये क्षत्रियाण्येव युद्धे ॥ शिष्यादेव द्विजपितृसमाराधने बंधुरातौ सीतासामेशि शिरितम
 हाकाननेकानजाता ॥ ४ ॥ मलयगिरिचरो यं मन्मथाधारणाज्ञा मथित पंथिकवर्गे मारुतव्याजहस्ती ॥ विरचयति मदी
 येशैत्यसौ रभ्यमांघ्रिविविधमदसमृद्धो मानसेव प्रलीलां ॥ ५ ॥ ग० ॥ एवं दुःसह विरहल्लशानुल्लशानुभावं भावसंधुक्षण
 विचक्षणलक्ष्मणवचनधार्यमाण धैर्यराघवमग्रतः सुग्रीवो विलोक्य वालिप्रणिहितापसर्पधिया सुदूरमपससर्प ॥ सतु

चं० रा०

३७

संमंत्र्य मंत्रिभिस्तयोराशयमवजिगमिषुरांजनेयं प्रभंजनसंजातं प्राहिणोत् ॥ प० ॥ तपनपवनयोर्यः प्राप्तवान् पुत्रं भावं श
तमरवकृतवाणीविद्ययाजन्मना च ॥ स तु दशमुखकीर्तिस्तोमसोमस्य पक्षश्चरमद्वतनूमान् आपरामं हनूमान् ॥ ६ ॥ ग०
स एव स्त्रीकृतभिक्षुकवेषः स विनयमेतावावभाषे ॥ भवंतौ कतरो कांताकारौ कांतारं कथमिदमवातरतां विचित्रनर
जिष्णुकोदंडमंडितावपि दिनस्यास्य सुदिनत्वाद्भवंतौ न जीमुतौ जटावल्ललयुतावपि जंगमत्वाद्भवंतौ न कल्पवृक्षौ त
मोपहालोकललितावपि योगपद्मभास्करसान्निध्याद्भवंतौ न पुष्पवंतौ ॥ प० ॥ कुशस्तंभेपि संभूतं सौरभ्यमिव भासेत ॥
तपोवेषेपि सौंदर्ययुवयोर्युवयोगिनोः ॥ ७ ॥ युष्मद्वार्ता सुधास्वादलुब्धयोः श्रोत्रयोः सुखं ॥ स्वयमेव ग्रहीतुं मे जिह्वा प्रका
प्रवर्तते ॥ ८ ॥ ग० ॥ कश्चिदस्ति समस्तवानरपतिः सुग्रीव इति तेन भ्रातृभया दृश्यमूकमुपाश्रितेन युवाभ्यां सह सख्य
मिच्छता प्रेषितं हनूमदभिधानंदधानं भिक्षुरूपप्रतिबुद्धं नानरमिममांजनेयं प्रभंजनसंजातं जानीतमिति ॥ ततस्त
टिप्पणं ॥ शिष्यत्वं पुत्रत्वं च १ ॥ दिवाकरनिशाकरो २ ॥

कि० कां० ४

३७

दीर्घवचनमाकर्ण्यकर्णयुगलमुधावर्षिदेवर्षिप्रतिमादाशरथिस्तद्वर्षितेनपथातमुपाश्रित्यविरचितभुवनसौख्यंसख्यंतप
 नतनयेनसाकमग्निसाक्षिकमकरोत्॥ प०॥ योगंवितन्वतिह्नूमतिराघवस्यवैवस्वतेनहैरिणासमवर्तिनाच॥ मेनेविधि
 र्घटयितुंहरिमिंद्रपुत्रंवैवस्वतेनहैरिणासमवर्तिनाच॥ ९॥ ग०॥ ततस्तत्क्षणंसंभूतविस्रंभायप्रतिश्रुतवालि वधायकथि
 तनिजदशा यदाशरथयेसुग्रीवोदशग्रीवनीयमानसीतापातितानिकानिचिदाभरणान्यदर्शयत्॥ प०॥ प्रत्यर्पितानांक
 पिपुंगवेनरामः स्वकांताधृतभूषणानां॥ संस्कारहान्यापरिधूसराणांप्रक्षालनंवाष्पजले श्वकार॥ १०॥ ग०॥ ततःसौमि
 त्रिभणितनिर्बंधसंधुक्षितधैर्येणरामेणानुयुक्तोवालि वैरकारणंभानुसूनुरित्यमकथयत्॥ पुराखलुनिखिलरिपु
 कुलतिमिरनिचयमरीचिमालिनंवालिनंमायावीनामदानवः कश्चनदुंदुभेभ्रंतायुद्धायरुध्वातद्वलचकितधृतिरुग
 नगरकुहरमवागाहत॥ तदनुगाहमानेनमानशालिनावालिनाबिलमुखपालनायनिहितस्तस्योत्थानवेलांप्रतिपालय
 टिप्पणं॥ वानरेण १॥ यमेन २॥

चं० रा०

३८

नहं चिरकाले प्यतीते फेनस्यानं मांसनिःसृतमसृग्पूरमवेक्ष्य भ्राता मे निहत इति निरचिनवं ॥ तदनु विपुलो पलपटलपि-
हितबिलमुखः सवलीमुखबलस्तस्मै दत्वा स्वयमुदश्रुरुदकं नैवापमवापं शोकांधः किं किं धां ॥ अथ विदितवृत्तांतैरमा-
त्यैरभिषेचिते मयि मायाविनं निहत्य खरतरभुजपरिघविघटितबिलवदनपिधानस्तरसारसातलासुरं प्रविष्टोती-
वरुष्टः प्रभ्रष्टाशयंबद्धशः प्रणिपतंतं प्रतिपादितयाथातथ्यं मां नगरान्निरागसमपि निरकासयत् ॥ तदनु तदनुधा-
वनात्कांक्षीकस्य मम पर्वते स्मिन्नकुतो भयसंचारकारणमाकर्ण्यतां ॥ पुरैकदा बालिनमतुलभुजबलमखिल-
कुलाचलचलनचतुरंचतुरण्विलंघनजंघालंदुंदुभिर्नामिदं दारकारिर्लुलायकायः परिभूय समरे समतिष्ठत् ॥ निह-
तस्य तस्य शवंबाहुबलावलेपेन वाली सकललोकविलयविलोलदनिलबलचलितलघुतूललीलयामतंगाश्रम-
क्षितौ क्षिप्रमक्षिपत् ॥ प० ॥ तत्र बालिकरनुन्ननिष्पतदुंदुभिप्रसृत रक्तविंदुभिः ॥ पाटलंतदभवन्मुनेर्वनंतस्य व-
क्रमपिरोषपाटलं ॥ ११ ॥ ग० ॥ ततो मतंगशापबलादबालिवश्यमृश्यमूकं विमृश्यास्मिन्विस्मृतपुरनिवाससुरेव सु

कि० कां० ४

३८

चिरं निवसतिसतिमयि ॥ प० ॥ अयमसुखयदेवं देवधीमान्हनूमान्निपुरिति भवतो पित्रस्तमस्तौ जसं मां ॥ द्रवदुत वहधू
मस्तोम इत्यंबुवाहा च कितमिव मयूरं मारुतो वारिशीतः ॥ १२ ॥ ग० ॥ श्रुत्वाथ रामः शोको दग्धां सुग्रीवगिरं ॥ यद्येवं म-
हाभागमाभैषीर्ममशिलीमुख एव बलीमुखस्य तस्या सून्कालक्षेपमपास्य पास्यतीत्युक्त्वा तत्प्रत्ययार्थं पादांगुष्ठेन प्रे-
रितदुंदुभिकलेवरस्तत्कर्मणाप्यनृतस्य सुग्रीवस्य प्रार्थनया सप्तभुवनभवनस्तंभसंभावनया किल सप्तधा धात्रा
वर्धमानपरिणाहरोहान्सप्तसालानप्यविधेययातुधानकुलविविधबधविधायकेन सायकेन विव्याध ॥ सोयं साय-
को निकटगिरिकटकमपि पाटयामास ॥ प० ॥ निर्भिन्नसालकटको स्मियथा तथा त्वंपौलस्त्यसालकटकं युधिपाटये-
ति ॥ ऊचेशिलादलनजातरवेण नूनं तस्मै बलीमुखवराय शिलीमुखः सः ॥ १३ ॥ ग० ॥ ततस्तत्प्रत्याहूतेन पुरुहूततनुजे-
न सार्धं तस्य तलातलयुद्धे प्रवृत्ते सति सज्जनदुर्जनयोर्भेदं रूपतोपि विवेक्तुमक्षमतयामनसि विचारयन्सदसिवाचं
टिप्पणं ॥ वालिनः १ ॥

चं० रा० यमतामुपेतद्रवपाग्मीतयोरप्येकवेषकर्मणोर्भेदमनवगच्छन्नमुक्तशरोभूदाशरथिः॥ सुग्रीवस्तुवालिबलासहनतया
 ३९ लब्धदैव्योर्वदान्यद्रवमौर्गणापातमार्गसिदाचक्षुर्विशिष्यन्नपगतधृतिरतिदूरमपासरत्॥ तमेनमृदयमूकेमूकवन्नप
 यानिषण्णंविषण्णहृदयंदयालुरालोक्यत्रैलोक्येकधन्वीरामस्तद्देदमवगंतुकामःकामप्यभिज्ञानमालांसुग्रीवग्रीवायां
 बाणनिवारणनिपुणांसिद्धौषधिमिववध्वाभूयोपिवालिनमाहवायाद्भयेतितमादिदेश॥ पुनरप्यवाप्यकिष्किंधांपर्जन्य
 द्रवगर्जतितस्मिन्सुत्रामपुत्रस्ताराभिहितांहितोक्तिमतिक्रम्यदुरतिक्रमतयानियतेःसमारब्धसमरोदाशरथिशरश
 कलीकृतवक्षस्थलःक्षितितलेसहसापपात॥ अथविदितवृत्तांतासंतताश्रुनिष्पंदकलुषिततारातारानगरान्निर्गत्य
 वारिवारितंवारणयूथपतिमिवसुग्रीवनिर्भयनिरीक्ष्यमाणमुद्गतग्रीवमुत्थातुमक्षमतयाक्ष्मातलापितकूर्परयुगलंग
 लगलदसृक्पूरशारशरीरंशारासनशिरवरविन्यस्तहस्तेनसन्निकर्षस्थितेनकाकुत्स्थेनकृतसल्लापमपेताडंबरमिवां
 टिप्पणं॥ दानशौंडः १॥ बाणःयाचकश्च २॥ दैवस्य ३॥

कि०कां०४

३९

बुधिमस्तोन्मुखमिवमयूरवमालिनंवालिनमालिङ्ग्यस्वांकोनंसिततदुत्तमांगारघुनाथमित्थमकथयत्॥५०॥कारुण्यंनि
 रवधियत्तवप्रसिद्धंशीतांशोःसहजमिवार्तिहारिशैत्यं॥तत्सर्वमनुकुलनाथरम्यकीर्तेमत्पापात्कथयकथंत्वयानिरस्तं॥
 ॥१४॥एवंविधेप्रियतमेप्यनपेतजीवांमांराक्षसीतिरघुपुंगवसाधुबुद्ध्वा॥बाणंविमुंचमयिसंप्रतिताटकारेश्रेयोभवेद्
 यितसंगमकारिणस्ते॥१५॥साधारणीक्षितिभुजांमृगयेतिपूर्वमुक्तंत्वयैवजनसंसदिसत्यवादिन्॥शाखामृगींतदिह
 मारयमांशरेणकोनामराममृगयुर्दयतेमृगीणां॥१६॥संत्रस्यपूर्वममुतस्तवबंधुरेषभेजेयथाद्रिमकुतोभयमृश्यकू
 कं॥भंतमिमायमपिरामशरैरभेद्यंप्राप्तोमदीयत्तद्वदयस्छलमद्रिदुर्गं॥१७॥नाहंसुकेतुतनयानचसत्पसालीचालीनचत्रि
 भुवनप्रथितप्रभावः॥तारास्मिज्जत्तद्वदयाविशिखैरभेद्याधन्वीकथंभवसिराघवमामविद्ध्वा॥१८॥क्षितिप
 तितनयानांहंतगर्भेश्वराणांकिमुनिरवधिमौग्यंशौर्यवज्जन्मसिद्धं॥ममत्तदिनिरपायेवर्तमानेकपीडैरघुवरय
 दनुषैतिष्ठसेनापपाणिः॥१९॥ग०॥एवंविलपंत्याहारयिताश्रुधारायास्तारायाःपरिदेवनरवैर्बाष्पांबुकणाभ्युक्षणे

चं० रा०

४०

रक्षीणश्वासा निलेश्वरकृताश्वासद्वयसंज्ञो वाली निजनन्दनमिक्ष्वाकुनन्दने समर्प्यगदमंगसंगिनीकांचनकांचन
मालांशोकावनतग्रीवायसुग्रीवायदत्त्वा निजभुजबलप्रशांतासुरः प्रशांतासुरभूत् ॥ तत्रहासकलभुवनबहुमतबाहु
बलानलशलभायिताहितबलललितगंधर्वगंधसिंधुरपंचताकरणपंचाननदशमुखभुजभुजंगभोगनिरोधायहि
तुंडिकायितवालवलयवालिन्विलयंकथंगतोसीति बाष्पाविलमुखावलीमुखास्तस्यराजाज्ञयायथाभिप्रेतंप्रेतकृत्यं
सर्वेनिर्वर्तयामासुः ॥ प० ॥ अभिषिक्तेतुसुग्रीवेरामत्रयामपयोमुचा ॥ अभिषेक्तुंस्थितामेघास्तन्महीमहिषीमिव
॥ २० ॥ आर्यार्यन्वेषणाकार्याशरदीत्युक्तसंविदा ॥ कपींद्रेणार्थितोरामः किंकिंधावर्तनंप्रति ॥ २१ ॥ नयोग्यानगरप्रा
प्तिरित्युक्तवतिराघवे ॥ सुग्रीवप्रार्थनाप्यासीद्भरतप्रार्थनासमा ॥ २२ ॥ दत्तार्जुनविकासेनधौतराष्ट्रान्निरस्यता ॥ तेनजी-
मूतकालेनदेवकीनन्दनायितं ॥ २३ ॥ तत्र ॥ आस्माकींरूपलक्ष्मीमसहृदपहारत्यात्मकांत्यातदास्तांभतरिंनः सुरेन्द्रंकिम
टिप्पणं ॥ वृक्षः पार्थश्व १ ॥ हंसाः धृतराष्ट्रपुत्राश्च २ ॥

किं० कां० ४

४०

पिनगणयन्वा लिनं द्राग्जघान ॥ इत्थं मत्वे ववैरंश्रटिति धनपठाराघवस्याहवोत्थामांशा मांशाश्चरुध्वास्तनितमिषमहा सिंहना
 दंततान ॥ २४ ॥ उपचित्तजीवनधारा सत्पथभाजो निरस्तसंतापाः ॥ भूपा इव नवमेघाः पौलस्त्यमहाबलाकुलिताः ॥ २५ ॥
 ग० ॥ तेन किल रघुपतिरतिमात्रप्रवृद्धमन्युः शतमन्युशरासनशौरतरतारापथां घनतरघनरवमुखरितहरिन्मुखाभो
 गांकदंबवनपवना कंपन निराडंबरकोदंबकुटुंबा मंबुदकदंबकवलितांबरां शिलीं प्रसंबंधबंधुरवसुंधरां विकच
 कुठजनिचयकवचित्तमहारण्यां प्रावृषेण्यां प्रक्रियां प्रेक्षमाणो लक्ष्मणमिदमभाषत ॥ प० ॥ अयंकालः कालप्रमथ
 नगलाभैरभिनवैरहंयूनां यूनामपहरति धैर्यं जलधरैः ॥ स्मराधाराधारापरिचयजडावांतिसहसार्नैः संतः स्व-
 तः कयमिव वियोगः परिणमेत् ॥ २६ ॥ महासमरसूचकप्रतिदिशं मनोजन्मनोमयूरगलकाहली कलकलः स
 मुज्जृम्भते ॥ पयोदमलिने दिने परुषविप्रयोगव्यथां नरेषु वनिता सुवादधति हंतकेका इति ॥ २७ ॥ अंभोदरोदरवि
 टिप्पणं ॥ इच्छां १ ॥ दिशः २ ॥ शबलः ३ ॥ कलहंसाः ४ ॥ अहंकारवतां ५ ॥ वायवः ६ ॥ मनोभवस्य ७ ॥

चं.रा.

निर्गतवारिधारासंमर्दमांसलसमीरसमीर्यमाणैः॥ आमोदवीचिनिचयैः कुटजप्रसूनैराकाशमेतदवकाशविहीन
मासीत्॥ २८॥ घनश्यामलपत्रस्यव्योमन्यग्रोधशाखिनः॥ प्ररोहाइवलक्ष्यंतेवारिधाराधरांगताः॥ २९॥ अंभोधिपा
नेसलिलेनसाकमापीतमोर्वाग्निशिरवाकलापं॥ तप्तोदरावारिधरावमंतिविद्युल्लतोन्मेषमिषेणनूनं॥ ३०॥ ग०॥ इत्थं
प्रवृत्तेषुघनदिनेषुदाशरथिनाकथमपिनीतेषुतदाकारकांतिविजितमिवशनैःशनैर्मधमंडलंपांडुरमभूत्॥ तस्यचा
पस्यव्यापारवेलायांनसन्निधातव्यमित्यंतरिक्षांतरादंतर्हितंकिलपाकशासनशरासनं॥ प०॥ रघुपतिचापघोषस
मयोभवितेतिभियाप्युपरतमुद्भटंघनघटाजनितंस्तनितं॥ श्वसितमरुद्भिरत्रविजितःकिलशांतिमगात्परिचितके
तकीकुटजनीपवनःपवनः॥ ३१॥ तापोपशांतिनटनाल्लतलोकहर्षावर्षानटीगगनरंगतलात्प्रयाता॥ अंभोदवा
द्यमन्त्रिरेणशशामसर्वंनिर्वापिताश्चसहसैवतडिल्प्रदीपाः॥ ३२॥ ग०॥ क्रमेणवाहिनीजातंसकलंभाविनीवानर
टिप्पणं॥ वटः १ ॥

कि०कां०४

वाहिनी पूर्तिमसहमानमिवतनिमानमभजत॥ दुर्दिनापायेलंकायामपिराजहंसनिःशंकसंचारःसंभविष्यतीतिम-
त्वाकिलभूम्यामपिसमजनिराजहंसनिःशंकसंचारः॥ एवंप्रोषितायामपिप्रोषितजनशैमुषीमुषिप्रावृषि॥ प०॥ काम
क्षिप्तपैवल्कभिन्नहृदयच्छिद्रैणालीगलनैत्रीसारलघोप्रतिश्रुतगिरंनिर्वोदुमप्यक्षमे॥ सुग्रीवेचिरसंस्थितांशमयि
तुरागांधतांतादृशींकिष्किंधांदुतमापकोपकलुषोरामाज्ञयालक्ष्मणः॥ ३३॥ ग०॥ तत्रसोमित्रिरतीवरुष्टःप्रविष्टद्रव्यंग
देनविज्ञापितोप्यनंगसंगरसंगतपरिश्रमादजातजागरःसुग्रीवस्तद्दर्शनत्राससंकुलितसकलप्लवंगकुलकिलकि
लायितेनप्रबुद्धःसखिबयोःप्लक्षप्रभावनाम्नोःप्रभावेनप्रकृतिंप्रपेदे॥ ततस्तस्मिन्सुग्रीवेराघवरोषस्यकारणंनिरूपयति
सतिमुखरितहरिन्मुखोभूल्लक्ष्मणज्याघोषः॥ प०॥ तत्रासनंदुतमपास्यपतिःकपीनांतत्रासनम्रवदनोघनचापघोषा-
त्॥ संतोषपोषमिवभूरिभजन्भुजंगःसंतोषनाशपिशुनान्तरुणाभ्रघोषात्॥ ३४॥ ग०॥ ततःप्रतिश्रुतकार्यस्यप्रोत्साहना
टिप्पणं॥ बुद्धिः १॥ शरः २॥ जलनिर्गममार्गः ३॥

चं.रा०

४२

यप्रणयकुपितेन भ्रात्राप्रेषित एष इति मारुतिना धार्यमाण धैर्यः सुग्रीवः सोमित्रिंसां त्वयितुं तारां प्रेषितवान् ॥ प० ॥ द्रा
ग्वारुणी भजन निद्रुत राजतेजो निष्क्रान्त तारमुपशान्त तमो विकारं ॥ पूर्वशया विशतिसत्य भ्राजि मित्रे सत्यं निशान्त स
ममस्य निशान्तमासीत् ॥ ३५ ॥ ग० ॥ सातुरामारामानुजमासाद्य चैव मवोचत् ॥ प० ॥ प्राचीनं व्यसनं सुरेंद्रतनयाज्जातं व
ने भ्राम्यतः सुग्रीवस्य निराकृतं खररिपोर्बाणेन सालच्छिदा ॥ अद्यास्य व्यसनं तु पंचविशिखादासीदुपेंद्रात्मजात्सौ
मित्रे तदपि प्रशान्तमभवज्ज्याघोषमात्रेण ते ॥ ३६ ॥ ग० ॥ तदनंतरं तारासां त्वनप्रशान्तकोपेन सोमित्रिणा साकं तपनतन
यः सविनयमाश्रित्य दाशरथिं प्राञ्जलिव्यजिज्ञपत् ॥ देवकपिबलमखिलमखिलकुलाचलनिलयमनिलतनयेनाहूतं
पुरुहूत इव पुलोमजापहारिणं बलाभिधानमनुल्हादं रावणं रणे हनिष्यतीति ॥ ततः ॥ प० ॥ ककुभिकुलिद्रापाणेर्मेथिलीं
तां विचेतुं विनतमथ दिशायां मारुतिं प्रेतभर्तुः ॥ वरुणदिशि सुषेणं यक्षराजां चितायां हरितिशतबलिनं प्राहिणो दानरेन्द्रः ॥
ठिप्पणं ॥ मदिरा पश्चिमदिशा च १ ॥ सूर्यसुहृदि च २ ॥ मंदिरं ३ ॥

कि० कां० ४

४२

ग०॥ तदनुदिनेषु केषुचिद्गतेषु॥ मासातिपातनासहो नियतमुदयदंडः सुग्रीव इति सत्वरमितरेषु दिगंतरप्रेषितेषु नि
 वृत्तेषु प्लवंगबलेषु पितृपतिहरिति प्रेषिता मारुतिजां बवदंगदनलनीलप्रभृतयोप्यलब्धसीतोपलब्धस्तनयनाश
 कुपितकण्वशापनिःशेषितचराचरमपरचितचारप्रांतारं कांतारं तीर्त्वा कांतारे कस्मिंश्चिदसुरमेकं निरीक्ष्य रक्षैः प
 तिरितिरिति बुध्यायुद्धाय सन्नद्धा बभूवुः॥ प०॥ निशि चरपतिरित्यवेक्ष्य रोषादशनिनिपातनिभेन ताडनेन॥ असुर
 हितममुं प्रहृत्य देत्यं सुरहितमेव च कारवालिपुत्रः॥ ३८॥ ग०॥ ततस्तारेयवचनात्तत इतो विचित्रनिकटगिरि
 सानुशयाः सानुशयाः सलिलाशया जलचरपतंगपतनोत्पतनानुमीयमानपल्वलोपशल्यं किमपि बिलकुहरमवगा
 त्य कंचनकांचनमयं मयमायानिर्मितं पिहिताशानभोभागं विहिततपोभंगायै सुरांगनायै हेमायै दुहिणेन वितीर्णमि
 रुसावर्णिदुहित्रा स्वयं प्रप्तया कृतावनंवनोद्देशं अविशन्॥ ततः कृतातिथ्यायाः स्वयंप्रभायाः प्रभावेन बिलादुत्ती
 टिष्यन्॥ दक्षिणदिशि १॥ रावणः २॥ दैत्यहितं प्राणरहितं च ३॥ पश्चात्तापयुक्ताः ४॥

च० रा०
४३

गानां समयातिपातेन पतिष्यति सुग्रीवदंड इति विह्वलति मुपेत्य संगतमनो गदे नांगदेन पवनतनयवचनप्रत्ययप्रत्ययानीत
प्रकृतिना सह प्रायोपवेशमुपेयुषां प्लवंगपुंगवानां परिदेवन कथा प्रसंगेन जटायुषो निधनं निशम्य विंध्यरंध्रा
दिहित संपातः संपातिर्नाम गृध्रराजस्तानेव मवादीत् ॥ प० ॥ केयूयमक्षयबलेष्वभिधाय पापं वत्से जटायुषि
मम श्रवसीदहंतः ॥ तस्मात्पुरा किरणदाहितपक्षयुग्मं तिग्मांशुमुष्णवचसा शिशिरीकुरुध्वे ॥ ३९ ॥ ग० ॥ ततस्तैः प्र-
स्थापितवृत्तांतः संपातिः प्रोषितायुषे जटायुषे निवापांजलिं निर्वृत्य पुरा कदाचिदामिषान्वेषणाय प्रेषितेन निजमु-
तेन सुपार्श्वनाम्ना समाम्नातं महेंद्रमहीधरं धनिर्गतदशवदननीयमानजानकीपरिदेवनं जानानः सूक्ष्मचक्षुः पुनरे-
वमवोचत् ॥ अलंकार्येण लंकाभिधानां यातुधानराजधानीं अधिवसतिसीतादशवदननीता तत्र गच्छं तु भवंतः ॥
प० ॥ किंच ॥ दिवा करकूपैर्भवांममार्तिनिशाकरो नाम मुनिर्निरस्य नू ॥ जगाद वः कार्यमहार्यधैर्याः क्षणेन तां दृश्य-
रिष्यणं ॥ कर्णे १ ॥ राहः २ ॥

कि० कां ४

४३

धराजपत्नीं ॥ ४० ॥ इतिब्रुवाणं कृतसौत्तदंतं संपातिमाष्टव्यपरावरजं ॥ प्रवृद्धहर्षाः प्रथितप्रभावाः प्रतस्थिरेवानरयू
 थनाथाः ॥ ४१ ॥ पर्याप्तप्रमदमुपेयुषांकपीनां पांथानांदशमुखमार्गमार्गणाय ॥ पार्थेयीकृतकपिराजशासनानां पाथोधि
 नयनपथातिथिर्बभूव ॥ ४२ ॥ सुत्रामपुत्रारिशिलीमुखानां स्मृत्वा गणस्तत्रवलीमुखानां ॥ अपामपारस्यनिधेश्वपश्य
 न्नवाङ्मुखो वक्तुर्मवाङ्मुखो भूत् ॥ ४३ ॥ ग० ॥ तदनुवानरसेनामेनामवार्थमाणकातर्यामित्यमकथयदंगदः ॥ प० ॥ कि
 मितिभजथमौनं चानराभानहीनाः सगररचितकूपोल्लंघनेकुंठिताशाः ॥ अकलशभवलेत्तदुःशमं वाडवाग्नेरनेवधि
 मयशोब्धिं किंसमर्थस्तिरीतुं ॥ ४४ ॥ ग० ॥ ततः पारावारपारीणतायामात्मशक्तेरियनां प्रत्येकं कथयत्सुयूथपेषु निर्दि
 त्यां जनेयं प्रभंजनसंभवं जांबवानभिहितवान् ॥ प० ॥ हेवीरायूथनाथाः परिणतिपरुषः कोयमासीद्विषादः कस्माद
 स्माकमेतज्जलनिधिनरणेशक्तिरेतावतीति ॥ स्मृत्वा राज्ञः प्रतिज्ञामयमनिलसुतो लंघनायोन्मुखश्चेद्देदः प्रादुर्भवे
 टिप्पणं ॥ अधोमुखः १ ॥ मौनमुखः २ ॥ अमर्यादं ३ ॥ पारगामितायां ४ ॥

चं. रा.

४४

किं कथयत पयसामास्पदे गोप्यदेवा ॥ ४५ ॥ उदपतदुपभोक्तुं मंडलं चंडभानोः परिणतफलबुद्ध्या बालभावेपिसोयं
तदनुकुलिशपातक्षुण्णगंडाय तस्मै वरमदिशदमेयं वायुतृष्यै विधाता ॥ ४६ ॥ इत्थं जांबवता परावरविदासंधु
क्षितप्राभवः कृत्वा वृद्धिमुपेयुषा स्ववपुषा त्रैविक्रमं प्रक्रमं ॥ आरुत्याद्रितटं यथोचितमसौ संमान्य सेनाधिपानास-
न्नानथ संनना हतरितुं वारां निधिं मारुतिः ॥ ४७ ॥ ॥ इति श्रीविदर्भराजविरचिते चंपुरामायणे किंकिंधाकां
डः समाप्तः ॥ अथ सुंदरकांडः ॥ ॥ प० ॥ ततो ह नूमान् शकंठनीतां सीतां विंचेतुं पथि चारणानां ॥ महेंद्रशैलस्य
खगेंद्रवेगः प्रस्थादुदस्ता त्रथ मानमानः ॥ १ ॥ ग० ॥ तदानीमुदन्वदुल्लंघनदृढतरनिहितचरणनिष्पीडनं सोढुमक्षमः
क्ष्माभृदेषनिःशेषनिःसरनिर्झरौ घतया निरंतरनिष्पतद्वाष्पपूरद्वव इतस्ततो विततजीभूतदृढस्यंदतया पारिप्लव
शिथिलधम्मिल्लद्ववसंत्रस्यमानकुंजरयूथतया संजातभयथुरिव ससाध्वसतया धावमानहरिणीगणचरणकोटिपाटनोद्धू
टिप्पणं ॥ वर्धित १ ॥ शोधितुं २ ॥

कि० कां० ४

४४

तथातु धूलि पाटलित विकट कटकतया क्षरित शोणित इव तक्षण प्रबुद्ध कंठीरव कंठरव मुखरित कंदरतया क्लृता क्रंद
इव परिसर गङ्गर निबिरी सनिःसृत सैरी सृपतया निर्गलितां त्रमाल इव घूर्णमान तरु विटप कोटिता डित जल दहं दस्यं दि
तसी करनिकर कोरकिता कारतया समुपजात स्वेद इव स्फुटित तटोपलपतन हलित कीचक सुषिर संमूर्छित पवन फूत्कार परि
पूरित गगनतया प्रबुद्धमानोर्ध्वश्वास इव वचसाम विषयं दौस्थ्यं अभजत ॥ प० ॥ कृत्वा मारुति लंघनोत्थित रैयान्न त्रानुयात्रां
ततः पर्यायात्पततां महेंद्रगोहन क्षोणी रुहाणां ततिः ॥ मध्ये वारि निधि प्रकाशित शिरवासेतोः कृते भाविनः सूत्रन्यासनि
खात शंकु निवह भ्रांतिं पयोधौ दधौ ॥ २ ॥ पक्षाभिघात रयरे चितवीचि मालः पाथो निधेः पवन नंदन विश्रमाय ॥ उत्तुंगभृ
गकुल कौलित नाकलोको मैनाक भूभृदुदजं भत संभ्रमेण ॥ ३ ॥ तत्र यात्रा प्रत्यूहः प्रत्युद्भूत इति वक्षसा तमधः पातयित्वा
प्रयातमेनं सांत्वयन् हिरण्यनाभो बभाषे ॥ प० ॥ सागरेण कृतज्ञेन तवा ध्वश्च मशांतये ॥ मारुते प्रेरितोऽस्य त्रसौम्य विश्र-
टिप्पणं ॥ सिंहः १ ॥ सर्पतया २ ॥ वेगात् ३ ॥ अरण्यं ४ ॥ हनुमान् ५ ॥ स्पर्शितः ६ ॥ विघ्नं ७ ॥

चं० रा०
४५

म्यगम्यतां ॥ ४ ॥ तव पित्रा परित्रातः पूर्वपर्वतभेदिनः ॥ तस्मान्नास्ति विपक्षोत्रसपक्ष इति मां भज ॥ ५ ॥ ग० ॥ एवं प्रार्थय
मानमेनं संमान्य कार्यगत्या गते सति हनूमति ॥ ५ ॥ अवलोक्य हिरण्यनाभमब्धौ वैलमानं वलमानमाथिवज्रः ॥ शत
मन्युरपेतमन्युरासीत्पवमानात्मजसेवनादमुष्मिन् ॥ ६ ॥ ग० ॥ तदनुयथा पुरं लंका पुरं प्रतिधावतो हनूमतः सरणिमरुण
दैरुणसारथेः पदवीं विंध्यद्ववदनं व्यादाय हिरसनजननीरंहसा सुरसा ॥ ७ ॥ उज्जृम्भितस्य तरसा सुरसां विजेतुं पादौ
पयोधिकलितौ पवमानसूनोः ॥ तस्योत्तमांगमभवद्गगनस्त्रवंती वीचीचयस्वलितसीकरमालभारि ॥ ७ ॥ तनुं तनूकृत्य
तदा हनूमान् कृत्वा वगाहं जठरे तदीये ॥ ततो विनिष्क्रम्य सर्वक्रपाणे स्त्रिविक्रमस्य क्रममेव चक्रे ॥ ८ ॥ भूयोपि सोयं रघुना
थ दूतश्चिच्छेदगच्छन्नरवरैः खैराग्रैः ॥ नृसिंहरंहाः पथि सिंहिकां गंछायानिरोधादुपपन्नमन्युः ॥ ९ ॥ ग० ॥ तदनुपारावा
रस्य पारे लंबमानशिरवरिणिलंबमानतनुर्लंकापुरद्वारमासाद्य नितांतचिंतातंतुसंशानितांतः करणो भूत् ॥ वानरसे
टिप्पणं ॥ इंद्रात् १ ॥ चंचलं २ ॥ सूर्यस्य ३ ॥ विष्णोः ४ ॥ तीक्ष्णाग्रैः ५ ॥

सुं० कां० ५

४५

नाकथं तरेदिममंतरायं वितन्वंतमुदन्वंतंतरतुनाम ॥ कथमुपयातुयातुधानराजधानीमिमांसर्वथावितथमनोरथोदा
 शरथिर्मोघीकृतार्णवलंघनः केवलमहमभवं ॥ जीवतियानवेतिनजानामिजानकीमिति ॥ ततस्तत्रभवतींसीतामवजि
 गमिपुरांजनेयः प्रच्छन्नसंचारहेतोरस्तमयंगभस्तिमालिनः केवलमभिललाष ॥ तदनुशातमखस्य निक्षेपचापस्य
 प्रत्यासीदतिप्रयोजनवेलेति प्रचेतसे कथयितुमिव प्रतीचीं दिशं प्रविशति भगवति भास्वति ॥ गगनतलमिदमपरम-
 हीधरकटककांतारसमुद्भवदावपावकशिखाश्रेणिभिः किमिह शोणितं ॥ अथवासमीपसमापतत्पतंगरश्मिदृढत
 रवेष्टननिष्कृतानलतटतपनोपलजालसमुल्लसज्वालापटलैः किमपाटलं ॥ आहोस्विदागताय मित्राय मेहार्धमर्धं
 प्रदातुं प्रमुदितचेतसा प्रचेतसा तूर्णमणवोद्गीर्यमाणमाणिक्यकिरणैः किमरुणितं ॥ आहोस्वितारापथतरंगिणीसलिल
 मपियसितुमुज्जृंभितस्य चरमसागरौर्वाग्नेरर्चिः पुंजेन किमिहरंजितमिति ॥ सकलजनस्य संदेहसंदोहं संदधाने संध्या
 टिप्पणं ॥ वरुणाय १ ॥ महामौल्यं २ ॥

चं० रा०

४६

रागे समुदंचिते ॥ सरसीरुहश्रेणिपुपत्रपुटकपाटपिधानासुप्रतिकुमुदवनंमकरंदभिक्षामटसुमधुव्रतद्विजेषुविकच
कुंवल्यकलिकाकषणकषायेपुसायंवायुषुततइतः संवरसुतिमिरेषुकालागरुधूमस्तोमश्यामलितेषुदिक्पालपुरगो
पुरव्यूहेषुप्रतिकमलाकरंभ्रैरिवितविश्लेषवेदनापूर्वरंगेरथांगविहंगानांदीनक्रेणकारेनक्षत्रमालालंछतेगगनमतंग
जे ॥ प० ॥ आविर्बभूवपूर्वादिः भृंगेभृंगारजीवितं ॥ तमस्तमालकांतारकुठारः शशलांछनः ॥ १० ॥ तत्कैरास्तमसारुद्ध
रेजिरेगगनाजिरे ॥ शैवालचयसंछन्नाः सरसीवबिसांकुराः ॥ ११ ॥ तस्मिन्प्रदोषसमयेसहसाहनूमान्कीर्तिच्छटाजव
निकामपनीयशत्रोः ॥ आविर्बभूवसुमनःपरितोषणायलंकाप्रवेशनवनाटकसूत्रधारः ॥ १२ ॥ ग० ॥ तत्कालेलंकाधि
देवतामात्मनासहविग्रहंविधातुंगृहीतयुवतिविग्रहांमार्गस्यार्गलीभूयभूयसातर्जयंतींनिर्जित्यतयावानररविताव
शोपज्ञंनिजविलयंसरसिजासनशासनादावेदयंत्याविहितानुमतिमरुतिर्लंकायामविकलमेवमैथिलींविचिन्वन्नेर्क
टिप्पणं ॥ भ्रमराः १ ॥ कमलं २ ॥ किरणाः ३ ॥ पंडिताः देवताश्च ४ ॥

सुं० कां० ५

४६

तिचक्रवर्तिनः प्रासादमाससाद ॥ तत्र ॥ प० ॥ एषाराक्षससार्वभौमनगरीरक्षश्चमूरक्षितातस्येदंसदनंविमानशिखरैर्वि
भ्राणमभावलिं ॥ एतत्पुष्पकमाहृतं धनपतेरित्यादरान्मारुतेस्तत्रादर्शयदिंदुदीपकिरणप्रद्योतिताशानिशा ॥ १३ ॥ अपि
च ॥ आदित्यः कृतकृत्य एष भविता सीतापतेरीदृशं साहाय्यं विरचय्य कीर्तिममितामादिस्सुनासूनुना ॥ इत्यालोच्य तदा
किल स्वयमपिख्यातिंगृहीतुं परां लंकायां रघुनाथदूतसरणौ चंद्रेण दीपायितं ॥ १४ ॥ ग० ॥ एवमेव पर्यटन्न स्वप्नसुंदरी
सौंदर्यमुद्रां निद्रयाप्यतिशय्य शय्यागृहे कृतसंवेशं वेशयुवतीपरिवृतमवरोधवधूजनमप्यनिरोधेन निरीक्ष्य तत्र वि-
तथ मनोरथो मारुतिर्विरचितबहुविधचिंताप्रकारः प्रासादादवलुतः सन्नशोकवनिकायामपि मेथिलीमन्वेष्टुमभीष्टदे-
वताप्रणाममतनुत ॥ प० ॥ असौ जनकनंदिनीं तत इतो विचिन्वन् क्षणादशोकवनिकामगादपगतान्यमार्गश्चमः ॥ परा
मभिलषन्नातिंशमधनो यथानिर्ममस्त्रयीमखिलकिल्बिषप्रशमनैकदिव्योषधिं ॥ १५ ॥ ग० ॥ ततस्तस्यां नागताल
टिप्पणं ॥ वेदत्रयी १ ॥

चं० रा०

४७

हिंतालतमालकृतमालसरलबकुलतिलकामलककुटजलिकुचकेतककंकोललवंगविकंकतकदंबकोदुंबरकपि
स्थाम्बल्यकुरवकमरुवककुंदतिंदुकचंदनस्यंदनचंपकचांपेयपनसवेतसपलाशपाटलाप्रियालप्राथैरनेकैरनोकह
निवहैःपरिहृतांपरिभ्रमन्भ्रंकपविटपनिविडितगगनप्रपंचांकांचनकांचनमयींशिंशुपामारुरोह॥ प०॥ तत्रतस
त्रसंलुगगात्रःपुत्रोनमैस्वतः॥ न्यग्रोधदलसंलीनजनार्दनदशांदधौ॥ १६॥ मल्लीचूतवनादिवस्नुहिवनेम्लेच्छेनसंस्था
पितांमालांदैवकुलादियामिषधियाक्षिसांश्मशानेशुना॥ देवीमाश्रमतस्तथास्वभवन्नक्तंचरेणच्छलादानीतामपनी
तवेषरचनामालोकयन्मारुतिः॥ १७॥ ग०॥ पुनरयमेवंचिंतांततान॥ प०॥ एनांविनारघुपतिःपरिगृह्यधैर्यसंप्राणए
ववसतीतिविचित्रमेतत्॥ ज्योत्स्नांविनापिनिवसेन्निशिशीतभानुश्छायांविनापिनिवसेद्दिवसेश्वरोपि॥ १८॥ ग०॥ ए
वंचिंतयताहनूमतानीतेनिशीथसमयेनिशीथिनीनाथेचरमगिरिशिखरोपकंठसेवासमुत्कंठमानेदशकंठस्तुनि
दिप्पणं॥ वायोः १॥ देवाल्यात् २॥

सुं० कां० ५

४७

द्वाशेषेण स्मरप्रहारेण च कलुषीकृताक्षः सरसहरिचंदनचर्चया जानकीदर्शनेच्छया च प्रकटितरागः वैकृष्टमालया मु
 कुटतटरत्नप्रभया च तिरस्कृतनक्षत्रमालः शनैः शनैरविशदशोकवनि कां ॥ ५० ॥ रजनिचरमभागे वारसीमंतिनीनां
 करतलकलिताभिर्दक्षिणामार्जनीभिः ॥ दिशिदिशि परिमृष्टं यत्तमस्तस्मिन् हृदयमवजगाहे केवलं रावणस्य ॥ ५१ ॥
 सोयं न द्वांधहृदयोरधुर्वीरपत्नीं सीमंतिनीति हतनीतिरवाप पापः ॥ आमूलपल्लवितकोमलसल्लकीति वेतानपावकशि
 खामिव वारणेन्द्रः ॥ २० ॥ ग० ॥ एतद्दर्शनवेपमानतनुलतामैथिली ॥ कापुरुषविषयपरुषवचनपारंपर्येण विदीर्यमाण हृद
 या हृदयदयितशौर्यप्रत्ययादमुमेव तृणाय मत्ता तृणमंतरतः कृत्वा स्थिता पर्यभाषत ॥ अयि भोः सकलसमाचारप्र
 तिष्ठानिष्ठः परमेषी ननु कुलगुरुर्भवतः परकलत्रगात्रनेत्रप्रसन्निरप्यनिरपवपां जनयति गोत्रजातानां ॥ भूयोऽपि पंचवटी
 परिसरमुमुं जनं प्रभंजन इवानुकूलः कूलोपकंठपरिभ्रष्टं नावमिव यद्दिनयेथाः ॥ तवापि हयते नियतं मदीयोजीवितेशः सा
 टिप्पणं ॥ निरस्तं १ ॥ प्रविवेश २ ॥ नारी ३ ॥ स्ववंशजातानां ४ ॥ प्राणेन्द्राः ५ ॥

च० रा०

४८

क्षाज्जीवितेशोपित्वयिद्यालुर्भवेदाशरथेरजेयस्य मेऽत्र्याः पात्रमपि भवितासि ॥ किंतु ॥ खरप्रमुखनिशाचरबलमथ
नसमयसुचिरलग्नसांद्रवसापंकपंकिलमुखमार्यपुत्रस्य शिलीमुखं भवंतमंतरेण कः श्रद्धीतनिजहृदयगलितरुधि
रधारयाप्रक्षालयितुं ॥ अथवाजनस्थानसमरादारभ्यसमराभावावैग्रहवृषितानां सोमित्रिपत्रिचातकानां त्वदंगगलि
तशोणितांबुपारणांतवापनयघनतश्चेत्कः समर्थो निवारयितुं ॥ प० ॥ अथनिशिचरनाथंपंचबाणावभिन्नं नहिज
नकसुतायाः प्रापदेकापि बाणी ॥ जनमुपनतमृत्युं पंचवक्त्राहिदष्टं विशतिल्लतविषाधेरोषधेः किंनुशक्तिः ॥ २१ ॥ ग० ॥
एवंजनकदुहितुरवधीरणाफणितिमाकर्ण्यकोपपराज्जुखोदशमुखस्तामभितो निवसंतीरारक्षिकाराक्षसीराहूयभव
त्यश्वतुर्भिरप्युपायैरेनां ममावश्यं ववयां कुरुध्वमियमननुकूला चेदिमां हताशां प्रातराशायमहानसंनयतेत्यादिश्यनि
शांतेप्रत्यासन्नेनिशांतमेवविवेश ॥ तदनुभीषणवीक्षणक्षणदाचरीणां वाक्यदोषान्मेषणान्मुकुलितहृदयपुंडरीकापुंड
टिष्यणं ॥ यमः १ ॥ अवर्षणं २ ॥

सु० का० ५

४८

रीकयूथपरिवृतसारंगंगनाभंगीभंगीकुर्वाणागीर्वाणतरुणीवशापबलादसुंधरांप्रपन्नाजनकनंदिनीचिंतामेवमकरोत्॥५०॥
 नूनंविदितवृत्तांतेजदायुषिगतायुषि॥ मामिहावस्थितामार्यपुत्रःकिन्नावबुद्धते॥२२॥आहोस्विक्रव्यादमाययाविपर्यस्तप्रकृ-
 तेःकाकुत्स्थस्यकिमुनास्थासंजायते॥अथवा॥५०॥नकेवलंमामहरदुरात्माकृपांचरामस्यनिसर्गसिद्धां॥इदंनचेत्संश्रितव-
 त्सलःकिंभवेत्सतूष्णींजगदेकवीरः॥२३॥ग०॥इत्थंविलप्यरघुपुंगवंचिंतयंतीकृच्छ्रान्मूर्च्छामिगमत्॥५०॥निशाचरीस्तांनिरव-
 द्यशीलांनिर्मर्त्सयंतीर्निभृतंविवार्य॥अस्वप्नलोकोत्सवमात्मदृष्टंदुःस्वप्नमेकंविजटाजगाद॥२४॥किंच॥उपेघ्नवृक्षस्यपरोक्ष-
 भावादुपेत्यपृथ्वींसुचिरंलुठंत्या॥नक्तंचरस्त्रीमुखकर्शितायाःसीतालतायास्त्रिजटाजटाभूत्॥२५॥ग०॥तदनंतरमात्मस्यागा-
 यस्तृहयंत्यांमैथिल्यांमारुतिरियमनुपेक्षणीयातपस्विनीनीतिममुंचतीति॥चिंतांपरिगृह्यनेदीयानस्याबभूव॥ततः॥५०॥
 देव्यादशाननवचोमयवज्रदीर्णकणांतरव्रणविरोपणभेषजानि॥विस्त्रंभणार्थमयमन्वयसंगतानिरामाप्तिकीर्तनमधूनिश-
 टिप्पणं॥ देवांगना १॥ आश्रयत्तरोः २॥ अंतिकस्थः ३॥ विश्वासार्थं ४॥

च० रा०

४९

नैर्न्यषिंचत् ॥ २६ ॥ ग० ॥ तदनंतरं समंतात्प्रसारितनयनाजनकतनया तस्यां शारवायां शारवामृगमुद्दीक्ष्य च कितलदयादुःख
प्रबुध्यासलक्ष्मणाय भर्त्रे भद्रमाशंसमाना जनमिमं दुरापस्त्रापं स्वमः कथमाप्नुयादिति विचिंतयमाना माया समायात नैर्ऋतप
तिबुध्या तस्मान्मारुतपुत्रात्तत्रास ॥ सोपि समवतीर्य वचनवैचित्र्या ज्जनकपुत्रीं प्रत्यापयन्नांजनेयः कृतांजलिर्व्यजिज्ञपत् ॥
प० ॥ कल्याणि तीव्रवेगेन त्वद्वियोगेन ताम्यतः ॥ राघवेन्द्रस्य दूतं मामन्यथा मास्म मन्यथा ॥ २७ ॥ त्वया सह प्रस्थितचित्तवृत्ति
विभावरी कोकसमानधर्मा ॥ वचो ब्रवीन्मैथिलि मन्मुखेन त्वां कौशलं कोसलराजपुत्रः ॥ २८ ॥ अपिच ॥ शिरसा तव सोमित्रिर
करोदभिवादनं ॥ अष्टच्छतोपि भद्रं त्वामधिपश्च वनौकसां ॥ २९ ॥ ग० ॥ एवमभिहितया तया संभूतविस्त्रंभया भयानपेतया
तावदनुयुक्तः पवनतनयो वालिमरणकारणं सुग्रीवस्य सरव्यमारव्याय प्राचेतसचेत इव संततसन्निहितरामनामकमंगु
लीयकमस्यै प्रायच्छत् ॥ प० ॥ मोरव्या वहस्य पवनात्मज दीयमान रामांगुलीयकविलोकनवासरस्य ॥ सत्यं कलाशततमी
टिप्पणं ॥ वाल्मीकिचित्तमिव १ ॥

सु० कां० ५

४९

मपि नैव भेजे पाणिग्रहोत्सवदिनं जनकात्मजायाः ॥ ३० ॥ ग० ॥ ततस्तं जानकीनिःसीमद्वर्षावभाषे ॥ महाभाग सर्वथास्यदुरात्म
नः प्रत्यासीदतिमृत्युस्तथैव मनलाभिधानया विभीषणदुहित्रा मत्स्यं च स्वमात्रा प्रेषितया भाषितं ॥ अयमप्यनार्यशीलस्तुरी
यमुपायमंतरेण ममार्यपुत्रस्य न समर्पयिष्यति ॥ नियतमहमपि मासादूर्ध्वं न शक्नुयां प्राणान्धारयितुमिति ॥ एतदाकर्ण्यमा
रुतिर्महानुभावे माभेषीः ॥ भवन्तीं वहन्नेव तूर्णमुल्लंघितसागरोराघवचरणसरसिजमुपयास्यामीत्येवं मांसमर्थं समर्थ
येथा इत्यभिधाय ॥ प० ॥ महामहीध्रसध्रीचीं सोयं दृष्ट्वा मुपेयिवान् ॥ ययानूनमपांराशिः कुल्यातुल्यां विशेद्दृशां ॥ ३१ ॥
अथ तमुवाच सा जनकसुता मुदिता किमुत बहुष्करं चरणलंघितवारिधेः ॥ अपितु मया सह पूवंगपुंगवयास्यसि चेदिय
मनपाधिनी परिणमेद्भवतः पदवी ॥ ३२ ॥ अन्यच्च ॥ पाति ब्रह्मदुताशनेन यदितं कुर्यामिहं भस्मसात्सत्यं दाशरथेः शरस्य-
नभवे दात्मोचिता पारणा ॥ किंचैतस्य यशो निशापतिरपि प्रम्लानकांतिर्भवेत्तस्माच्छसितरावणे रघुपतो यात्राममश्रेय
रिष्यणं ॥ ॥ महापर्वतसदृशी १ ॥

चं० रा०

५०

से ॥ ३३ ॥ ग० ॥ एवं व्याहृतः पवनसुतः सीतां पुनरभाषत ॥ प० ॥ मायामृगेण तव मेधिलिवं चितायाः शाखामृगेण पुनरागति
रित्युक्तं ॥ एषा कथापि भुवने विदिता यदित्यात्कानामरामधनुषः प्रथिता प्रशस्तिः ॥ ३४ ॥ किंबहुना ॥ ग० ॥ इत्येतदेवं चिंति
तं यदर्हं राघवगृहिण्यास्तदेव निश्चितं ॥ यत्स दशमी दशस्य समाचारस्य तदेव प्रकाशितं यदनुगुणं रावणापराधप्रतिक्रियाया
स्तदेवानुमोदितं यदनुकूलं कुलवधूशीलस्य तदेव कथितं यदुचितं क्षत्रियाणीवाणीक्रमस्येति बह्वशः प्रशस्य सर्वथारामल
क्ष्मणोलंकाभिमां प्राप्ताविति जान किजानीहि जनमिममनुजानीहि प्रस्थातुं ॥ किंच ॥ काकुत्स्थेन विदितपूर्वं किमप्यभि-
ज्ञानं दीयतामिति ॥ सा तु दीर्घं निश्चस्य निश्चित्य पुरारवलुचित्रकूटतटवने तरुणतर तरुमणीयतया मंदीलतनंदनवेभ
वेरघुनंदनोपधानील्लतोत्संगाया मम पयोधरपरिसरे खरतर नखराग्रविरचितविदारणंधाराधरनामानं काकं रघुपति
रवा लोकयत् ॥ ३० ॥ कुशरूपकुशेशयासनास्त्रं विजहौ वासविवायसे स वीरः ॥ अथ तत्कृपया रदताक्षिमात्रश्चिरजीवी सद
टिप्पणं ॥ संस्तुत्य १ ॥ स्तननिकटे २ ॥ ब्रह्मास्त्रं ३ ॥

सु० कां० ५

५०

धोयथार्थसंज्ञां ॥ ३५ ॥ ग० ॥ सैषापरिचितकथास्मरणाद्दिगुणदुर्दशाकैशपिनद्धमपरमिदमभिज्ञानमुन्मुच्य ॥ प० ॥ चूडा
 मणिकपिवरस्यददौदशास्यसंवासपूजितमहाग्निशिरवंकृशांगी ॥ आदायतंप्रणतिपूर्वमसौप्रतस्थेमाणिक्यगर्भविदनोर
 गतुल्यबाहुः ॥ ३६ ॥ ग० ॥ ततःकृतकृत्यएवविनिर्गत्यनिजागमनंनिशाचरपतेःप्रकटयितुमशोकवनिकांप्रबभंजप्रभंजना
 त्मजः ॥ प० ॥ स्वकृत्यैःशौरवानामवनतिमतीवप्रकटयन्नमार्गेणभ्राम्यन्परिकलितभंगःसुमनसां ॥ द्विजानांसंवासंश्रुति
 मधुरवाचांविरचयन्नयंलंकोद्यानेदशवदनलीलामतनुत ॥ ३७ ॥ ग० ॥ तदनुसरभसमारक्षिकरक्षोगणनिवेदितप्रमदव
 नकदनकुपितदशवदनप्रेषितान्पितृपतिकिंकरभयंकरान्प्रहस्तपुत्रेणजंबूमालिनासहनिहत्यचैत्यतोरणमुपागत
 वतिहनूमतिपुनरपिनिशमितामितनिशिचरगणमारणोरावणःसच्चिवान्यंचपंचाननपराक्रमान्प्रहस्तप्रसुरवान्चलीमुखं
 जीवग्राहंगृण्हीध्वमितिप्राहिणोत् ॥ तत्रतानपिपंचतांनीत्वातोरणपरिघेणमुकुमुकुदशिरथिदासोहमित्यात्मानमुद्घोषयंतंह
 टिप्पणं ॥ शिरोरत्नं १ ॥ वायुपुत्रः २ ॥ वेदशाखानांतरुस्कंधानांच ३ ॥ देवानांपुष्पाणांच ४ ॥ महीसुराणांपक्षिणांच ५ ॥

चं० रा०

५१

नूतनं नित्यं तु निखिलरक्षसामध्यक्षमक्षकुमारमाक्षिपत् ॥ ५० ॥ वक्षःसंघट्टचूर्णीकृतकनकमहाभित्तिर्नेत्योत्थधूल्या नक्षत्राणा
मकाले सरणिमरुणयन्वीरलक्ष्म्या समेतः ॥ रक्षःशूरारव्यवाराक्षितितलफलकेक्षेपणीयान्नूमानैक्षक्रीडां विधातुं दशमुख
नगरीचत्वरेतत्त्वरेसौ ॥ ३८ ॥ ग० ॥ तत्क्षणं क्षणदान्वराणामनिमिषितामेव निष्पादिततदंगनिष्पेक्षकृत्यश्चैत्यप्रासादमुत्पादित
स्तंभजातं जातवेदसादग्ध्वाभूयोप्युपाश्रिततोरणः समीरणसुतो बभूव ॥ एनमपि वृत्तांतं श्रुत्वा कुपितस्य पिशिताशौ न पतेर्युग
पदेव निपेतुः पुत्रे सुत्रामजितिसमिति हेतोर्विशतिदृष्टयः ॥ ५० ॥ अनिमिषभुवनेवाव्योम्निवाभूतलेवासमरमुपगतं त्वां वी
क्षितुं कः समर्थः ॥ इति नृतिवचनेन श्लाघयन् मेघनादं प्लवगमिह नयति प्राहिणो द्राक्षसेन्द्रः ॥ ३९ ॥ नेतुं शोकरसंनिशान्वर
पतेर्हंतुं च मूरक्षसांतस्यांतः पुरयोषितां रचयितुं मानं विनारोदनं ॥ सूर्याचंद्रमसोः प्रवेशविकलां लंकापुरीमग्निना शुद्धिं क
र्तुममुष्यवासवजिताजातोरणस्तोरणे ॥ ४० ॥ संग्रामदुर्दिने तस्मिन् जहर्षशरवर्षिणि ॥ बर्ही विमेघनादेन मेघनादेन मारुतिः ॥ ४१ ॥
रिष्यणं ॥ रावणसुतः पाशांश्च १ ॥ रावणस्य २ ॥ इंद्रजितिः ॥ ३ ॥ स्तुतिवाक्येन ४ ॥ इंद्रजिताघनवाब्देन च ५ ॥

सुं० कां० ५१

५१

ग०॥ तदनुयातु धानप्रबलप्रधाननिधनक्रुद्धोविविधायुधवैतथ्यंविमृश्यविजयश्रीसगंधं गंधवाहनंदनंचतुराननास्त्रेण
 ब्रबंधदशकंधरात्मजः॥ तेनदिव्यास्त्रेणविवशशरीरमेनंपिशिताशानाः शोणवल्कलैर्बबंधुः॥ प०॥ समारुतेर्नेर्कृतपाशज
 न्माबंधोभवद्बन्धनमोक्षहेतुः॥ पुरापुलस्त्यान्वयपांसुलेनबंदीकृतानांसुरसुंदरीणां॥ ४२॥ ग०॥ तदनंतरमितरहननासह
 तयानिजाद्भुतस्यदिव्यास्त्रस्यप्रभावंविभावयन्विभावरीचरपतितनूजः पवनतनयंनिजपितृसमीपमुपनिनाय॥ सोयंदद
 र्शदशकंधरमंधकारिलीलाद्रितोलनपरीक्षितबाहुशौर्यं॥ बंदीकृतेंद्रपुरवारवधूकराग्रव्याधूतचामरमरुच्चलितोत्तरीयं॥
 ॥ ४३॥ आपाटलाधरपुटांतविराजमानदंष्ट्रामैहः प्रसरशारशरीरकांतिं॥ संध्यांबुहांतरितमध्यसुधामयूरखरेखाभिराममिव
 वासवनीलशैलं॥ ४४॥ संग्रामकेलिपरिघट्टनमग्नभग्नहिगंतदंतकृतमुद्रमुजांतरालं॥ छौयात्मनाप्रतितरंगविराजमान
 सीतांशुमंडलसनाथमिवांबुराशिं॥ ४५॥ निश्रेयसः प्रणयिनीपदवींनिरोद्धुंनैलोक्यपापपरिपाकमिवान्तरूपं॥ सूर्येदुया
 टिप्पणं॥ शिवः १॥ तेजः २॥ प्रतिबिंबेन ३॥

च० रा०

५२

वकमहांसितपोबलेनजित्वायथेष्टमभिषिक्तमिवांधकारं ॥४६॥ सोपिप्लवंगममवेक्ष्यसमीरपुत्रंवित्रीयमाणत्तदयःपिशिता
शनेंद्रः॥ कैलासशैलचलनागसिशापदायीनंदीश्वरःस्वयमुपागतइत्यमंस्त ॥४७॥ ग०॥ ततःप्रहस्तेनविहितविविधानुयोगः
प्रत्यभाषतरावणंमारुतिः॥ अयमहमद्रामधिपतिकुलतिलकस्यसत्यसंधस्यपितृनियोगसमुपनतवनवासनिरतस्यभूर्प
कारातिबाधितभूर्पणखाप्राप्तवैरूप्यस्यकुप्यत्वरप्रमुखनिशिचरबलपलालजालकल्यानलकल्पशिलीमुखस्यकपटहरिणह
ननसमयसमुषितदारान्वेषणसंजातसुग्रीवसरय्यसमुत्वातवालिकंटकस्यदुर्वृत्तक्षत्रवंशवनपवनसारथेस्तपोनिधेर्जामह
न्यस्यभुजबलावलेपलोपहेतोःश्रीमतोदाशरथेदूतोहंसीतामार्गमार्गणायदिशिदिशितपनतनयप्रेषितानांवानराणांएकतमः
समुद्रलंघनजैंघालस्तवनगरप्रमदावनसीम्निरघुवरधर्मदारान्प्रणम्यप्रतिष्ठासुर्मदीयमागमनंप्रकाशयितुंमथिताशोकवनि
कानोकहनिवहस्त्वद्दर्शनिकुतूहलेनकेवलमनुभूतनैर्ऋतलैतातंतुसन्नहनस्तवपरिसरमुपासरं ॥५०॥ आनाकलोकपरिकीर्तित
टिप्पणं॥ पृच्छा १॥ वेगवान् २॥ ऊर्णनाभतंतुबंधनं ३

सु० कां० ५

५२

सच्चरित्रमत्रोपरुद्धरघुवंशपतेः कलत्रं ॥ वैतानवेदिजनितं पवमानबंधुं वस्त्रेण बद्धमविनीतकथं यतेथाः ॥ ४७ ॥ प्रेरवती
पिशिताशयारणमुखेसौमित्रिपत्रिक्षतं त्वद्रात्रं परितः पतत्रिपरिषच्छत्रच्छविं मागमत् ॥ शकपौलस्त्यपुलस्त्यवंशविल
ये संभाविते त्वत्कृते कांतानां नयनांतवौ तसलिलं माभूनिवापोदकं ॥ ४८ ॥ बद्धादरोपि परदारपरगृहे त्वमिह्वाकुनायक
कलत्रमनार्यमागाः ॥ वाताशनो ह मितिकिं विनता सुतस्य श्वासानिलाय भुजगः स्पृहया लुतालुः ॥ ४९ ॥ बाहुचंदननिषं
गकोटरान्निर्गतोरघुपतेः शरीरगः ॥ प्राणवायुमविनीततावकं कालयापननपास्य पास्यति ॥ ५० ॥ किंबहुना ॥ मायामृगे
समरनाटकसूत्रधारे शारवामृगे च भवतः प्रतिकूलवाते ॥ दृष्टोद्यमस्य रघुनायकसायकस्य मुक्ताप्रणामकवचं कवचं कि
मन्यत् ॥ ५१ ॥ एतन्निशम्य कुपितः पिशिताशनेन्द्रः प्राणानमुष्यहरतेति भटानवादीत् ॥ आजन्मसिद्धमतिरत्र बिभीषण
स्तंदूतो न वध्य इति शास्त्रगिरारुरोध ॥ ५२ ॥ ग० ॥ रावणोपि बिभीषणभाषणमंगीकृत्य पूर्वंगमानामंगेषु लांगूलमेव वरं ॥
टिप्पणं ॥ अग्निं १ ॥ गलितं २ ॥

चं० रा०

५३

तदेव कार्पासवाससा संवीतं वीति होत्र सात्कृत्य च त्वरे च त्वरे दोषानुद्घोष्य स प्रहारं नगरं परितः संचारयतेति राक्षसानादि
देशा ॥ तेषु तथा कुर्वाणेषु ॥ प० ॥ निर्णयाविषयमस्य बालतः कर्णिकारनिकुरंबकबुरिः ॥ निर्निमेषगणभाग्यसंचयादु
न्निमेषभगवानुषर्बुधः ॥ ५३ ॥ ग० ॥ एतद्दृष्ट्वा तमारक्षिकराक्षसीगणेन गर्वादीर्णं वर्णितमाकर्ण्य दूयमानमानसा जान
कीकृताशनमुपस्थाय हनूमतः शीतो भवेति प्राञ्जलिः प्रार्थत् ॥ प० ॥ घोरस्य राघवकलत्रतपोमयाग्नेर्माभूवमिधनम
हं क्षणमित्यवेत्य ॥ शैत्यं वितत्य दहनः पवमानसूनोर्वालाग्रसीम्नि मणिदीप इवावतस्थे ॥ ५४ ॥ ग० ॥ तदनुपवनतनयोपि
पुरमिदं नखलुसुव्यक्तं नक्तमालोकयं ॥ तस्मादनलसाक्षिकमेव पुरमखिलमालोकयामीति यामिनी चरगणं परिचि
ततोरणपरिघेन जघान ॥ प० ॥ सीताभिधानकमलां प्रभवे प्रदातुं लंकार्णवं क्षुभितसैन्यतरंगभीमं ॥ वेधाममंथ किल
रज्जुभुजंगराजभोगावृतेन पवनात्मजमंदरेण ॥ ५५ ॥ ग० ॥ अथ लंकायां दग्धमानायां ॥ प० ॥ रक्षस्त्रीवदनारविंदरज
टिप्पणं ॥ देवसमूहः १ ॥ अग्निः २ ॥

सुं० कां० ५

५३

नीं विश्वं भरा बर्हिणी वर्षारिं भदशां दशाननयशः कांदबकादंबिनीं ॥ वैधव्योचितवेषनिश्चितमनोलंकावधूटीजटां वैदे
 रद्यास्त्रिजटासमांसमकिरदूम्यां हनूमान्दिवि ॥ ५६ ॥ अपिच ॥ एतद्विक्रमवीक्षणेन जनितामानंदबाष्पोद्गतिरक्षोनाथभ-
 यासिधातुमनसां विद्याधराणां तदा ॥ व्याजव्याहृतयेयथापरिणमेदूम्या तथाजुं भतेस्वर्लोकेपि कलिंदशैलतनया कल्लोल
 शंकावहा ॥ ५७ ॥ आदौ नीलांशुकश्रीस्तदनुमरकताबद्धनीवीविभूतिः कस्तूरीपंकभंगीक्षणमपि विकचेंदीवरस्वक्सै
 पत्नी ॥ पश्चात्स्निग्धां जनाभाजघनकुचतटीकंठनेत्रेषुजातादिक्कांतानां तदानीं दशमुखनगरीदाहसंभूतधूम्या ॥ ५८ ॥ हाता
 तहाजननिहासुतहासहायहापुत्रिहाप्रियसखिक्नुहाहतोस्मि ॥ इत्यादिपौरपरिदेवनभारवाग्भिरापूरिरावणपुरीशिखि
 नापरीता ॥ ५९ ॥ येष्टं दारकसुंदरीजनमुखेनीराजनं निर्मितं निर्मेघे गगनेपियैर्विरचितासौ दामिनीसंहतिः ॥ तेद्वित्रा-
 ण्यपि वासराणि नगता निर्वर्णमौर्वनिलज्वालाडंबरमंबुधौ विदधिरेवा लानलोद्यत्कणाः ॥ ६० ॥ आदीप्यमानपवनात्म
 टिप्पणं ॥ सदृशी १ ॥ धूमसमूहः २ ॥

चं० रा०

५४

जवालसंगादंगादंगारशेषविभवा मवलोक्यलंकां ॥ व्योम्नि स्थितानि शिचराः स्वगृहाणि नूनं निर्वपयंत इव नेत्रभवेः प-
योभिः ॥ ६१ ॥ चक्रेशक्रजिदाशयारणमुखेयत्कर्मरक्षोगणस्तत्कर्तुं क्षणदाचरसितिभुजायुक्तोप्ययुक्तो भवत् ॥ सप्तार्चि-
श्वहनूमतापरिचितोलंकामधाक्षीद्यथातरित्रामरुतोयुतोपिन तथा दाहक्रियायां पटुः ॥ ६२ ॥ तस्मिन्हनूमदरणिप्रभवे
द्रुताशे शुद्धिविधायपतिमेव समेतुमैच्छत् ॥ लंके श्वरेणारणकेलिकुतूहलेन बाहोर्बलादपहृता सुरराजलक्ष्मीः ॥ ६३ ॥ वा-
चामिदानीं किमु विस्तरेण लंकापुरीं रावणबाहुगुप्तां ॥ काकुत्स्थदूतो यमुपेत्य चक्रे कृतांतदूतस्य सुखप्रवेशां ॥ ६४ ॥ पौल-
स्त्यपातकिसमागमजायमानमेनः पुनान इव वानरयायजूकः ॥ निर्वर्तिताक्षविजयो निजवालवक्त्रौ द्रुत्वा पलाशसमि-
धः सुगतिर्बभूव ॥ ६५ ॥ लंकादाहेष्यनात्तोरिघुपतिदयिताचारणोक्त्या विदित्वा सानंदस्तां प्रणम्य प्रतिगमनविधौ प्राप्य त-
स्यानियोगं ॥ आरुत्थारिष्टशैलं निधिमपि पयसां स्वेरमुत्तीर्य वेगाच्चक्रे गत्वामहेंद्रं पूवगबलपतीन् पूर्णकामान्हनूमान् ॥
टिप्पणं ॥ रावणपुत्रः इन्द्रियं च १ ॥ राक्षसः किंशुकचक्षश्च २ ॥

सुं० कां० ५

५४

॥ ६६ ॥ ग० ॥ अथ यथा हं सैन्याधिपान्संमान्यमारुतिरेतैरनुयुक्तः स्ववृत्तांतमखिलमारख्यातवान् ॥ तदनुपवनतनयव
 चनमुद्रितावानरवरूथिनीयूथनाथानुयातातद्दर्शनजनितमानंदं दशरथो सुग्रीवे च संविभज्येव विवक्षितुं ॥ अहमह
 भिकया धावन्ती मध्ये सरणिदधिमुखकृतावनं मधुवनं हनूमदनुमत्याभिभूय मधुपानसुखमनुबभूव ॥ प० ॥ अथाब्रवी
 क्षिरिवरतुंगमंगदं कृतांजलिर्दधिमुख एष रोषवान् ॥ वलीमुखान्मधुभजने शिलीमुखान्भवानिमान्झटिति निवारयेदि-
 ति ॥ ६७ ॥ ग० ॥ अयमप्येनमवोचत् ॥ प० ॥ दशमुखपुरमध्ये वीक्षितामैथिलीति श्रवणमधुवितीर्णयेन वीरेण मत्वं ॥
 दधिमुखयदिसौयं भाषते को निरुध्यान्मधुपिबतु यथेष्टं वाहिनीवानराणां ॥ ६८ ॥ ग० ॥ तदनुभयविवेश समुनतदधिमुखव
 चनविदितमधुवनकदनपरिभणितजनकदुहितृदर्शनजनितप्रमदभरभरितस्तपनतनयस्तनुविकृतिमतनुत ॥ तदभिमु
 खागमननिमित्तसंपत्तिं ॥ प० ॥ आरुत्यादिमथावरुत्थविपिनान्यास्वाद्यनानाफलान्यास्फोट्यपुतमारचय्यवदनैरापाद्यवा-
 टिप्पणं ॥ सुग्रीवः १ ॥

चं० रा०

५५

द्यकमानू॥ आलिंग्यद्रुममक्रमं मदवशादाधूयपुच्छच्छटामारादाविरभूदहंप्रथमिकापीनाकर्षीनांचमूः॥ ६९॥ निद्राक्ष
यादरुणितेनसमीरपुत्रःसौमित्रिनेत्रयुगलेननिपीयमानः॥ चूडामणिंकरतलेकलयन्ववंदेपादारविंदयुगुलंभरताय
जस्य॥ ७०॥ अक्लेशसंभूतगतागताभ्यांनिस्तीर्णविस्तीर्णमहाणवोपि॥ आनंदसिंधोष्टतनासमक्षमक्षस्यहंतानित
रांममज्ज॥ ७१॥ आनीतचूडामणिसंनिधानादाविःप्रमोदेनरघूद्देन॥ तत्रानुयुक्तःपवमानजन्माविज्ञापयामास
कृतप्रणामः॥ ७२॥ लंकापुरोपवनसीमनिराजपुत्रीमालोकयंनिशिचरीगणबाध्यमानां॥ केनापिपातकवशेनसुप
र्णलोकेवंदीकृतामिवभुजंगमराजकन्यां॥ ७३॥ देव्यास्त्वदीयान्वयकीर्तनेनत्वन्मुद्रयाचव्यपनीयशोकं॥ वार्तामभिज्ञा
नमयीमयाचंप्रस्थातुकामःपरिपूर्णकामः॥ ७४॥ ब्रह्मास्त्रवित्रस्तजयंतकृत्यांकथामभिज्ञाप्यवनेप्रवृत्तां॥ चिरंरुदंत्या
जनकेद्रुपुत्र्याचूडामणिःप्रेषितएषतुभ्यं॥ ७५॥ किंवदुना॥ देवतस्याःप्रतिष्ठासूनमूनाशोकपालितान्॥ मुद्रयित्वाप्रपन्ना
हंत्वदभिज्ञानमुद्रया॥ ७६॥ ॥ इति श्रीविदर्भराजविरचितेचंपूरामायणेश्रीमत्सुंदरकांडःसमाप्तः॥

सुं० कां० ५

५५

अथयुद्धकांडः॥ ॥प०॥ दृष्टेयत्रयदृष्ट्यापिवचसां देवीपुरोवर्तते सारस्यं महद्भ्युदेतिसदसि प्रागल्भ्यमुज्जृम्भते॥ जा
यंते सकलाः कला अपि नृणां जागर्तिकीर्तिर्नवाचेतः स्मिद्यत्तु तत्र देशिकपदां भोजे च भोजे मम॥ १॥ भोजेन ते नरवितामपि
पूरयिष्यन् नलीयसापिवचसा कृतिमत्युदारां॥ न ब्रीडितो ह मधुना न वरलहारसंगेन किं न तद्विधार्यत एव तंतुः॥ २॥ मु
द्रामुद्रितजीवितां जनकजां मोहाकुलं राघवं चूडारलविलोकनेन सुचिरं निध्याय निध्याय च॥ प्रारेभे तद्विदिलक्ष्मणः
कलयितुं पोलस्य विध्वंसनं धीरः पूरयितुं कथां च विमलामेकेन कौण्डेन सः॥ ३॥ आनंदमंथरमनंतरमांजने यादाक
र्ण्यवृत्तिमनघां जनकात्मजायाः॥ दृष्टिर्दृशाननरुषापुरुषाय माणा बाणासनोपरि दधे प्रभुणारघूणां॥ ४॥ ग०॥ अथ
सुग्रीवोपि दशग्रीवकुपितराघवावलोकनद्विगुणीकृतरणोत्साहः साहायकमनुपालंभनैंधुमिव सिंधुमवधार्यधार्य
माणधैर्यावगाढमतिः॥ अधिरूढत्रिकूटशिखरांलंकामधिगंतुमंगदकुमुदनलनीलप्रमुखमपिवलीमुखानीकंसम
टिप्पणं॥ सौमित्रिः तन्नामा कविश्च १॥ बाणेन ग्रंथेन च २॥ कूपं ३॥

चं० रा०

५६

नीनयत् ॥ प० ॥ वारिहादपि च रामनामतः पूरिता पुनरपांगधारया ॥ तत्क्षणं प्रति च चालदक्षिणं बौहिनी शमरिविलापि-
बौहिनी ॥ ५ ॥ ग० ॥ ततः क्षणेन समचक्षुचलितक्रक्षसमुदाये कुमुदामोदकारिणि शरभाधिकप्रसादशीले नीले दीवरानं
दिनिदशाननदिशाक्रमणव्यग्रतेजसिसमारूढतौरानंदनलक्ष्मणानुगते सरभसमुदयसानुमंतमिव हनूमंतमधिरोह
ति निशाचरतिमिरहरणनिस्तंद्रे रामचंद्रे समंततः कंदलितबहुलहरिजालकोलाहलभरितहरिदंतरोनिरंतरास्कंदित
निकटकांतारावलिर्वलीमुखबलमहांबुधिः ससंभ्रममुदजृंभत ॥ प० ॥ उवासाकासरमुदंचितपंचक्रंवित्रस्तहस्ति
विशारारुचमूरुयूथं ॥ आलोललोचनतरंगकुरंगशावमासीदसीमविपिनंकपिनर्मघोषैः ॥ ६ ॥ सैन्यैस्तोरघुपतिः
सरितां निवेशंवेशंतयन्विरलयन्विपिनांतराणि ॥ आरुह्य सत्यमपिशैलमसद्यवातं मंदानिलैकनिलयं मलयं जगाम
॥ ७ ॥ ग० ॥ गत्वान्वतमद्रिंसोमिन्निमिदमवादीत् ॥ प० ॥ अमीतटसमीपनिर्झरितरंगरिंखत्पयोजडीकृतपटीरभूरुहकु
टिप्पणं ॥ रावणं समुद्रं च १ ॥ सेना नदी च २ ॥ अंगदः बुधश्च ३ ॥

सु० कां० ६

५६

दीरसंसारिणः॥ मनोविधुरयंतिमेमलयमेखलामेदुरादुरासदवनप्रियप्रियतमारुतामारुताः॥ ८॥ इत्यालपन्करुणमेषनिरुद्ध
 वेलं शैलं महेंद्रमधिगम्यमहीमहेंद्रः॥ आवर्तमुद्रितमिवान्वयभूपतीनामक्षय्यकीर्तिनिधिमंभुनिधिंदर्श॥ ९॥ ग०॥ द
 द्वाचतमद्भुताकृष्टमनारामस्तदिदमाचष्ट॥ १०॥ इष्टुं नालमगाधतां फणिपतिः सीमांतरेखादिशो दीपाः सैकतमंडलानि
 तदयंदूरे गिरांवारिधिः॥ येषामेषसुखादखानिनखरेर्येनाथवापूरितस्तेषां नः कुलभूभुजामविहृतस्थैर्मेमहिमेनमः॥
 ॥ १०॥ ग०॥ अथ हरींदोपिमहेंद्रोपांतकांतारशोभिनिलोभनीयमलयबालानिलेवलावनप्रदेशे॥ दाशरथेर्निदेशेन
 निवेशायामासबलमखिलं॥ ११॥ सरसपैटीरकुंजवनसंजवनाभिपतन्मृगमदगंधगंधवहमेदुरितेजलधेः॥ तदनि
 कटेदरस्फुटिततालरसालफलैरुदितमदाविचेरुरुदरंभरयोहरयः॥ १२॥ ग०॥ अनंतरमपरमिवचलितंमहांभोधिमंभो
 धिरोधसिक्तसंवेशंरोदसीलंघनविभ्रंखललाघवंराघवानीकमनीकोन्मुखंचारमुखवादवधार्यधार्यमाणहृदयांतकःपं
 टिप्पणं॥ स्थिरत्वाय १ मंदानिले २॥ चंदनं ३॥ सभा ४॥

चं० रा०

५७

कलीनचरणइवैरावणोरावणो विधेयं परमजान ज्ञानकीमप्यविमोक्तु कामः कामपरतंत्रितो मंत्रिभिः समंसमाजमाज
गाम ॥ प० ॥ रहस्तदानीं रजनीचरेंद्रः प्रहस्तपूर्वा निदमावभाषे ॥ इदं तु मेवांछितमीक्षितं वो वदंतु यद्वैरिजयोचितं नः ॥
॥ १२ ॥ ग० ॥ अमीचपुनराशयज्ञाविज्ञापयामासुः ॥ देवजीवत्सु भवदाज्ञा परेष्वनुचरेषु परमात्मासु कस्मादयमवापोदुरवा
पोरुभुजपंजरानीतांसीतां जातु न जहातु नाथ इत्यभिदधानेषु प्रधानेषु रंभोपहितहृत्कारसंभवमंभोजसंभवमंभो
जसंभवशापमंतरायमावेदयंतं दुर्नयंतमग्रजन्मानं संमानयन्विनयविज्ञानभूषणो बिभीषणः सरोषमिदमवादीत् ॥
प० ॥ अहह विधिभियोगादघनक्तंचरेंद्रत्वमसि परकलत्रे दुर्निवारानुरागः ॥ अरुणदवशिखायामभिषग्रासमोहादवि
रतकृतजिह्वाचापलः केसरीव ॥ १३ ॥ आकर्ण्य किन्नरमुखादनघे स्ववंशोकाकुलच्छदारहरणोपनंतं कलंकं ॥ हा हेतिमी
लितदृशः करयोर्युगंतदष्टौ श्रुतीरपि दधातु कथं विधातुः ॥ १४ ॥ पश्येदानीमुदधिपरिखापालिता कुत्रलंकावाचातीतः
टिप्पणं ॥ कर्णान् १ ॥

यु० कां० ६

५७

कनुवनचरादागतोदुर्विपाकः॥ कर्तुं नक्तं चरपरिभवं कापि मायेव शंके जाता सीता धरणि तनया जानकी मेथिलीति॥१५॥
 किं बहुना॥ न गणयसि यदित्वं वानरं वानरं वाननुपरिपरिचितवीर्यो जिष्णुभूकार्तवीर्यो॥ न कलयसि यदित्वं नंदिशा
 पंचधा तुर्वरमपि नरवर्जं दुर्जयोदैवयोगः॥१६॥ ग०॥ इत्यादिनीति सहितं हितमभिहितवंतं निजमनुजमवज्ञायज्ञा
 तिरयं अरातिपक्षः शिक्षणीय इति शंसंतं नृशंसंतं मेरुंतुदशेषणभाषणो विभीषणो विहाय विहायसि समुत्पतंतं मनृत्य
 तद्भिश्चतुर्भिरमात्यैः सममतीत्यवारिधिंदूरत एव सवितर्कमुद्गीवान्सुग्रीवादीनंतरिक्षगत एवमाचक्षते॥ प०॥ पौल-
 त्यमग्रजनुषंपरुषंचरंतं संत्यज्य बांधवजनंच विभीषणो हं॥ रामं विराममिह विद्विषतामवापमाप न देन्यहरणं शरणं
 ममेति॥१७॥ ग०॥ अनंतरमतिकरुणं समीरयंतं समीरभुवाच सप्रत्यभिज्ञं विज्ञापितं निशाचरपतेरनुजं निशम्य तदा त-
 दागमनाय किं कारणमिति शंका परवशे निवेदयति हरीशोदाशरथिरपि दयमानस्मयमानो मधुरमिदमभाषत॥ प०॥

टिप्पणं॥ भाषमाणं १॥ मर्मसृग् २॥ अग्रजन्मानं ३॥

चं० रा०

५८

अभयागतो यमपयाति चेन्मुधारघवो भवन्तिलघवो न किंसखे ॥ अनुजो यमस्तु तनुजो थवारिपोः करुणापदं हि शरणा
गतोजनः ॥ १८ ॥ ग० ॥ तदनुत्तदयविदाह नू मता सरयमानीतो विनीतो यमो शरपतिरवंदतदा शरथिं ॥ प० ॥ रामस्त-
माह विनतं रजनीचरं द्रुं दत्तं तदघभवते दशकंठराज्यं ॥ अस्मिन्नुदाहरणमग्रजराज्यभोक्ता सानुप्लवः प्लवगमंडलसा-
र्वभौमः ॥ १९ ॥ श्रेयः पदास्पदमुदेति विधेः प्रसादात्प्रायस्तदघफलितं हि बिभीषणेयत् ॥ रेखातपत्रसहितं पदमस्य गृ-
ह्णेनेकातपत्रसहितं पदमेष भेजे ॥ २० ॥ ग० ॥ असौ पुनरग्रतएव भरताय जापांगसुधातरंगाभिषिक्तोऽपि पुनरुक्तरा-
ज्याभिषेकः सकलविस्त्रंभभाजनतया सुग्रीव इवापरो दशग्रीवबलमखिलमावेद्य सद्यएवलंकापुरसमास्कंदनाय
सेनासमुत्तरणहेतुं सेतुं विधातुमाराधयतु वारान्निधिमिति सविनयमेनं विज्ञापितवान् ॥ प० ॥ अथ वारां निधिं ध्याय-
न्नं भो धिहृदये शयः ॥ व्यानशेदर्भशयनं वेदीमिव द्रुताशनः ॥ २१ ॥ ग० ॥ तत्र कुशास्तरणमध्यमध्यासीने निध्यानवतिदे-
टिप्पणं ॥ बिभीषणः १ ॥ सुग्रीवः २ ॥

यु० कां० ६

५८

वेरामचंद्रे ॥ नियंत्रित इव नियतिवशा निशात्रयमपि प्रसादं नाससादयौ दसां पतिः ॥ प० ॥ व्यापारयन् नथ विलोचनकोणम
 व्योको पारुणं कुटिलितश्रुकुटीविटंकः ॥ आदातुमै हतधनुः प्रथमोरघूणां पैतामहप्रथमसर्गसमापनाय ॥ २२ ॥ ग० ॥
 आदाय च दुरापंचापमारोपयत विशिखमनलशिखं ॥ प० ॥ नाथो विमोक्तमुदयुक्तनयावदेव पाथो निधेरुपरि पावक
 रूपमस्त्रं ॥ संतापिनी नयनवारिमिषेण ताम्यन्मंदाकिनी किमुत वारुणमाललंबे ॥ २३ ॥ रुषा विशिखमुच्छिरवं जहति
 राघवे लाघवाद् जायतरुजायतश्वसितनक्रचक्राकुलं ॥ रसातलवलत्तिमिस्तिमितकुंभिकुंभीनसप्रविष्टगिरिकंद
 रंतरलमंतरं वारिधेः ॥ २४ ॥ ग० ॥ तत्क्षणं जलनिधिः क्षंताचयुगां तानलस्य सहनोपि गरलदाहनोष्मणां सोढापि वा
 डवगाढावलेपस्य तितिक्षुरपि भागवती क्ष्यपरशोः परिशोषयंतमंतरंगमंगारमयं शरमयं निमिषमपि न विषेह
 ॥ प० ॥ शरणमथ शरव्यथानिदानं जलनिधिरेष जगाम राममेव ॥ परुषकुलिशपातमेव किं वा जलधरमर्थयते न जी
 टिप्पणं ॥ देवं १ ॥ समुद्रः २ ॥

चं० रा०

५९

वलोकः ॥ २५ ॥ ग० ॥ आगत्य चानुपदमुपदीकृतनूतनरत्नराशिर्वारिराशिर्विनीतवेषो विशेषोपजातनतिभिर्नुतिभिरभ्य
नंदयद्गुनं नंदनं ॥ तदनु तदनु संहितममोघमस्त्रं वैधात्रं कुत्र च नवनसीमनि विनिपात्य साध्यते मया सलिलविष्टं भः सं
प्रत्येवनलो विदधातु सेतुमित्यभिदधानो मंदमंदमंतरधातू ॥ ५० ॥ आदिष्टारघुपुंगवेन हरयोप्यष्टासु दिक्षु क्षणात्रैले
क्यांचितमूलमध्यशिखरान्धौत्रीधरानाहरन् ॥ यैः क्षिप्तैः सलिलेन लेनजलधिर्यतोपि जंबालतां निर्गच्छत्यचि
रायनिर्झरपयः पूरैः पुपूरे पुनः ॥ २६ ॥ अथ जलधो निपेतुरतिदूरनिपातदलज्जलचरदत्तजीवनवगंधमहोषधयः ॥
स्फुटितधराविराजदहिपुंगवफूलकरणक्षुभितगुहागृहासिकमहाहरयोगिरयः ॥ २७ ॥ अलक्षितमहीधरग्रहणमस्फुट
क्षेपणं विचित्रघटनंततो विरचितो नलेनामुना ॥ अबोधिहरियूथपैरधिपयोधिसेतुर्महान्भुवोभुजद्ववाभवन्निज
तनूभुवोलंभयन् ॥ २८ ॥ ग० ॥ अनंतरं अंतर्मुखाद्ववल्लीमुखाः प्रबोधेनेव सेतुपथेन संसारमिव दुस्तरं तैरणिपतिम
टिप्पणं ॥ स्तुतिभिः १ ॥ ब्रह्मास्त्रं २ ॥ पर्वतान् ३ ॥ ज्ञानिनः ४ ॥ समुद्रं ५ ॥

यु० का० ६

५९

तीत्यसद्य एव प्रकाशं गिरीशं सुवेलमवलोकयंतो मुद्गरविंदंतमहांतमानंदं ॥ प० ॥ बलयिततटदेशौर्वाहिनीनां निवेशौ
 रविरलवनरेखामध्यमध्यास्तरामः ॥ कपिकलकलशीर्यत्कंदरामंदिरांतश्चलितकुपितसिंहव्रस्तवेलंसुवेलं ॥ २९ ॥ ग०
 तदनुदशमुखः शुकमुखादतिलंपितजलधिमधिगतसुवेलारामं रामं निशम्य सम्यगवगमनाय रघुनायकबलमनु
 प्रहितयोर्विदितवेषबिभीषणयोर्विभीषणावेदितकुपितकपिलोकनियंत्रणनितांतखिन्नयोर्विपन्नाधारदाशरथि
 विमोचितप्राणयोः शुकसारणयोर्वचसाप्रासादाग्रमासाद्य प्रत्येकशस्तदावेद्यमानान्प्रवर्धमानसमरसन्नाहमतीन्ध्र
 वंगमसेनाधिपतीनतिधीरतयासावधीरणमवेक्षमाणः प्रतिपक्षबलप्रशंसिनौ तावुभावप्युपेक्षमाणः शार्दूलप्रभृ
 तिभिः प्रणयिभिरप्यवगताशेषवृत्तांतः सांतस्तापः सुचिरमनुचिंतयन्तिकासीनमतिविनयप्रद्विद्युज्जिह्वमुपद्व
 रकिमप्यभिधाय सोधादवततार ॥ तत्क्षणं क्षणदाचरोपि निदेशान्निशाचरपतेर्दाशरथिशिरः सशरंधनुरपि निर्मा
 टिष्यणं उपवनं १ ॥ एकांते २ ॥

चं० रा० यमायानुभावादाह्वानीतमित्यभिधाय निधाय च पुरो निदाघातिशयसंतापिनीं वा संतीमिव वैद्युतानलश्चिरका
 ६० लविद्गलामाकुलीचकार मेथिलीं ॥ ततः प्रबुद्धा च मुग्धा पुनस्तथ्यमिति विचार्य तदनार्यपर्यदेव यतपतिदेवता ॥ प० ॥
 रक्षोवरोधवसतिं रजनीचरीणां रक्षोपरोधमपिरावणभर्त्सनं च ॥ सर्वसहेयदुपलंभधिया स एवं सर्वसहे भवति जीवति
 हंतसीता ॥ ३० ॥ ग० ॥ एवमत्याहितमत्यासमेतामेतामासाद्य सखिवैदेहि वैदेहि बचः कथमियं तव दीना दशा दशाननल
 तामाया हि माया हि मनसि वैधुर्यं निखिलजगती धुर्यभुजबलाभिरामे रामे किमिदमनार्यमविचार्यमित्यभिधानानवी
 नासारनिष्पंदिनी कादंबिनी च घर्मे द्वे गिनीं केकिनीं सरमा चिरमाश्वासयामास ॥ प० ॥ अथ निगदितनीतिं मुंच मुंचेति सी
 तामविरतरणकंडूभीषणोरावणोयं ॥ मनसि न बहु मेने मंत्रिणं माल्यवंतं दिवि परममरीणां मंडलं मौल्यवंतं ॥ ३१ ॥ ग० ॥
 अथ रामोपि कामोचितवेषविभीषणामात्यविदितरक्षोनगररक्षोदंतोत्तदंतोपजातसमरसंरंभविधिरंबुधिमेखला
 टिप्पणं ॥ समूहं १ ॥ मालायुक्तं २ ॥

लंकारमणेलंकायाः प्राग्द्वारस्थायप्रहस्तायपर्यस्ताहितप्राणानिलं नीलंदक्षिणद्वाररक्षिणोर्महोदरमहापार्श्वयोर्विश्वत्र
यविजयधौरेयंतौरेयंप्रत्यग्द्वारपालनाधिकृतेपाकशासनजितेपराक्रममिवतैन्नूमंतंहनूमंतमंतव्यूहविहितरसायवि
रूपाक्षायरक्षःप्लवंगमक्रक्षाधिपतीन्प्रतिनिधीन्विनिधायविधायचसज्जंधनुरनुजेनसमंसमीकाभिमुखेनदशमुखेन
गुप्तमुत्तरंगोपुरमुत्तरंगोवलैरुपरुरोध॥ प०॥ अत्याकुलांहरिवलैरवलोक्यलंकांदत्तागलेषुदशकंधरकिंकरेषु॥ आर
क्षकैस्त्वरितमंतकराजधान्यामुद्घाटिताभिरुदभाविकवाटिकाभिः॥ ३२॥ ग०॥ तत्क्षणंचलक्ष्मणाग्रजःसुग्रीवेणसहसु
बेलान्चलकूटमधिरूढस्त्रिकूटावनीधरचूडामणिंसिंहलक्ष्मीपकमलकर्णिकांनिर्माणकोशालींविश्वकर्मणोनिवेशदरींनि
शाचरहरीणांअनारतबंदीकृतामरपुरंध्रीबाष्पनदीमातृकोपवनसीमांतांसीमांतरात्निरंतरसेवासमागतदिव्याल
मागतंगमदांबुपंकिलवारधांगणोत्संगांलंकामवलोकमानस्तत्रैकत्रसमुन्नतंसौधमधिवसंतंसंतमसमिवसदेहव
टिप्पणं॥ शत्रुः १॥ अंगदं २॥ मूर्तिमंतं ३॥ शृंगं ४॥

चं० रा०

६९

इमंतिकचरोदस्तविमलमुक्तातपत्रमिषास्तारकेणविभावरीपतिनेवसेच्यमानंवैमानिकवधूविधूयमानचामरद्वंद्व
शोभितमभितश्चलितमंदाकिनीपरीवाहमिवांजनाचलमखिलजगद्विजयवर्णावलीमतिनिर्णायिकैरनेकविधसमीकाभिघात
मग्नभक्षैरावणविषाणकुलिशाग्रैरुद्गीर्णविशालवसस्थलफलकमानीलतमालसञ्छायमाञ्छादिताभिनवलोहितपटमा
पाटलसंध्यारागबंधुरंकंधरमिवददर्शदशकंधरं॥प०॥कोपादुत्पतितस्तदाहरिपतिःकौटीरमुत्पादितंचक्रेनेर्कतनाय
कस्यसुदृढीचक्रेचवैभीषणं॥युध्वाचप्रथमावमानकुपितेनेतेनबुध्वाततोमायामस्यजगामकोमलगुणग्रामंसरामंपुनः
॥३३॥ग०॥ततस्तत्साहसोपलंभविधिनादाशरथिनासमामंत्र्यमंत्रिभिःसममादिष्टःसाधिष्ठभुजशौर्यशालीबालिनं
दनःसलीलंसालमुल्लंघयन्लंकांप्रविश्यनृशंसमितिशशंसनिश्चिचरपतिं॥प०॥सोहंप्लवंगमपतेस्तनयस्त्वदीयनिश्वा
सरोधिनिजबालधिमंडलस्य॥कालस्यदूषणखरत्रिशिरोमुखानांपौलस्त्यमांरघुपतेरवधेहिदूतं॥३४॥रक्षःपतेरघुप
टिप्पणं॥ जलधरं १ ॥ किरीटं २ ॥

यु० कां० ६

६९

तेर्नयनं तृतीयमास्कंदनीयमितिहामनुषेकलत्रं ॥ अंभोजमित्यलिकसंभवमक्षिशंभोर्मदाकिनीमधुकरस्तु यथामदांशः
 ॥ ३५ ॥ किंच ॥ एकं हैहयसंभवात्परिभवान्म्लानंद्वितीयं पुनर्देत्येद्राविनयाचतुर्थमपि मेताताहिताद्वैकृतात् ॥ इत्थं त्वच्चरि
 तैः पितामहसुखान्येकं विनेवाभवत्तच्चैकं न विधेहि दाशरथये देया त्वयामेथिली ॥ ३६ ॥ कौबेरस्य तु पुष्पकस्य हरणं कै
 लासविक्षेपणं दिक्पालाक्रमणं च जल्पसिमुहुः किं वा यशस्तावता ॥ वेषं संयमिनो विधाय विजने देवीं वने जानकीं वेगा
 दाहरता त्वया चरचितं वीरव्रतस्योचितं ॥ ३७ ॥ किंबहुना ॥ पूजोपहाररचनायपुरापुरारेष्ठिनेषु मूर्द्धसु न वस्ववशेषि
 तं यत् ॥ देवस्तदद्यकुतुकीदशमं शिरस्ते रामो बलिरचयितुं रणदेवतायै ॥ ३८ ॥ ग० ॥ एवमरुंतु दभाषणरोषणे नरावणे
 न गृह्यतामयं निगृह्यतामिति सरयमादिष्टानां लंबितभुजप्रकोष्ठानां शरांश्चतुरश्वतुरोयं भुजंगानि वविहंगाधिपे
 गृहीत्वा भुवि निपात्य चैतान्पादाहतेन प्रासादशृंगमपि भिंदन्न विंदन्नात्मनः प्रतिरथं पैक्तिरथ भुवो विवेश निवेशं ॥
 टिप्पणं ॥ ललाटं १ ॥ सन्यासिनः २ ॥ रामस्य ३ ॥

चं० रा०

६२

प० ॥ रघुतनयस्ततो विदितरावणदुर्विनयः कुपितमना मना गिव दधे कुटिलां भृकुटीं ॥ अथ परिवब्रु राशरपुरं हरयः सर
यं युगविगमे यथा युगपदं बुधिमोर्वशिखाः ॥ ३९ ॥ ततो मदपरिप्लवत्प्लवगवीरसं रभणक्षणक्षुभितकोणयप्रकरपाणि
कोणाहतः ॥ रवैरधिकभैरवैरुपरुरोधरोदोंतरंतरंगितघनाघनस्तनितबंधुभिर्दुंदुभिः ॥ ४० ॥ ग० ॥ तेन च समंततः कंद
लयतादलयते वज्रगंतिदुंदुभिनिघेषेण रोषेण च प्रेर्यमाणाः केसरिणद्रवगिरिकंदरान्मंदिरानिर्गत्य गंत्यंतराय
संधायकान्यपर्यानीवानिमित्तान्यनवलोकमाना विमानाधिगतविबुधसीमंतिनीभिः सह विजिहीर्षयेव प्रस्थान
समयपरिम्लानमुखीः सुमुखीरप्यगणयंतो निरंतरज्वलितकोपानलनयनकोणारुणालातशतनिपातवित्रासचलित
निजवारणनिवारणावेशपरवशाः दिशामुखमुखरितशिवास्वाग्नेदितव्याकुलीकृतकुलमहीध्रागृध्रायतपक्षविक्षेपक
तपताकानिकायपुनरुक्तसमुत्तुंगशतांगसंघातपरिगतानितांतनिशितकृतांतदंष्ट्राखरतरनखरपट्टीसप्रासपरशुग
टिप्पणं ॥ विघ्नः १ ॥ विहर्तुमिच्छयेव २ ॥ परतंत्राः ३ ॥ कुलचलाः ४ ॥

यु० का० ६

६२

दामुसलशक्तितोमरमुद्गलपरिपटुपाणकृपाणधारिणोदारुणाजगरसंतानसंवीताइवविंध्यकूटाव्यूढातिकरालकाला
 यसकैकटाविकल्पाइवकल्यांबुदानांव्यक्तयइवकालरात्रेर्विवर्त्ताइवकलिकालस्यचभयंकराःसमरांगणमवतार
 यंतःसमीरयंतोवीरवादानादायचशरासनमासारैरिवगिरिमंभोधरादूरापातिभिःशिलीमुखैर्वलीमुखबलमखिलम
 क्षोभयंतरक्षोभदाः॥५०॥ततोधुतनखायुधस्तरुपरित्रुटतोमरःशिलानिहतमुद्गरःशिरवरिभिन्नमत्तद्विपः॥स्वप-
 क्षविजयेषिभिर्दिविसुरासुरैराकुलैरलक्षिहरिरक्षसामतिभयंकरःसंगरः॥४९॥ग०॥क्रमेणचकुपितकपिवीरवि
 दूषितनैर्ऋतभुजप्रतापानलइवास्तंभजतिभगवतिभानुमतिमथितायुधयातुधानगलनालप्रणालपरिवाहिलोहि
 तनदीपूरइवविदूरमंतरितहरिदाभोगेसंध्यारागेविक्रांतहरिनखाक्रांतदंतावलविपुलकुंभस्थलमुक्तमुक्ताकला
 पइववियतिविजृंभमाणेतारांगणेरणरभसचलितरथगजतुरगपदातिपादाहतविश्वंभरांतरालजैनुषिरजसीवभु
 टिप्पणं॥ कवचाः १॥ परिणामाः २॥ जन्मनि ३॥

चं० रा०

६३

वनमास्कंदतितमसितामसीचरेष्विवसशोकेषुचक्रवाकेषुदाशरथिबल इवप्रमदाकरेकुमुदाकरे॥५०॥ आसारधारां
प्रकिरन्शराणामाश्वासयन्मानसमाशराणां॥ वीरोहरीन्संयतिर्मेघनादोविब्याधहंसानिवमेघनादः॥५१॥ रणेतद
नुदारुणे रभसमंगदोरावणेर्दुर्मेणमहताहतश्लथधुरीणयानव्रजं॥ शितेनशतकोटिनाशिरवरिकूटमिंद्रोयथाममा
थचरथं मनोरथमपिक्षणाद्रक्षसां॥५२॥ वियत्तलेतदनुविलीयमाययासलक्षयन्नघुतनयंसलक्ष्मणं॥ अजित्म
गानधिगतजित्स्त्रिगाकृती नमर्षतः समितिववर्षरौवणिः॥५३॥ लक्ष्मणानुगतंरामचंद्रंराहुभयंकराः॥ बबंधुर्दारु
णतमाबंधच्छिदममीशराः॥५४॥ यावद्यातिपुरंपुरंदरजयीयावद्दशास्याज्ञयासीतापुष्पकवासिनीरघुसुतोदृष्ट्वापु
रः शोचति॥ तावत्तेगलिताः सुपर्णगरुतांवातेनवाताशनादीप्तौचंद्रदिवाकराविवत्तमोमुक्तौततोराघवौ॥५५॥ दुर्वा
रेतदनुद्वयोश्चबलयोरुज्जुंभमाणेरणेधून्नाक्षंभुजतः प्रकंपनमथद्वेधाव्यधान्मारुतिः॥ तारेयोपिचवज्रहंश्चमंचला
टिप्पणं॥ इंद्रजित् १॥ सर्पः २॥ इंद्रजित् ३॥

यु० कां० ६

६३

नीलः प्रहस्तं बलात्तत्सर्वं दशकं धराय च किं तैरुक्तं च नक्तं चरैः ॥ ४७ ॥ ग० ॥ अथ तदानीं मनीकिनीनाथवधकोपोदयादा
 यो धनोत्कंठो दशकंठः सकलजगदंडभरितजयौनकभयानकनिनदबधिरिताशेषशेषाहिलोचनोरोचिष्णुजिष्णुको
 दंडधरः सलिलधर इव सुमेरुशृंगं समुत्तुंगं रथमलंकुर्वन्सर्वतश्चलितसकलचतुरंगसंगतयालंकयेव स्वयं अनु
 गम्यमानः क्रमादतिक्रम्य पुरतोरणं पुरतोरणचलितमालोकयत निखिलमपि वलीमुखबलं ॥ ५० ॥ जेतारमाहवमु
 रवेदशदिक्पतीनां दृष्ट्वा पुरोदशमुखं रघुनंदनस्य ॥ श्लाघावशेन न च चालशिरः परंतत्सव्येतरं भुजशिरोपि समीक्ष्य
 लक्ष्यं ॥ ४८ ॥ अथ मदगर्जितैरधिकतर्जितदिक्किरिभिर्दशवदनस्तदा दशदिगंतरमंतरयन् ॥ समरमुखे सखेलपदचं-
 क्रमते विदधे हरिकुलमाकुलं जलधिमादिवराह इव ॥ ४९ ॥ ग० ॥ अनंतरमनीकास्कंदकंदलितामर्षवर्षतंगिरीन्हरी
 णामधिपतिमतिनिष्ठुरेण मुष्टिना गाढमभिनिघ्नं तंहनू मतममंदलाघवाक्रांतध्वजकिरीटांचलं नीलमपि निखिलज
 टिप्पणं ॥ सेनापतिः १ ॥ दुंदुभिः २ ॥ इंद्रः ३ ॥

चं० रा०
६४

गज्जितामहताबलेनवातूलद्वतूलजालंकपिकुलमपसारयन्नविरतशरासारवर्षिणमैभ्यमित्रिणसोमित्रिमपिश-
क्त्यागाढमुरसिविव्याधक्रव्यादाधिपतिः॥५०॥ अँवकीर्यदाशरथिरश्रुशरैरनुजंपुलस्त्यतनुजंचशरैः॥ युगपद्यौधा-
त्करुणवीररसौयुधिशोकहर्षशबलंचबलं॥५१॥ आधूयमोहमहितोन्मथनाययावत्सौमित्रिरेषसमुदंचतितावदे-
व॥ पौलस्त्यमेषपरिभूयपरंतदीयान्प्राणान्मुमोचदययानमुमोचबाणान्॥५२॥ प्राप्यतत्प्रथमंयुद्धेपराजयमुदेज-
यन्॥ दशाननःपुरींप्रापदिनदीपदशाननः॥५३॥ प्राबोधयत्तदनुपंक्तिमुखःशयालुंकालंविनापिचकथंचनकुंभक-
र्णं॥ आदेशतःसचविभोरपुनःप्रबोधसंवेशधामसमरांगणमाजगाम॥५४॥ ग०॥ आगतंचतमंजनाचलनिकाशमा-
काशतलभ्रमितत्रिशूलंशूलधरमिवजगत्क्षयोद्युक्तंनक्तंचरमवलोक्यशाम्यत्सहजभुजतेजोविशेषमशेषासुदिस्तु-
धावमानंपवमानंचलितजलदपारिप्लवत्प्लवगबलमंगदोधीरमवादीत्॥५५॥ कपयःकैकसेयानांकापिसेयंविभीषि-
टिप्पणं॥ वातसमूहः १ ॥ कापसिः २ ॥ रिपुसंमुखीनं ३ ॥ अभिवृष्य ४ ॥ चकार ५ ॥

यु० कां० ६

६४

का ॥ अभूद्भूतपूर्ववः प्राकृतं भयवैकृतं ॥ ५४ ॥ ग० ॥ अथ हरयोमिसरयमनु नयसंगतमंगदवचनमवधारयंतो धारयंतः स
 मरसन्नाहान्दिग्भागाद्वप्रतिनिवृत्ताः प्रमत्ताशयमिवैरावणं रावणानुजं विंध्याचलमिव युगांतानिलाः समंतादात्तैर्गिरिभि
 स्तरुभिरप्यवाकिरन् ॥ ५० ॥ क्षिप्ताः संयतिपुष्पिताः क्षितिरुहास्तैरक्षसो वक्षसि प्रस्विन्ने पटवासपांसव इवालीयंत चूणक्षि
 ताः ॥ मुक्ताये धरणी धरा मुकुरभीतद्बाहुसंघट्टनात्प्रत्यावृत्त्यपरं प्रहर्तुं रभवन्वेदाय भेदाय च ॥ ५५ ॥ ज्वलदनलं विशूलमुपरि
 श्रमयन्नमयन्नयमवनीमनीकमदखेलनदुर्ललितः ॥ सपदि बभञ्ज नीलमृषभं शरभं च बलादहरत गंधमादनमैरुंधगवाक्ष
 मपि ॥ ५६ ॥ ग० ॥ ततश्च सहजबलचापलाधिगतलाघवं राघवं शरणमश्नुवानं राघवानीकमाश्वासयन् विश्वाधिकविपुल
 भुजवीर्यो विकीर्य द्विषति सर्वतः पर्वतान्विधाय विचित्रमतिचिरं युद्धं नक्तं चरविमुक्तधात्रीधरवशः कुलिशदारित इव कु
 लभूधरो धरायामचेतन इव पपात हरिकुलपतिः ॥ ५० ॥ परिगृह्यतं द्वादिति बाहुपंजरे चलिते पुरंतदनु रावणानुजे ॥ अवि
 टिष्णं ॥ रुद्धवान् १ ॥ प्राप्तं २ ॥

चं० रा०

६५

नीतवालिकृतमद्यनः प्रभोरयशः प्रमृष्टमिति हृष्टमाशरैः ॥ ५७ ॥ ग० ॥ तत्र विचित्रकुसुमपरिमलशिशिरोपचारसचेत
नोद्गीवसुग्रीवनखमुखाकलितशूर्पणखा मुखानुकारः सचमत्कारमुख्यस्याक्षिगतमेनमनालक्ष्यवैलक्ष्यतः प्रतिनिवृत्तौ वि
वृत्तोरुत्तारकेक्षणः क्षणदाचरः प्रतिक्षणमतिक्षीबतया प्रतिपक्षबलमिव स्वपक्षबलमपि भक्षयन्नलक्षयन्सोमित्रिम
दिशिरवरान्विमुञ्चने वायमंजसाराममाजगाम ॥ ५८ ॥ भिन्दन्मूलमथार्धचंद्रमुखतो वीरोरघूणां पतिर्बाणानत्रमुमोचवा
लिविपदोमारीचमर्मच्छिदः ॥ आलोक्याथसत्तान्विदारितशिरवानस्मिन्नकिंचित्करान्वायव्यंपुनरेंद्रमप्यरिवधूवैधव्यधुर्यं
दधे ॥ ५९ ॥ रामास्त्रोद्दलितेषुराक्षसपतेरंगेषु तुंगोभुजः प्रागेको निपपातमंदरद्वयप्रैत्यर्थिसेनांबुधौ ॥ सिंधौ निष्पतितः प
रोपि दृष्टो सेतुर्द्वितीयो यथा छिन्नं व्योम्नि शिरस्तुरीयमक्षवत्कूटं विकूटस्य च ॥ ५९ ॥ ग० ॥ तदनु तदनु मोदभरितहरिबल
कोलाहलाकर्णनविदितकुंभकर्णवधपरिम्लानमुखेन दशमुखेन सहोदरमहोदरमहापाशैर्सहायो विधाय समादिष्टाः
टिप्पणं ॥ राक्षसैः १ ॥ निशाचरः २ ॥ मत्ततया ३ ॥ छिन्नेषु ४ ॥ शत्रुः ५ ॥

यु० कां० ६

६५

कुमाराः नरांतक देवांतका तिकाय विशिरसः पितुर्निदेशान्निवेशमिव पितृपतेः प्राविशन्नमीसमीकभुवं ॥ प० ॥ अजनिपुनः स
 मीकमनयोरुभयोर्बलयोरवदलिते मुखे च यदनुस्मितरोषभरं ॥ अमरमृगीदृशामपियदाशयपूर्तिकरं समरसमुत्सुकेन मुनि
 नायददृष्टचरं ॥ ६० ॥ ममाथ शैलैरथ वालिनंदनो नरांतकं संयतिवानरांतकं ॥ हनूमता सोपि हतः सुरांतकः पुरांतके नेवरु
 पापुरांतकः ॥ ६१ ॥ ग० ॥ अनंतरमसमसमरशीलेन नीलेन निहते महोदरे मारुतिमथितशिरसि विशिरसिविशसितेषु महा
 पार्श्वादिषु बाहिनीपतिषु निर्भरविषादरोषपरवशो निशाचरः साकार इव तमो निकायः सरयमतिकायः समागत्य च त्रासुर
 इव सुत्राणां सुमित्रासुतेन सह वितेने विचित्रमौयो धनं ॥ प० ॥ सच सुचिरं नियुध्यतमवध्य इतीव वरादनिलगिरा विबुद्धपुन
 रस्त्रमधत्तविधेः ॥ दलितमनेन तद्विषसमुत्पतितं जगतामतनुतराङ्गभीतिमधिकामतिकायशिरः ॥ ६२ ॥ अनुनीयरावणि
 रथो विधुरं पितरंदधत्पृथुसमीकधुरं ॥ सरथीसमेत्य सधनुः शरधिश्चलितश्च मूर्धिरधिदाशरथी ॥ ६३ ॥ ग० ॥ अधिसमरम
 टिप्पणं ॥ यमस्य १ ॥ संग्रामांगणं २ ॥ युद्धं ३ ॥ विद्वलं ४ ॥

चं० रा०

६६

रातिजयमनोरथायरथाभिरसायैरक्षांमिपरितः प्रकल्प्य प्रनर्प्य च हविषा प्रदक्षिण शिखावंतं शिखावंतं मंत्राधिगतानि
विविचाण्यस्त्राणि दधानस्तिरोधानगतगवशितमुखैः शिलामुखैर्निर्माय निखिलमर्माहतिं निस्त्रंशक्रमः क्रव्यादो व्याध इव ह
रीन्विधुरीचकार ॥ प० ॥ सहलक्ष्मणं तमपि दाशरथिं परुषो निदाघ इव पद्मसरः ॥ विकलाशयं विधुरसत्त्वमयं विरचय्य धाम च
जगाम शरैः ॥ ६४ ॥ क्षतार्कं भवते जसि क्षपितरौमचंद्रद्युतो विमुच्य सति निर्गते विंशिरवृष्टि मस्मिन्धने ॥ अदीप्तनल मस्य
रत्कुमुदमस्तनीलोत्पलं समुत्तरलजीवनं समभवत्तदावाहिनी ॥ ६५ ॥ अचलमथ सलीलमोषधीनां हरति हनूमति जांबवमि
योगात् ॥ विचलितमभवद्दलं विशाल्यं विबुधमनोपि विधूतशोकशाल्यं ॥ ६६ ॥ ग० ॥ तेन पुनः सहजतेजोभरितेन दावानले
नेव वानरबलेन दह्यमानांदरीमिव पुरीं विहाय पंचाननाविवपंत्या नन निदेशतश्चलितमखिलरिपुप्रकंपनमकंपनमाह
तप्लवंगसेधं प्रजंघं च अंगदभुजप्रतापानलशालभावुभावापि निशम्य निशाम्य च द्विविदमैदावदारितो महारथो शोणि
टिप्यणं ॥ वक्रिं १ सुग्रीवः सौरातपश्च २ ॥ दाशरथिः चंद्रश्च ३ ॥ शरः उदकमिति यावत् बाणश्च ४ ॥ जीवः उदकं च ५ ॥ सेना नदी च ६ ॥

यु० का० ६

६६

ताक्षयूपाक्षावपिकोपाक्षांतपरुषसंरंभो कुंभनिकुंभो समुत्तभ्य बाहुं सुबाहु मारीचाविवराघवभुजाभ्यां सुग्रीवहनुमद्वा
 मद्रुतं युद्धमैतनिषातां ॥ प० ॥ भूमौ ततः प्लवगराजभुजेन विद्धमालोक्य कुंभमसहन्विरहंतदीयं ॥ शोकादगादनिलसूनुह
 तोनिकुंभस्तन्नामयुक्तममरीकुचकुंभमेव ॥ ६७ ॥ ग० ॥ ततः कोणपपतिनियुक्तं युक्तमखिलवाहिनीभिराहवाटोपमुरवरं
 खरात्मजं मकराक्षमैश्चाकशरोपिविपक्षमपिसपक्षइव समक्षमनयज्जनयितुः ॥ प० ॥ कृत्वा मूर्द्धनिशासनं पितुरथोग
 त्वारणं रावणिर्कृत्वा तत्र महाभुजोद्धतभुजं धृत्वा महास्त्राणि च ॥ स्थित्वा व्योमनिमायया शरचयं त्यक्त्वा च भित्त्वा च भूं बुध्वा
 राघवकोपमापसहसालं कामलं कौतरः ॥ ६८ ॥ ग० ॥ ततः प्रतीचः प्रतिहरादयं स प्रातिहारिको निर्गत्य निष्ठत्यासिनाकां चि
 दांजनेयस्य पुरतो मायामयीं भैथिलीमाकुलीकृतमनसितस्मिन्नाकस्मिकमिदमतथ्यमपितथ्यमेव बुध्वा चिराय युध्वानि
 राशे प्रतिनिवृत्ते विद्विषिविपक्षपशुर्विशसनारंभि निकुंभिलामासाद्य सद्य एव प्रावर्तत सत्रमतिविचित्रं ॥ तदनु हनुमतः
 टिप्पणं ॥ विस्तारितवंतौ १ ॥ पितुः २ ॥ भयचकितः ३ ॥ हिंसनं ४ ॥

चं० रा०

६७

प्रतिनिवृत्ता हृत्तमेतदाकर्ण्यविशीर्णमानसोमानसचरद्ववज्जनिर्घोषाद्विषादाकुलो रौजहंसः संसदिनिपत्यसौमित्रिणा
समाश्वास्यमानः सकरुणं निश्वस्य विश्वस्य पतिरपि विधुरं व्यलापीत् ॥ प० ॥ जज्ञे तदत्र भवती जनकस्य यज्ञे देव्याश्चिराय
धरणेररणेः शिखीव ॥ वंशे मनोरपि बधूरभक्तिमन्यद्रामस्तवापि विधिनारचितो विरामः ॥ ६९ ॥ यत्नो मुधा भवति यत्र स
मीरसूनोर्नालं नलोपि न वसेतु निबन्धनाय ॥ दूरे च पावकशरादुरतिक्रमो यंतत्केन शोकजलधिस्तव लंघनीयः ॥ ७० ॥ ग
॥ इत्यादि परिदेवमानमेनं विदितौ शरमाया विशेषो बिभीषणः समागत्य देव भवतोपि किमिदमस्त्वेनेदीनमवस्थानं ॥ नि
रंतरायमखनिर्वर्तनाय पुरंदरारिणा कृतं कृत्रिममेतदित्यवधार्य धारय मनसि धैर्यमित्यभिधाय तद्दधाय लक्ष्मणं तत्क्ष
णमेव पुरस्तुत्य निकुंभलामुपरुरोध ॥ प० ॥ हरिकुलारवतश्चलितस्तोगिरिदरीकुहरादिव केसरी ॥ अपरिपूर्यरुषाह
वमाह वंसविदधे बलशासनशासनः ॥ ७१ ॥ वातूलद्ववतूलानां वानराणां रणाजिरे ॥ विद्रावणस्ततो माया विद्रावण सुतो भवत् ॥
टिप्पणं ॥ राजश्रेष्ठः पक्षीच १ ॥ व्यर्थः २ ॥ राक्षसः ३ ॥ निर्विघ्नं ४ ॥ निश्चित्य ५ ॥ हवनं ६ ॥

यु० कां० ६

६७

॥७२॥ ग०॥ अनुपदमनी किनीनाथनि धनसंरब्धतरं संवर्तप्रवृत्तमिव कृतांतं समरांगणमापतंतं स्यंदनगतंतं संक्रंदनजि
 तंगंधवाहनंदनस्कंधवर्तिसौमित्रिः प्रवर्तितशिततरशरधाराभिः शैतधारपाणिरिव जंभमस्तंभयत् ॥ प०॥ परस्परमदोत्कटं
 प्रचुरवीरवादोद्भटं पतत्रुटितकंकटं प्रतिहतास्त्रमस्त्रेण च ॥ जगत्रयभयावहं जयपराजया गोचरं वितेन नुरुभाविभाविब
 तदारणं दारुणं ॥ ७३॥ शैतधारकठोरशिखैर्विशिखैः शतधा विरचय्य शरासगुणं ॥ विदधे विबुधेश जितं समरे हतसारथिम
 प्यथ दाशरथिः ॥ ७४॥ यदुचितमहोमायाशीलस्य यद्भुजशालिनः सदृशमथवायुक्तं नक्तंचरेंद्रसुतस्य यत् ॥ शतमख
 जितः शौर्यं यद्दानुरूपमथात्मनस्तद्वृत्तरुषामंदोमंदोदरीतनयोरणे ॥ ७५॥ ग०॥ अनुपदमभिषिषेण अभिषेण नव
 तिविभीषणे तेन मुक्तांशक्तिमर्धचंद्रेण दारयन्नपारयन् सोढुमदसीयमविनयममर्षाकुलः सौमित्रिरमोघं मौघवतास्त्रम
 मुंचत् ॥ प०॥ पतति स्मतप्रथममस्त्रमुज्ज्वलं सशिरस्त्रमिंद्रजयिनस्ततः शिरः ॥ अनुपुष्पवृष्टिरवनौदिवो कसामथवाष्प
 टिप्पणं ॥ वज्रपाणिः १ ॥ कवचं २ ॥ गजौ ३ ॥ वज्रं ४ ॥ ऐंद्रास्त्रं ५ ॥

चं० रा०

६८

वृष्टिरमरारियोषितां ॥ ७६ ॥ श्रुत्वा शक्रजितः सुतस्य निधनं शोके नरक्षः पतेः क्लान्तं निश्वासदश्रुपूरभरितं कंदच्च फूत्कारि च
॥ कोपेनाथविपाटलं कुटिलितभ्रूवल्लि वृत्ते क्षणं जज्ञे दष्टघनोष्ठमदृहसितो दृत्तं समस्तं मुखं ॥ ७७ ॥ ग० ॥ अनंतरमया
क्रांता सुषुविकां तेषु पुरंदरारिमुखेषु नंदनेषु निहतेषु कुंभकर्णादिषु भ्रातृषु विध्वस्तेषु प्रहस्तपूर्वेषु सचिवेषु व्यतीते
षु विरूपाक्षप्रभृतिषु सेनापतिषु कपिविमर्दनेन विशीर्णे भवति निखिले बले समंततः पौरवधूजनपरिदेव नोत्तरंगायां
लंकायाभातं कातिशयरोषणो रावणस्तक्षणमेव हेर्यक्ष इव हरिणी धरणी सुतां जिघांसुरंतिक गतेन मंत्रिणानिवार्यमा
णः सारथिना विधिना च संचोदितो दाशरथिविजयविहितसंगरः संगरभुवमवततार ॥ ७८ ॥ कोपादसौ परिघयष्टिकुठा
रकुंतचापाश्रुगद्वेहिणशक्तिरूपाणपाणिः ॥ एकोप्यनेकमुखबाहुतया सबंधुलेको यथा समितिलोचनगोचरो भूत् ॥ ७९ ॥
अलक्ष्यत सरक्षसामधिपतिः कृपाणं मुहुः प्रहस्य विनिपातयन्प्लवगमंडलीमौलिषु ॥ अयंतवतवायमित्यधिसमीकमेकैक
टिप्पणं ॥ सिंहः १ ॥ दैवेन २ ॥ ब्रह्मदेवः ३ ॥

यु० का० ६

६८

शोवरानिवविनिर्दिशन्मरवारवामभ्रुवां ॥ ७९ ॥ ग० ॥ तदनंतरमक्षौहिणीक्षोभकंदलितरुषमतिपरुषविशिरवदलितध्वज
 मर्द्धचंद्रनिर्कृतधन्वानमस्त्रधारावदारितसारथिमतिविस्मयनीयकरलाघवंराघवानुजममर्षावेगमुक्तयाशक्त्यामूर्द्ध
 र्तमिवमूर्च्छानिमीलितमुपरागइवकमलाकरमाततानयातुधानपतिः ॥ ८० ॥ आलोक्यदीनमनुजं तददिशक्तिघातान्छेके
 नविद्धत्तदयः सुतरांसरामः ॥ कोपेनचापमथकुंडलांचकारलंकापतेरपिललाटलिपिविधाता ॥ ८१ ॥ अवकीर्यदाश
 रथिरश्रुजलेरनुजंपुलस्त्यतनुजंचशरैः ॥ युगपद्यथात्करुणवीररसोयुधिशोकहर्षशौबलंचबलं ॥ ८२ ॥ बलयितचि
 त्रचापविनिवारितपंक्तिमुखेविसृजतिराघवेविशिरववर्षममर्षवति ॥ अरिषुनकश्चिदप्यथनिवृत्त्यगतः समरादमर-
 विलासिनीषुनचकाचिदलब्धवरा ॥ ८३ ॥ ग० ॥ अयंचपुनरंजनीसुतसमानीतमहीधरमहौषधिजीवितानुजाश्लेषसुख
 लब्धमनोरथः समेधमानमानसः समरकोतुकोपलंभसंरंभोदंचितपुलककंचुकिताकृतिर्दाशरथिरधिसंगरममर
 टिप्पणं ॥ स्वर्चेयानां १ ॥ छिन्नं २ ॥ व्याप्तं ३ ॥

चं० रा०

६९

सारथिनानीतमतिविशंकटंकमपिरथंकंकटमप्यनुग्रहायशतक्रतोरग्रहीत् ॥ प० ॥ अन्योन्यस्य सदृक्षलक्ष्यमिलना
दालक्ष्यं शौण्डिर्ययोः शस्त्राशस्त्रिसमुन्मिषत्पुलकयोः सश्लाघयोः साहसे ॥ जाते जीवितसंकटेऽपि हसतो मूर्च्छासु विश्रम्यतो
रश्रांतं रघुवीरं पंक्तिमुखयोरसीदसीमारणः ॥ ८३ ॥ ग० ॥ अथ तयोरश्रांतमुक्तदिव्यास्त्रयोरखंडलवृत्रनिभयोरौलूखनेषु
मार्गिणेषु अभंगुरपरस्परविजयमार्गिणेषु बाणेषु विच्छिन्नेषु धनुर्गुणेषु अव्याहतसहजसाहसगुणनिकृतेषु धुरीणेषु
यानेषु निरपायसमराभिहतिनिर्भिन्ने सांयुगीने चरथे परस्परगर्वकल्पविजयमनोरथमजायत भुजायत यशोधनमा
योधनं ॥ प० ॥ तूणी मुखान्त्वरितमुद्धरणे गुणेन संयोजनेऽप्यथ शरस्य विमोचने वा ॥ यत्रावलोकितदशास्य इवातिवेगालो
केन राघवकरश्चिरमालुलोके ॥ ८४ ॥ अर्द्धादीरि तवीरवादमहरशमोयदस्त्रैः क्षणात्ते नैवांकुरतामुखेन जगदेशेषं च
लंकापतेः ॥ साम्ये सत्यपि चातुरीभिरुभयोर्दानुष्कमायाविनोर्विच्छिन्नाननदर्शनेन समभूद्भीडारणे रावणे ॥ ८५ ॥ दशा
टिप्पणं ॥ विशालं १ ॥ दशमुखः २ ॥ छिन्नेषु ३ ॥ बाणेषु ४ ॥

यु० कां० ६

६९

ननशरक्षतिक्षरदसृग्गरीबुद्धदेस्तरंगितमहेंद्रकंकटसहस्रचक्षुःपथः॥रणेरघुकुलोद्ग्रहःक्षणममानिवैमानिकैर्य
थादेशशतैक्षणोवलरुषाकैषायेक्षणः॥८६॥ग०॥तदनुवारुणेनवैश्वानरं वैनतेयेनवौतंधयंवायव्येनवारिदंनैशाक
रेणतामिस्रंमाहेंद्रेणदानवंवेष्णवीयेनमाहेश्वरंचपरस्परमेवमस्त्रमस्त्रेणभिंदानयोरनयोरनिशमाहवाग्रहादविदि
तान्यहानिसप्तव्यंतीयुः॥प०॥शस्त्राशस्त्रिसकौतुकोपिदयितांसंचिंत्यचिंताकुलामस्त्रेणज्वलताविधेरपुनरुन्मेषंनि
मेषेणसः॥मृर्धःकंदलितामुकुमुदुरवच्छेदेपिलंकापतेरांतंकेनसमंसमस्तजगतांचिच्छेदसीतापतिः॥८७॥रक्षः
पतौपततिलब्धमनोरथानामातन्वतांदिविषदामथपुष्पवर्षं॥श्लाघापदंसमजनिष्टपरंनरामःकामोपिचाकलित
भूर्पणखाविकारः॥८८॥ग०॥अनंतरमालिंगितवसुंधरंशरत्नल्पमधिशयानमधिगतनिषंगोपधानंयातुधानपतिमधि
गत्यनिपत्यचसोदर्याहार्यसौहार्दसुलभवैधुर्यःकंदर्योहमितिबिहितनिजदूषणोविभीषणश्चिरतरंविललाप॥प०॥
दिप्यणं॥ इंद्रः १॥ आरक्तनेत्रः २॥ सर्पास्त्रं ३॥ विरारकयोः ४॥ जग्मुः ५॥ शंकया ६॥ हृपणः ७॥

चं० रा०

७०

अयिसमसुखदुःखैरन्वितं बंधुवर्गैः सहजमपि भवंतं मुंचतः साहसेन ॥ कुलविशसनहेतोः कूटधर्मानुवृत्तेर्दशमुखमम
यावज्जीवमासीत्कलंकः ॥ ८९ ॥ आर्यस्य रक्षितुमसूननुजः स एकः प्राणानमुंचत परं युधिकुंभकर्णः ॥ त्वज्जीवत्तत्स्वय
महं मम जीवहेतोरघापि हंत सहते हतकोविधिर्मां ॥ ९० ॥ ग० ॥ इत्येवमस्मिन्विलपतिविदितवृत्तांताशुद्धांतात्सकरु
णमारुतीभिरंतरितयूथपाभिः करिणीभिरिव तरुणीभिः समंसमापत्य मध्ये समरमापतितमशनिहतमिव मंदरं
दशकंधरं समीक्ष्य निहेतोपधेवलतानि पतंती विलपंती नाथनाथेति विषादाहता दयितविधुरीकृतकुररीवामंदंचकं
दमंदोदरी ॥ ९१ ॥ यावीक्षिताजनिपुराय मराजधानीवीरत्वयानिखिलदिग्विजयोत्सवेषु ॥ तामद्यदुर्विधिबलेन समस्त
लोकसाधारणः पुनरुपैष्यसिहाकिमेकः ॥ ९२ ॥ जनकः स्वयंदनुजवंशनायको दयितोजगत्रितयजैवशासनः ॥ तनयः
पुरंदरजयीति गर्विताविधिनाहमेवमधुना विडंबिता ॥ ९३ ॥ राजन्यधर्मविदुषोपिरघूद्वहस्यहत्वा यथायजमथानुजपट्ट
टिप्पणं ॥ अपकीर्तिः १ ॥ हताश्रया २ ॥ दुर्दैवं ३ ॥

यु० कां०

७०

बंधः॥ आरभ्यवालि नमयंकथमाविरासीदिश्वाकुवंशसहजः कथमेषधर्मः॥ ९३॥ अहहनिहतालंकावालानलेनहनू-
 मत्तः परमैवनिजापातिव्रत्यानलेनभवानपि॥ सुखमहमिहासीनाशोकानलेनयदीदृशोप्रभवतिनमांहंतुं प्रायः स एषनि-
 तानलः॥ ९४॥ ग०॥ तदहमिदानींसायंतनसमयइवसवितुः प्रभाभगवतिप्रविश्यजातवेदसिचंद्रिकेवचंद्रमसंतडिदिवत-
 डिदंतं भवंतमनुसरंतीनिर्वापयामि निरंतरविरहदहनदद्यमानमात्मानमित्यादिकरुणपरिदेवनवतीं प्रैजावतीं निवर्त्य
 निर्वर्त्यचनिशिचरपतेर्यथाविधिनिजाज्ञयापितृमेधसमेतंसविधमेधमानविषादं बिभीषणमशेषराज्याधिपतिं विधातुम-
 खिलतीर्थेपिहतेरंभोभिरंभोधरइवदावानलाकुलंवनस्पतिंरघुपतिरभ्यषिंचत्॥ प०॥ अथदशरथनंदनाभिषेकादधि-
 गतराज्यपदो बिभीषणोयं॥ अनुदिनमभिवृद्धमंडलोभूदैरुणकरामृतपूरणादिवेंदुः॥ ९५॥ नीतामुदीक्ष्यनिभृतेनबिभीष-
 णेनसीतामुदारगुणशीलवतींसतीनां॥ देवस्यतत्क्षणमभूद्दशकंधरारेरानंदशोकरसबंधुरमंतरंगं॥ ९६॥ ग०॥

टिप्पणं॥ सीता १॥ भ्रातृजायां २॥ सूर्यः ३॥

चं० रा०

७९

तदनंतर मरुंधती व पवित्र चारित्र्य निधिरधिदेवतापतिदेवतानामनादिपुंसोपिमर्त्यधर्मणः प्रत्यायनाय नायकस्य पुरंदर
रमुखान्वर्हिर्मुखान्युरस्त्यनमस्त्यभगवंतमरविंदासनमिंदुकलेवपुनरुदेष्यंतीतपनमिवदहनमवजगाहे ॥ प० ॥
प्राविक्षदर्विषिपरं निजशुद्धिहेतोर्देवी पवित्रचरिताजनकेंद्रपुत्री ॥ अंहश्चिरंहियदपावनवस्तुसंगात्यक्तं स्वयंतद
मुना दैमुना बभूव ॥ ९७ ॥ विशुद्धशीलामनलानुषंगादिदेहजांतत्रविलोक्यसीतां ॥ प्रभांपुनः प्रत्युपसीवपूषाप्र
त्यग्रहीत्प्राग्रसरोरघूणां ॥ ९८ ॥ ग० ॥ अथोदारधीरधिगतनिजप्रशंसाविधिनावैधिनापुरः प्रदृश्यमानं विमानाधिग
तमहारथंदशरथंप्रणिपत्यप्रतिपाल्यन्वशिरसितदनुशासनं पाकशासनवरप्रत्युज्जीवितैर्हरिभिरनुगम्यमानः प्रमोद
मानमनाः सुग्रीवेण सह संभाषणमाणो बिभीषणं सकरुणमवलोकयन्ननुजेन च सीतया सममयोध्यामधिगंतु
कामोरामः खेचरं विमानमारुरोह किमपि कौबेरं ॥ प० ॥ आरुह्य पुष्पकमयं विदितानितानिलं कोपकंठदशकंठरणां
टिप्पणं ॥ देवान् १ ॥ विभावसुः २ ॥ ब्रह्मणा ३ ॥

यु० कां० ६

७९

गणानि॥ सिंधुंगभीरमपिसेतुनिबंधनंचसंदर्शयन्मृगदृशंसजगामरामः॥ ९९॥ उपरि यथायथामणि विमानमुदंचति
 नस्तरुणितथा तथा विपुलतामुपयाति नभः॥ महीवलयेतु पल्लवमवेक्ष्य महांबुनिधिं पवनभुवे निवेद्य च हसंति
 परे हरयः॥ १००॥ ग०॥ प्रिये विदेहराजनं दिनि विनतानंदनमप्यतिशेते विमानवेगः॥ १०१॥ यद्यदूरे पुरः पश्य निच्छ
 मितवशंसितुं॥ तत्तदन्वगपि द्रष्टुं तत्क्षणेनापवार्यते॥ १०२॥ ग०॥ तरुणि धरणी सुते पश्य ऋष्यमूको यं बिंबाधरे पंपा
 सर इदं कंबु कंठिकबंधनिबंधनभूरियं करभोरुखरादिकलहस्तलमिदं मधुरालापि निममपणशालेयं मत्ते भगामि
 निमायामृगमृगयावनमिदं कुटिलायतकवरिगोदावरीयंकुंभिकुंभस्तनिकुंभसंभवायतनमिदं विधुमुखिवि
 राधविध्वंसनवनमहीयं विपुलविलोचने महामुने रत्नेराश्रमपदमिदं विदेहराजपुत्रिचित्रकूटोयमिति विविधाः क
 थाः कथयन्नेवायं भागीरथी परिसरगतं भरद्वाजमुनेः प्रशांतं पावनं तपोवनमायासीत्॥ अभाषत च मैथिलीं॥ १०३॥
 टिप्पणं॥ सीतां १॥ गच्छति २॥ गरुडं ३॥ पर्यंतभूः ४॥

चं० रा०

७२

प्रसुप्तवर्हिनिश्वासपारणासुरिवितः फणी ॥ कंडूविनोदनोत्कंठी कंठी रवनखैर्मृगः ॥ १०२ ॥ ग० ॥ तत्र भरद्वाजविहितविविधा
तिथेयः तथैव पदवीं देवीयसीमतीत्यपुनरयोध्यासविधमासीदन्नग्रतएव हनूमदावेदितौ दंतं समागच्छंतं मरुंधती
जानिपुरः सरमजस्त्रमानंदाश्रुजलविलुलितालोके रमात्यलोकेः परिगतमतिपावनतपोधनव्रतमाजानभक्तिभरि
तं भरतमवलोकयन्नतिवत्सलमनाविमानावरोहणाय दशकंठरिपुरुदकंठत ॥ प० ॥ यानं महाशयमवेत्ययथायथैत
तारापथादवतरत्यवनीकुमारि ॥ आसेदुषीसविधमद्यतथा तथा भूरत्यादरेण भवतीमभिगच्छतीव ॥ १०३ ॥ इत्थं वदन्ति
दुमुखीं सलीले देवः पूवंगाधिपदत्तहस्तः ॥ विभीषणावेदितया पदव्याविमानतो मंदमवारुरोह ॥ १०४ ॥ प्रणीतमणिपादु
कंप्रणतमग्रतः पादयोरुदस्य भरतं जवादुपनयन् भुजाभ्यंतरं ॥ अवेक्ष्य च तपः क्लृप्तं वपुरतीव चात्सल्यतो न वनवसि वसुधा
न्विररामरामश्चिरं ॥ १०५ ॥ पश्यन्मनंदत्तरतः परिरभ्यदोभ्यां सोमि त्रिमार्च्य समदुःखसुखं वनेपि ॥ सोयं सुखोपनत
टिप्पणं ॥ सिंहः १ ॥ अतिदूरां २ ॥ वृत्तांतं ३ ॥ वसिष्ठः ४ ॥

यु० कां० ६

७२

राज्यपराङ्मुखाय तस्मै पुनः सहज भक्तिपराङ्मुखाय ॥ १०६ ॥ ग० ॥ अथ भरतोऽपि पुरतो भिवादित पूर्वजो पलाल न निघ्नेन शत्रु
 घ्नेन समं सविनयं प्रणिपत्य जनकेंद्रपुत्री मुन्मनी कृत्य सुग्रीव दशग्रीवानुजादीन् सावरोधवधूकान्यथोचिताभिरुपचर्याभि
 रभ्यर्च्य भ्यर्चितपुरोहितमामंत्रितमंत्रिलोकमालोकानुगृहीतपौरवर्गमग्रजन्मानं विमानत एव सबहुमानमनयदप
 नीतजनपरिश्रमं निजाश्रमं ॥ तत्र च सौमित्रि सीता सखोदाशरथिरतिलोभनीयवात्सल्यां कौसल्यामयशः शल्यज
 नितशोकातिरेकां कैकेयीमकृत्रिमस्नेहपरिषक्तां सुमित्रामपि क्रमादभिवादयन् निजालोकरसनितांतकंदलितांतरं
 गाभिरेताभिश्चंद्रवपयो धिवीचिकाभिः प्रतिक्षणं परिरभ्यमाणाभिः सलक्ष्मणः केवलमानंदधुरमविंदत ॥ ५० ॥ अ
 थारिविलजगत्तेरपि रघूहहस्यादराद्विधातुमभिषेचनं विचलतागुरोराज्ञया ॥ अनीयत समंततो हरिगणेन तीर्थं पुनर्विशंक्य
 हृदि मंथरां न भजता गतिं मंथरां ॥ १०७ ॥ अलंकृतः कृतमभिषेकमादरादमात्यसंहतिभिरवाप्यराघवः ॥ पुरोन्मुखः पु
 टिष्यणं ॥ सहचरः १ ॥

चं० रा०

७३

नरयमानशोरथं मनोरथं सच भरतो महारथः ॥ १०८ ॥ ग० ॥ तत्र च सेवा विचक्षणभ्यां लक्ष्मणशत्रुघ्नाभ्यामभितो विधूय
मानधवलवालव्यजनः परिजनाचारनिरत भरतो दस्तमणि विमलमुक्तातपत्रो विचित्रोपजातमनुजवेषचारुभिरारू
ढश्रीतांगमातंगैरलंकृतैरौशरप्लवंगपतिभिरनुगम्यमानः प्रवर्त्यमानशेषाक्षतकुसुमलाजोपचारपौरपुरंध्रीकदंब
संरंभचलितमंजुमंजीरमणिकांचीवलयवाचाटितदशदिगंतरांवाद्यमानमांगलिकभेरीमृदंगशंखादिकविविधा
रवश्रवणसमयोच्चलितसामोदपौरसंवाधांसौधांतरगवाक्षचलिततरुणीकटाक्षलेखानीलोत्पलदामतोरणाभिरा
मरथ्यां तथा विधामयोध्यामाजगामरामचंद्रः ॥ १०९ ॥ राज्यं स्वसमुपेयिवान्सविनयैरासेवितो भ्रातृभिः सुग्रीवप्रमुख
नपिप्रियसखान्स्वेषपदे स्थापयन् ॥ स्वच्छंदः सुचिरं सुखान्यनुभवन् देव्या तया सीतया रामः पालयति स्म कीर्तिविभवे
रामोदिनीं मेदिनीं ॥ ११० ॥ कोलालारव्यमहाग्रहारमहिताकल्पेन संख्यावतां मूर्धन्येन विशारदेन विधुना श्रीसोमनाथोद
टिष्यणं ॥ रथः १ ॥ राक्षसः २ ॥

यु० कां० ६

७३

ये॥ प्राग्भोजोदितपंचकांडमहितानंदेप्रबंधेषुनःकांडोनिर्मितएकचूतपतिनाषष्ठोपिजीयाच्चिरं॥११०॥ ७ ॥
इतिश्रीलक्ष्मणकविविरचितेचंपुरामायणयुद्धकांडःसमाप्तः॥ ॥काव्यालंकारशालास्थद्वितीयगुरुणास्वयं॥भो-
जीयचंपुषट्कांडीशोधितेयंयथामति॥१॥ खसप्तससेंदुमितेशाकेपुण्याख्यपत्तने॥यलतःपाठशालायामंकितेयंशिलाक्षरैः

॥१॥

चं० रा०

७४

यु० का० ६

इति चंपूरा मा यणे युद्ध कांडः समाप्तः

७४

[OrderDescription]
,CREATED=26.12.19 15:50
,TRANSFERRED=2019/12/26 at 16:09:44
,PAGES=143
,TYPE=STD
,NAME=S0002396
,Book Name=M-2403-CHAMPU BHARAT
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF

FILE9=00000009.TIF

,FILE10=00000010.TIF

,FILE11=00000011.TIF

,FILE12=00000012.TIF

,FILE13=00000013.TIF

,FILE14=00000014.TIF

,FILE15=00000015.TIF

,FILE16=00000016.TIF

,FILE17=00000017.TIF

,FILE18=00000018.TIF

,FILE19=00000019.TIF

,FILE20=00000020.TIF

,FILE21=00000021.TIF

,FILE22=00000022.TIF

,FILE23=00000023.TIF

,FILE24=00000024.TIF

,FILE25=00000025.TIF

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF

FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF

FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF

FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF

FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF

FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF

FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,